

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT TARİHİ BİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

OSMANLI - İNGİLTERE DIŞ TİCARETİNDE
AKTÖRLER VE MAL KOMPOZİSYONU
(1800-1838)

Sevin KAKHRAMANOVA
2501171737

TEZ DANIŞMANI
Dr. Öğr. Ü. Serdar SERDAROĞLU

İSTANBUL-2022

ÖZ

OSMANLI - İNGİLTERE DIŞ TİCARETİNDE AKTÖRLER ve MAL KOMPOZİSYONU (1800-1838)

Sevin KAKHRAMANOVA

Osmanlı Devleti'nin 19. Yüzyılın ikinci yarısında İngiltere ile olan ticari ilişkilerini konu edinen bu çalışmada, 1800-1838 dönemi için Osmanlı-İngiltere dış ticaretine konu olan ürünler ve bu ürünlerin sınıflandırılması yanında, söz konusu ticaretin merkezinde yer alan Levant Kumpanyası ve Kumoanya mensubu aktörlerin durumu analiz edilmiştir. Bu analiz yapılırken, Osmanlı-İngiliz ticaret verilerinin yer aldığı ve Londra'daki İngiliz Ulusal Arşivi'nde mahfuz bulunan gümrük defterlerindeki (CUST) veriler kullanılmıştır.

19. yüzyılın başlarından itibaren Osmanlı İmparatorluğu'nun iktisadi hayatının, özellikle ticari faaliyetlerde Avrupalı devletlerin nüfuzu artmaya başlamış, zamanla Osmanlı ekonomisi dış ticari ilişkiler açısından Avrupalı devletler ile daha bağımlı bir duruma gelmiştir. Osmanlı İmparatorluğu ve İngiltere arasındaki ekonomik ilişkiler, İngilizlerin bölgede yürüttükleri siyasetle de yakından ilişkilidir. İngilizler bölgedeki siyasi üstünlüklerini ticari alana yansıtmayı başarmışlardır. İngiliz tüccarlar ahidname ve diğer ticari anlaşmalarla birçok avantaj, ayrıcalık ve düşük ithalat vergilerinden yararlanmışlardır. Bütün bunlar Osmanlı coğrafyasının, ticari meseleler bağlamında İngiliz tüccar ve şirketlerinin çeşitli hammadde kaynağına ulaşmasındaki en önemli coğrafi alanlardan birisi haline dönüşmesine neden olmuştur. Bu gelişmeler ışığında, 19. yüzyıl başlarında Osmanlı Devleti ile İngiltere arasındaki ticaretin temel aktörlerinin ve mal kompozisyonunun incelenmesi, iki ülke arasındaki ticaretin gerçek boyutlarının anlaşılması ve bu ticari ilişkilerin Osmanlı İmparatorluğu'nun son yüzyılı içerisindeki etkisinin değerlendirilmesi açısından önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı İmparatorluğu, İngiltere, Kapitülasyon, Ticari İlişkiler, Temel Ticari Aktörler, Mal Kompozisyonu, Baltalimanı Antlaşması.

ABSTRACT

ACTORS and GOODS COMPOSITION IN THE OTTOMAN - BRITISH TRADE (1800-1838)

Sevin KAKHRAMANOVA

In this study, which deals with the commercial relations between the Ottoman Empire and England in the second half of the 19th century, the products that were subject to the Ottoman-England trade for the period 1800-1838 and the classification of these products, as well as the situation of the Levant Company and the actors of the Company, who were at the center of the trade, were analyzed. While making this analysis, the data in the customs books (CUST), which contains the Ottoman-British commercial data and which are kept in The National Archives in London, were used.

At the beginning of the 19th century, the economic life of the Ottoman Empire, especially the influence of European States in commercial activities, began to increase, and over time, the Ottoman economy became more dependent on European States in terms of commercial relations. The economic relations between the Ottoman Empire and England are closely related to the politics of the British in the region. The British managed to reflect their political dominance in the region to the commercial area. British merchants benefited from many advantages, privileges and low import duties with the treaty and other commercial agreements. All these caused the Ottoman geography to become one of the most important geographical areas for British merchants and companies to reach various sources of raw materials in the context of commercial issues. In the light of these developments, the examination of the main actors of the trade and the composition of the goods between the Ottoman Empire and England at the beginning of the 19th century is important in terms of understanding the real dimensions of the trade between the two countries and evaluating the effect of these commercial relations in the last century of the Ottoman Empire.

Keywords: Ottoman Empire, England, Capitulation, Commercial Relations, Commercial Actors, Composition of Goods, Baltalimanı Trade Agreement.

ÖNSÖZ

Çalışma sürecinde her türlü yol gösterici olan, bilgi birikimiyle çalışmama farklı açılardan bakmamı sağlayan ve her zaman öğrencisi olmaktan gurur duyduğum değerli danışman hocam Dr.Öğr. Ü. Serdar SERDAROĞLU'na çok teşekkür ederim.

Tüm hayatım boyunca yanımda olan aldığım kararları her zaman destekleyen annem Nushaba ve babam Akbar Kakhramanov'a, kardeşlerim Aysun ve Azer Kakhramanov'a teşekkürü borç bilirim. Aynı zamanda manevi desteğini hiç bir zaman esirgemeyen arkadaşım Nargiz Baghirova ve Fargana Ömerli'ye Teşekkür ederim.

İstanbul-2022

Sevin KAKHRAMANOVA

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	ii
ABSTRACT.....	iii
ÖNSÖZ.....	iv
TABLolar LİSTESİ.....	vii
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	viii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	ix
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM.

19. YÜZYIL OSMANLI DIŞ TİCARETİ

1.1. Doğu-Batı Ticaretinde Osmanlı'nın Yeri ve Rolü.....	5
1.1.1. Osmanlı Dış Ticaretine Genel Bakış	9
1.2. 19. Yüzyıl'da Osmanlı Ekonomik Yapısı ve Dış Ticaret.....	12
1.2.1. İhracat ve İthalat	16
1.2.2. Yabancı Sermaye ve Borçlanma.....	19
1.2.3. Yabancı Sermayenin Sektörlere göre Dağılımı	21
1.2.4. Yabancı Sermayenin Coğrafi Dağılımı.....	23
1.2.5. Kapitülasyonlar ve Ticaret Antlaşmaları	27

İKİNCİ BÖLÜM.

19. YÜZYIL İNGİLTERE'NİN DIŞ TİCARET POLİTİKASI

2.1. Büyük Britanya'nın Sömürge Politikası	35
2.1.1. İngiltere'nin Ekonomik Gelişiminin Temel Sebepleri	38
2.2. 19. Yüzyılın Başlarında İngiltere'nin Dış Ticareti.....	45
2.2.1. İngiltere'nin Doğu Ticaret Politikası.....	47
2.2.2. Doğu Akdeniz'de İngiliz Ticareti.....	52

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.

OSMANLI - İNGİLTERE DIŞ TİCARETİ

3.1. Osmanlı Dış Ticaretinde İngiltere Faktörü.....	63
3.1.1. Osmanlı - İngiltere Dış Ticaretinde Temel Aktörler	67
3.1.2. Dış Ticaretin Sektörel ve Coğrafi Analizi	71
3.2. Mal Kompozisyonu	73
3.2.1. İthalat Göstergeleri	81
3.2.2. İhracat Göstergeleri.....	84
3.3. 1838 Baltalimanı Ticaret Antlaşması	88
3.3.1. Antlaşmanın Diplomatik ve Ekonomik Etkileri	90
SONUÇ.....	93
KAYNAKÇA	98
EKLER.....	116

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 2.1: GSYİH Payı Olarak İhracat Ve İthalat İşlemlerinin Toplamı	41
Tablo 2.2: İngiliz Sanayileşmesi Sırasında Ekonomik Büyümenin Yönleri.....	42
Tablo 3.1: Osmanlı-İngiltere Dış Ticaretinde Gıda, Tarım Ve Tekstil Sektörlerinin Toplam İhracattaki Oranları (%).	71
Tablo 3.2: 1809-1819 Tarihlerinde Osmanlı Devleti'nin İngiltere'ye İhracatı. (Sterlin)	76
Tablo 3.3: 1819-1829 Tarihlerinde Osmanlı Devleti'nin İngiltere'ye İhracatı. (Sterlin)	78
Tablo 3.4: 1830-1839 Tarihlerinde Osmanlı Devleti'nin İngiltere'ye İhracatı. (Sterlin)	80
Tablo 3.5: Osmanlı'nın İngiltere'den Yaptığı Toplam İthalat Miktarları	84
Tablo 3.6: Osmanlı'nın İngiltere'ye İhracatı (İngiliz Sterlini).....	86

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1.1: Yüzyılın Başları Osmanlı Haritası	8
Şekil 1.2: Osmanlı Devleti'nin Demiryol Güzergahları.....	25
Şekil 1.3: 1914 yılı savaş başlamadan önceki demiryolu haritası	26
Şekil 1.4: 1872 - Osmanlı devleti tarafından İstanbul-Bağdat demiryolu.....	26
Şekil 2.1: Britanya İmparatorluğu Haritası.....	38
Şekil 2.2: İngiltere'de 1270'den beri toplam ekonomik çıktı, (1270'den 2016'ya kadar).....	44
Şekil 2.3: Orta Doğu'da Net Değişim Ticaret Hadleri 1796-1913	51
Şekil 2.4: Fransa Cumhuriyeti ile Birleşik Krallık Arasındaki Amiens Antlaşması (James Gillray'ın “The Plumb-pudding in danger” eseri.)	55
Şekil 2.5: Malta'ya Buğday İthalatı 1825-1899	57
Şekil 2.6: İyon Denizi ve Adaları	58
Şekil 2.7: Kıbrıs'ın Coğrafi Konumunun Önemi	60
Şekil 3.1: Levant Company'nin Arması	68
Şekil 3.2: Osmanlı'nın İngiltere'den Pamuklu Tekstil İthalatı (1828-1831).....	82

KISALTMALAR LİSTESİ

Çev	: Çeviren.
GSYİH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla.
M.Ö.	: milattan önce.
s.	: sayfa numarası.
TNA	: The National Archives.
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu.
TTK	: Türk Tarih Kurumu.
vb.	: ve başkası, ve başkaları.
vd.	: ve diğerleri.

GİRİŞ

18. yüzyıl, Osmanlı tarihinde çeşitli açılardan bir dönüşüm dönemi olmuştur. Askeri ve diplomatik alanda ilk kez ortaya çıkan bu dönüşüm, kısa sürede ekonomik hayatta da hissedilmeye başlamış ve 19. yüzyılın iflasının habercisi olmuştur. Aynı yüzyıl boyunca Avrupa da önemli değişiklikler geçirdi, bu sayede Avrupa uluslarının ekonomik ve ticari yükselişi üretimde makine kullanımıyla çakıştı; teknolojik gelişmelere know-how ve yüksek kaliteli hammadde tedarigi eşlik etmiş; yeni küresel ticaret yolları daha sık kullanılmaya başlandı ve üretim maliyetlerini düşürmek için ucuz insan emeği daha yoğun bir şekilde kullanıldı; koruyucu gümrük politikaları benimsendi; ulaşım geliştirildi ve sömürge hammaddelerinin akışı arttı. Bu gelişmeler, 18. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı ekonomisinde özellikle ithalatı destekleyen ve ihracatı caydırıcı gümrük politikaları ve artan savaş harcamaları nedeniyle bozulan ve Avrupa'nın etkisini hissettirmeye başlayan mali krizlere denk geldi. Bu mali kriz, 18. yüzyılda Osmanlı dış ticaretindeki dönüşümün de izlerini taşıyordu. Bu dönemde yaşanan bu dönüşümün başlıca nedenleri, bir yandan iç üretimin nitelik ve hacminin düşmesine neden olan uzun ve maliyetli savaşlar, diğer yandan fiyat artışlarına yol açan devlet talebinin artmasıydı. Ayrıca, koruyucu politikalardan yoksun ve her türlü dış rekabete açık olan Osmanlı dış ticareti, mamul mal ithal etmeye ve hammadde ihraç etmeye yönelmiştir. Aynı zamanda Osmanlı Devleti, Avusturya ve Rusya gibi yeni ticari ortaklar bulmuş, ucuz ve kaliteli yabancı mallara yönelmiş, ardından yepyeni yabancı ürünlerin tüketimine başlamıştır. Ulaşım gelince, Osmanlı İmparatorluğu Avrupa güçlerinin deniz üstünlüğünü kabul etti. Sonuç olarak, on dokuzuncu yüzyılın ortalarına gelindiğinde, Osmanlı makamları ortaya çıkan dünya ticaret sistemindeki rollerini seçemez, anlayamaz veya kontrol edemezdi.

18. yüzyılın ikinci yarısından 19. yüzyılın son çeyreğine kadar, Avrupa'nın güçlü ülkelerinde sırasıyla sanayi devrimleri, sosyal ve siyasi yapıdaki değişiklikler, demokratikleşme eğilimlere meydana gelmiş ve bu olgu bu devletlerin çok yönlü gelişmesine katkıda bulunmuştur. Osmanlı İmparatorluğu, ülkenin kalkınmasına, bilimsel ve teknolojik başarıların uygulanmasına engel olan yarı feodal bir ülkeydi. Bu durum tesadüfi değildi. Osmanlılar askeri güçlerinin zirvede olduğu dönemlerde bile ekonomik, ticari ve özellikle endüstriyel kalkınma açısından Batı ülkelerinden geri

kalmışlardı. 17.-18. yüzyıllarda bu ülkeler arasındaki ticaret cirosunu analiz edersek, ağırlıklı olarak tarımsal ürünler sattıklarını ve Avrupalı tüccarlardan sanayi ürünlerinin aldıklarını görebiliriz. Bu dönemden itibaren Osmanlı'da hammadde ihraç etmiş ve onlardan üretilen malları ise ithal edilmiştir.

İngiliz burjuva devrimi (1642-1648), feodal ilişkilerini ortadan kaldırarak yeni kapitalist ilişkilerin kurulmasının önündeki engelleri de yok etmiştir. Ticaret ve sanayinin gelişimini düzenleyen yasal normlar, üretimin atölye yapısının kalıntılarının ortadan kaldırılması, dış ticaretin güçlendirilmesi, sömürgeleştirme sürecinin yoğunlaşması ve genel olarak ilk sermaye birikiminin yapılmasına olanak sağlamıştır. Bu zaman Osmanlı'nın sahip olduğu toprakları kaybetme ve gücünün azalma süreci başlamıştır. Bu sürecin nedenleri, ülkede meta-para ilişkilerinin gelişmesiyle bağlantılı olarak büyük toprak sahipleri-feodal beylerin artan ekonomik etkisinde yatmaktadır.

Avrupalı ulusların Osmanlı pazarlarına dönük olarak 18. yüzyılın ortalarında artmaya başlayan ilgi Osmanlılar ile İngiltere arasındaki ilişkileri de yoğunlaştırmıştır. 18. yüzyılda İngiltere'nin Osmanlı'da ticaretinin artmasına rağmen, Osmanlı İmparatorluğu'nun İngiltere toplam dış ticaret hacmindeki payı önemli ölçüde azalmıştır. Osmanlı'daki İngiliz ticareti, İngilizlerin diğer pazarlara yönelmesi nedeniyle görece olarak daralmaktaydı. 18. yüzyılın ortalarına kadar Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa ülkeleriyle ticareti olumlu yönde gelişirken, Avrupa'da sanayileşmenin gelişmesiyle denge yavaş yavaş negatif bir hal almıştır.

Avrupalı güçlerin her biri, Osmanlı'nın ekonomik alanından faydalanma arzusundaydı. Özellikle Batı Avrupa devletlerinin ekonomik yayılmacılığı, ticari faaliyetler üzerinde şekillenmiş ve 17. yüzyılda başlayan bu çaba 19. yüzyılda artarak devam etmiştir. Bu çabaların en dikkat çekici olanı Akdeniz ve Levant ticaretinde hakim olan İngiliz etkisidir. Bahsi geçen dönemde Osmanlı devlet adamları her alanda Avrupalı ulusların etkisini hissediyordu. 19. yüzyılda özellikle ticari münasebetlerin İngiliz-Osmanlı tarafından ciddi bir hareketlilik görülürken, bu hareketliliğin temelinde İngilizlerin Osmanlı pazarlarından veya limanlarından yaptıkları ham madde ithalatı durmaktadır.

Bilimsel, teknik, kültürel yenilikler ve coğrafi keşifler Avrupanın gelişimine olanak sağlamış ve hem iktisadi hem de siyasi alanlarda göreceli olarak üstünlük kazandırmıştır. Bu gelişmelerle birlikte ticari malların hammadde olarak temini ve işlenmesi sonucu katma değerli şekilde satılması meselesi Osmanlı-İngiliz ticaretinin en önemli özelliği olarak zikredilmelidir. Bu döneme gelemeden, 18. yüzyılın ortalarından itibaren, İngiltere artık güçlü bir sanayi devleti olma yolundaydı. Bu dönem İngiltere, Doğu'da Hindistan ve Uzak Asya ticareti ile birlikte Akdeniz ticaretinde de en önemli aktörlerden birisi olmuştur. Hindistana giden önemli ticari yollar Osmanlı topraklarından geçmekteydi. Bu tarihten itibaren İngiliz dış politikasının temel hedefi, Hindistan'a giden yolların emniyet ve güvenliği sağlamak, yani bu bol gelirli pazardan başka devletleri uzak tutmak siyaseti olmuştur. İngiltere, Hindistan'nın zengin kaynaklarını ve kârlı pazarlarını tek başına kontrol etme siyaseti yürütmüştür. Coğrafi mesafelere rağmen İngiltere Osmanlı'nın zengin hammadde ve kaynaklarını mümkün olduğunca ucuz şekilde temin etmenin yollarını aramaktaydı.

Osmanlı Devleti ve İngiltere arasındaki ticari ve ekonomik etkileşimin, karşılıklı ticaretin temel aktörlerinin ve başlıca ürün kompozisyonunun incelenmesi, Osmanlı'nın 19. Yüzyıl ticaret politikaları ve antlaşma-kapitülasyon muktesebatı açısından gereklidir. Bu çalışmanın amacı Osmanlı ve İngiltere arasında gerçekleştirilen ticarete önem arz eden ticari aktörlerin durumunun ortaya konularak, iki ülke arasında ihracat ve ithalatta satılan mal kompozisyonunun incelenmesi ve değerlendirilmesidir. Bu çalışmanın temel inceleme dönemi 1800-1838 yıllarında Osmanlı Devleti ile İngiltere arasında gelişen ticari etkileşiminin tarihi olmuştur. İngiliz tüccarlarının, Osmanlı topraklarından hangi ürünleri, hangi oranlarda ve hangi nedenlerle elde ettiğinin araştırılması, çalışmanın merkezinde yer almaktadır. Bu sebeple, çalışmada İngiltere'nin Osmanlı'daki ticari faaliyetlerinin motivasyonları, amaçları ve bu faaliyetlerin sonuçları değerlendirilmeye çalışılmıştır. Çalışmada, Osmanlı İmparatorluğu ile İngiltere arasındaki ekonomik ilişkilerin daha çok ticari yönü ele alınarak değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın birinci bölümünde, Doğu-Batı ticaretinde Osmanlı'nın yeri incelenecek ve 19. yüzyılda Osmanlı'nın ekonomik yapısı ve dış ticareti değerlendirilecektir. Bu bölümde Osmanlı topraklarına gelen yabancı sermaye'nin

yapısı hakkında bilgi verilecek, Avrupalı devletlerin hangi sektörlere, hangi bölgelere, hangi nedenlerle yatırım yaptıkları değerlendirilecektir. Bu bölümde ayrıca Avrupa devletleriyle yapılan ticaret antlaşmalar ve verilen kapitülasyonların Osmanlı dış ticaretine ne gibi etkiler bıraktığı gözden geçirilecektir.

Çalışmanın ikinci bölümünde, İngiltere'nin 19. yüzyıl dış ticareti, ticaret politikası incelenecektir. İngiltere'nin siyasi ve ekonomik gelişiminin temel sebeplerinin, sömürge siyaseti ve sanayileşme olgusuyla ilişkileri ortaya konulmaya çalışılacaktır. Bu bölümde İngiltere'nin Doğu ticaret politikası ve özellikle İngiltere'nin Doğu Akdeniz'deki varlığı, ticari faaliyetleri ve bunun Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki etkileri ele alınacaktır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde ise, Osmanlı İmparatorluğu ve İngiltere'nin ticari ilişkileri arşiv kaynaklarından derlenene veriler yardımıyla değerlendirilecektir. Osmanlı dış ticaretinde İngiltere faktörünün önemi araştırılacaktır. İki devletin dış ticaretini yönlendiren temel aktörler hakkında kısa bilgi verildikten sonra, iki ülke arasındaki ticarete mal kompozisyonun terkibi değerlendirilecektir. Özellikle ithalat ve ihracat göstergeleri üzerinden bir mal kompozisyonu ortaya konulacaktır. Bu bölümde son olarak Baltalimanı Antlaşmasının siyasi ve ekonomik etkileri de incelenecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM.

19. YÜZYIL OSMANLI DIŞ TİCARETİ

1.1. Doğu-Batı Ticaretinde Osmanlı'nın Yeri ve Rolü

16. ve 17. yüzyıllarda Osmanlı Devleti'nin coğrafi konumu ve ticari işlemlerden dolayı devlete sağladığı faydalar, konumu ve ticaretinin Osmanlı devletindeki ekonomik ve toplumsal koşulları iyileştirmesi nedeniyle Avrupa ülkelerinin ilgi odağı olmuştur. Karadeniz ve Marmara denizlerindeki ticaret yolları, hazine için büyük gelir kaynakları olduğu için devletin sıkı kontrolü altındaydı. 18. yüzyılın sonlarında, İngiltere ve Fransa'nın Osmanlı İmparatorluğu'ndaki ekonomik kalkınma üzerinde büyük etkisi oldu. Osmanlılar, 19. yüzyılda artan yüksek devlet borcu ve mali açıktan sonra olumsuz sonuçlarla karşı karşıya kaldılar. O dönemde İngiltere'nin sanayi devrimi sonrası büyümesi, İngiltere ve Fransa'nın Osmanlı İmparatorluğu'ndaki siyasi ve ekonomik çıkarları, Avrupa'dan yüksek miktarda mamul mal ithalatı ve Türkiye'den artan borç gibi bu tür sorunların çeşitli nedenleri vardı.

16. yüzyılda Doğu ticareti büyük ölçüde Osmanlı İmparatorluğu'nun elinde olmuştur. O zamanlar Avrupalı tüccarlar için köklü ticaret geleneklerine sahip bu Doğulu tüccarlarla rekabet etmek zor olmuştur. Avrupalı tüccarlar, Doğu'dan Doğu malları alıp Safevi-Osmanlı tüccarlarının kontrolünde fiyatları yükseltmek yerine yeni pazarlar ve ticari kaynaklar aramaya başladılar. Modern araştırmacıların “Büyük Coğrafi Keşifler” olarak adlandırdığı bu süreç, bugün bilimde bir yenilik olarak kabul edilmekle birlikte, zamanında savaşlarla kazanılan topraklar ve kaynaklar uğruna birçok ülke ve halkın yok olmasına yol açmıştır. Kuşkusuz hiçbir millet, yaşadığı toprakları ve zenginliği Avrupalılara gönüllü olarak vermemiş, sadece savaşlarda ve çatışmalarda yenilen ülkeler vergi ödemeye zorlanmışlar. Böylece, dünyanın ticari kaynaklarını işgal etme mücadelesi, İspanyolların ve Portekizlilerin öncülüğünde başlamıştır (Mehmetov, 2009).

Batı ile Arap dünyasının ortasında yer alan Osmanlı İmparatorluğu, Doğu'ya giden kara yollarını Avrupalıların yüzüne kapatmıştır. Osmanlı'nın bu coğrafi konumu, Portekizlileri ve İspanyolları Doğu ülkelerine yeni rotalar aramak için yola çıkmaya

zorlamıştır. Bu zamanda, Osmanlı İmparatorluğu altın çağına ulaşmıştır. Osmanlı'nın bu siyaseti, coğrafi keşifler çağının başlanmasını etkileyen temel faktörlerden biri olmuştur. Büyük coğrafi keşifler pazar ilişkilerinin coğrafi genişlemesinde ve sürdürülebilir gelişiminde özel bir rol oynamıştır. Piyasa ilişkilerinin istikrarı, bir yandan geleneksek ekonominin kademeli olarak çökmesi ve yeni ilişkilerin ortaya çıkmasına sebep olmuş, diğer yandan dış ticaretin yoğun bir şekilde gelişimini belirlemiştir. Aslında o zamanlar dünya ekonomisi metropoller, büyük şehirler ve kolonyal ticaret ilişkilerinin bir birleşimi olarak gelişmekteydi.

Osmanlı, ünlü baharat yolunu kontrol etmekteydi. Osmanlı topraklarından geçmek zorlaştığı için, 1498'de Portekizliler, Afrika'nın çevresini dolaşarak Hindistan ile doğrudan deniz yolunu bulmuş, doğrudan ticari ilişkiler kurmuş, bir çok coğrafi keşifler gerçekleşmiş, küresel ticaretin ilk unsurları ortaya çıkmıştır. Bu olayın sonucunda Batı Avrupa Müslümanların arabuluculuğunda gerçekleşen Doğu ile ağır ve pahalı ticaretten kurtulmuşlardır. Bu zamana kadar Venedik'in Hindistan, Mısır, Suriye ve Müslüman tüccarlarla baharat üzerindeki ticaret tekeli sert bir darbe almıştır. Portekizli Vasco de Gama, Safevi, Osmanlı ve Memluk limanlarından geçen eski Akdeniz rotasını Afrika çevresindeki bir deniz rotasıyla değiştirmiştir (Əfəndiyev, 2007).

17. ve 18. yüzyıllarda, Osmanlı İmparatorluğu siyasi, ekonomik ve kültürel etkisinin en yüksek noktasına ulaşmıştır. Bu dönemde, Osmanlı İmparatorluğu dünyanın en güçlü ülkelerinden biriydi. Osmanlı devleti, Kutsal Roma İmparatorluğu'nun sınırlarından Viyana'ya kadar Avrupa'nın içlerine nüfus etmiştir. Kuzeyde Macaristan Krallığı'na ve Lehistan-Litvanya Birliği'ne kadar, güneyde Yemen ve Eritre'ye, doğuda Hazar Denizi'ne kadar, batıda Cezayir'e kadar uzanan çok uluslu, çok dilli bir devlete çevrilmiştir (Trunbull, 2003).

Türk tarihçi İlber Ortaylı, çok güçlü bir tanım ortaya koyarak Osmanlı İmparatorluğu'nu “Müslüman Roma” olarak nitelendirmiştir. Tarihçi Osmanlı İmparatorluğu'nun Orta Doğu ve Akdeniz bölgesinde klasik Roma İmparatorluğu'na benzeyen tek devlet olduğunu savunmaktadır. Osmanlı devletinin Türk diline sıkı sıkıya bağlı olduğunu, ancak yetkililerinin çoğunun özellikle 19. yüzyılda Rum veya

Ermeni olduğunu öne sürmüştür. Ancak örgütsel kültür ve sosyal yapı Roma İmparatorluğu'ndakine benzer şekilde inşa edilmiştir. Bu nedenle Osmanlı İmparatorluğu'nu, Roma İmparatorluğu'nun Müslüman versiyonu olan “Üçüncü Roma İmparatorluğu” olarak tanımlamaktadır (Ortaylı, 2017).

Akdeniz, Kuzey Afrika, Balkanlar, Orta Doğu ve Karadeniz kıyılarına sahip olan Osmanlı İmparatorluğu, Eski Dünyanın son büyük imparatorluklarının sonuncu örneği ve haklı olarak Roma, Bizans ve Arap Halifeliğinin varisi olarak kabul edilebilir (Xitçel, 2006).

Modern araştırmalara göre, Osmanlı İmparatorluğu ile Orta Avrupa arasındaki ilişkilerin bozulmasına yeni deniz yollarının açılması neden olmuştur. Artık Avrupalılar Doğu'ya kara yolları aramamışlar, deniz yollarını kullanarak ticari faaliyetlerini gerçekleştirmişler. Deniz yollarının keşfi, Osmanlı topraklarının küresel ticaretteki konumunu önemli ölçüde olumsuz yönde etkilemiştir. Küresel bağlamda yeni ticaret merkezlerinin gelişmesi, yeni güzergahların açılması, uluslararası ticarete yeni ve ekili alanların artmasına neden olmuştur. Eskiden temel küresel ekonomik süreçleri kontrol eden Osmanlı, artık bu önemli konumunu kaybetmekteydi. Ancak imparatorluğun sosyal ve siyasal sistemlerini yaratan Osmanlı yetkilileri, Batı Avrupa devletlerinin kapitalist ve ticari ekonomilerinin avantajlarını görememişler (Yıldız, 2007: 113-126).

Oluşmağa başlayan Kapitalist Batı ile Osmanlı İmparatorluğu'nun geleneksel ekonomik yapıları arasındaki ticaret ve ekonomik bağların büyümesi, Osmanlı'nın modernleşme yoluna girdiği tarihten belirgin hal almıştır. Bunun sonucunda Osmanlı'da Batı ve Doğu kurumlarının karşılıklı adaptasyon örnekleri ortaya çıkmış ve ortakyaşam koşullarında benzer ekonomik, ticari ilişkiler şekili belginleşmiştir.

Geleneksel Osmanlı sosyal, ekonomik ve sosyo-kültürel ortamının iç direnişine rağmen, Batı'nın mali ve altyapı işletmeleri buraya aktarılmış ve karşılıklı uyum sağlandıktan sonra o döneme ait modern sanayi ve tarım ekipmanları, tarım teknikleri, gelişmiş üretim ve ticaret örgütlenme biçimleri aktarılmıştır. 19. yüzyılın başında Osmanlı'da faaliyet gösteren yabancı işletmeler, yerel ticaret burjuvazisinin gözünde yeni bir ekonomik faaliyet türü klişesi yaratmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nda görece

büyük endüstriyel ücretli işçilerin ilk grupları bu işletmelerde ortaya çıkmaktaydı. Bütün bunlar aynı zamanda toplumda yeni, burjuva tipi bir ekonomik kültürün oluşumuna da katkıda bulunmuştur (Pamuk, 1984).

Batı ile ticaret, Osmanlı'da sanayinin belirli kollarının azalmasına ve zamanla yok olmasına yol açmıştır. Bunun sonucunda Osmanlı'nın kentsel nüfusunun ana ekonomik faaliyet biçimi olan yerel küçük ölçekli üretim darbe almıştır. Osmanlı zanaatkarları, belirli bölgelerin ekonomisindeki ekonomik yerlerini aramalı ve büyük ölçüde bilinmeyen ve öngörülemeyen bir pazarda çalışmak için yeni düzene geçmek zorunda kalmışlardır. Aynı zamanda, ortaya çıkan kaçınılmaz zorunlulukla birlikte, geleneksel bir toplumun yaşamının bir dizi temellerini, değer yönelimlerini ve davranış motiflerini, yüzyıllardır oluşturulmuş ahlaki tutumları ve farklı sanat alanlarında hüküm süren iş ahlak ve doğasını terk etmek gerekiyordu. Açık Osmanlı ekonomisindeki yeniden üretim süreçlerinin deformasyonları, geçiş dönemindeki sosyal yapıların olgunlaşmasında değişikliklere yol açmıştır. Devlette Avrupa sermayesine yakından bağlı ve bağımlı yerel tüccar katmanları büyümüş, ancak aynı zamanda yerel girişimcilerin sayısındaki artış da sınırlandırılmıştır (Akkuş, Mentesh, 2018: 169-186).

Şekil 1.1: Yüzyılın Başları Osmanlı Haritası

Kaynak: William Miller. The Ottoman Empire 1801-1913. Cambridge University Press. (https://www.gifex.com/fullsize-en/2009-09-17-828/The_Ottoman_Empire_in_1801.html Erişim Tarihi:06.04.2021).

Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomik, sosyal ve kültürel yaşamında Batı'nın etkisi altında meydana gelen tüm çeşitli değişim ve kaymalarla yaşanmıştır. Ancak Batı'nın bu etkisini abartmamaktada fayda vardı. Osmanlı'da oluşan kapitalist düzenin oluşumunda Batı'ya bir tür yaratıcı rolünün de yüklenmemesi gerektiğini vurgulamak önemlidir. Osmanlı'nın Batı medeniyetiyle çok yönlü temasları dışında geleneksel ekonomik ilişkilerden kapitalist ilişkilere bağımsız şekilde geçişinin mümkün olup olmadığı sorusuna objektif cevap verecek durumda değiliz. Kapitalist dünyayla daha yüksek derecede ekonomik ilişkilerin mümkün olabilmesi için Osmanlı toplumu ve iç yaşamı buna belirli şekilde hazırlıklı olmalıydı. Osmanlı İmparatorluğu'nun belirli bölgeleri ve buralarda yaşayan halklar sosyal, ekonomik ve kültürel biçimde bu geçişe hazırlanmış olmasına rağmen kapitalist servet birikimine karşı olan Osmanlı, kapitalist sınıfın oluşumunu engellemekteydi (Doğru, 2008: 75-91).

Osmanlı İmparatorluğu'nda kapitalist ilişkilerin ortaya çıkması, devletin faaliyetleri sayesinde 19. ve 20. yüzyıllar boyunca siyasi, idari ve ekonomik sistemlerinin içsel olarak yeniden yapılandırılması, kültür ve eğitim alanında yaşanan dönüşümler olmaksızın imkansız olurdu. Osmanlı İmparatorluğu'nda kapitalist ilişkilere geçişin önkoşulları, Batı Avrupa'da yüzyıllardır oluşmakta olan güçlü tarihsel zemin olmadan, görece zayıf, verimsiz bir genel tarihsel ve kültürel katman üzerinde yerel olarak olgunlaşmıştır. Kapitalizm, Avrupa halklarının ekonomik, sosyo-politik ve kültürel-dini yaşamının yerleşik özellikleriyle derinlemesine bütünleşmiş bir üretim ve sosyo-kültürel ilişkiler sistemi olarak gelişmesini sağlamıştır. Genel olarak, Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomik yaşamının belirli yönlerinin modernizasyonu, geleneksel ve kapitalist ekonomik kültürler arasında bir çatışmanın ortaya çıkmasına yol açmış ve bu durum nihayetinde Osmanlı'da ekonomik gerileme ve siyasi kargaşanın da nedenlerinden biri olmuştur.

1.1.1. Osmanlı Dış Ticaretine Genel Bakış

Doğu, 16. ve 17. yüzyıllara kadar ekonomik ve kültürel gelişme açısından Batı'nın önemli ölçüde ilerisinde olmuştur. Doğu'nun Batı'ya üstünlüğünün ana göstergesi ticaret faktörü olmuştur. Ticaret, zamanla Batı'nın Doğu'dan öğrendiği sanata çevrilmiştir. Tüccarlar yanlarında sadece kıymeti az bulunan ve yeni mallar götürmemişler, aynı zamanda dönemin modern kültür, bilim ve sanatını dünyanın

farklı bölgelerine taşımışlar. Uluslararası ticaret, ekonomik kalkınmanın kilit taşına çevrilmiştir (Anbar, 2009: 17-37).

Osmanlı İmparatorluğu'nun gayrimüslim ülkelerin temsilcileriyle ticareti 16. yüzyılda yoğunlaşmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nda Avrupalı tüccarlar ve üreticiler arasında aracılık yaptılar ve ayrıca Osmanlı toplumunun tüm üretim ve tüketim alanlarını ana dünya merkezlerine bağladılar. 17. yüzyılda Osmanlı Devleti, Avrupa ülkelerinin ve ekonomik kalkınmasının çok gerisinde kalmaya başlamıştır. Bu eğilimler, Osmanlı Devleti'nin uluslararası ticaret sistemi içindeki yeri dikkate alındığında gözlemlenmektedir. Osmanlı'da devlet ekonomisinin yapısı onun jeopolitik yapısı tarafından belirlenmekteydi. 18. yüzyılda durum belirgin bir şekilde değişmiştir (Kasaba, 1988: 18-20).

18. ve 19. yüzyıllarda yerli tüccarların yanı sıra, konsolosları aracılığıyla Osmanlı yetkililerinden bir takım ayrıcalıklar alan yabancı tüccarların faaliyetleri artmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomik düşüncesi, iktidarın güçlendirilmesi ve devletin topraklarının genişletilmesi amacına dayanan Ortadoğu devleti ve toplumunun temel kavramıyla yakından ilişkili olmuştur. Üretici sınıfın başarılı gelişimi ve refahı sayesinde Osmanlı İmparatorluğu'nun yıllık gelirleri artırılmıştır. Osmanlıdaki ekonomik ve ticari atılımlardaki temel nihayi hedef, bölgelerin gelişiminden ödün vermeden devlet gelirlerini artırmaktı, çünkü hasar toplumsal huzursuzluğa ve toplumun geleneksel yapısındaki sarsıntılara neden olabilirdi. Temelde Osmanlı toplumu kapitalizme hazır olmadığından, ülkede kapitalist politikaların başarılı olması engel oluşturmaktaydı (Tanilli, 2006: 322-323).

18. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun dış ticareti, bir yandan komşu Asya ve Afrika ülkeleriyle ilişkiler, diğer yandan da Avrupa ülkeleriyle mal alışverişine dayanmaktaydı. Doğu ve Afrika ülkeleri ile ticaret cirosunun değeri henüz belirlenmemiş olmakla birlikte, İran, Orta Asya, Hindistan ve hatta Çin'den Trans-Asya yolu ile Osmanlı İmparatorluğu'na (Erzurum veya Bağdat üzerinden) kaliteli ipek ve pamuklu kumaşların, ham ipeğin geldiği bilinmektedir. Basra veya Kızıldeniz yoluyla yün, halı, porselen getirilirken, Hindistan'dan ve Güneydoğu Asya ülkelerinden tekstil, şeker, baharatlar, Arabistan'dan kahve, sakız ve reçine ithal

edilmekteydi. Karavanlar her yıl Etiyopya ve Sudan'dan Mısır'a fildişi, deri, devekuşu tüyleri ve altın getirmişler. Bu ürünlerin önemli bir kısmı daha sonra Batılı tüccarlar tarafından alınmaktaydı.

Dış ticaretle kıyaslandığında Osmanlı'nın iç ticareti daha önemli mevkiye olmuştur. İç ticaret, hem değer hem de hacim olarak uluslararası ticareti önemli ölçüde aşmıştır. 17. yüzyılın başlarında, Şam vilayetindeki Osmanlı ticareti, orada satılan tüm yabancı malların değerinin beş katı olmuştur. İstanbul, Edirne, Selanik, Şam, Beyrut veya Halep gibi şehirler, etkileyici bir şekilde yüksek iç ticaretin sürdüğü büyük alışveriş merkezleri haline gelmiştir (Elsaadani, 2017: 38-42).

Açık ekonomik ilişkiler sistemine girilmesi, Osmanlı Devleti'nin dış ticaret dengesinde kronik bir açık oluşmasına, devlet bütçe açığının artmasına, dış kamu borcunun ortaya çıkmasına ve hızla büyümesine neden olmuştur. Osmanlı devletinin dış borçları ödeyememesi, yabancı sermayenin dağıtım alanına dahil olması, maliye ve vergi sistemi üzerinde kontrolü ele alması ve ardından üretim, imtiyazlı inşaat ve geleneksel sanayilerin dünya pazarının ihtiyaçlarına uyarlanması alanına girmesi için ön koşulları yaratmıştır.

Ticaret ve kredi sermayesi ile karşılaştırıldığında, Batı üretken sermayesinin Osmanlı İmparatorluğu'ndaki ekonomik hayata etkisi dönemin sosyal, siyasi durumuyla bağlantılı olmuştur. Osmanlı, 19. yüzyılın son on yıllarına kadar, kapitalist ülkelerle ekonomik temas için gerekli temeli, esas olarak ticaret yoluyla sağlamayı başarmıştır. O zamana kadar, ülke önemli üretken sermaye yatırımları için yeterli ekonomik, sosyal ve sosyo-kültürel koşullara henüz sahip değildi. Müslümanların ekonomik kültürü, büyük ölçekli meta üretimine kitlesel bir geçişin ön koşullarını yaratmamıştır. Yine de, söz konusu dönemde, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki dünya pazarının etkisi altında, bölgesel uzmanlaşma ve üretimin pazarlanabilirliği artmış, yerel burjuvazinin, özellikle de ticaret burjuvazisinin konumu güçlenmiştir. Aynı dış ekonomik faktörler kıyı kentlerinin büyümesine katkıda bulunmuştur. Kıyı kentlerinin gelişmesi onları imparatorluğun ticaret ve ekonomik merkezlerine dönüştürmüştür. Bütün bu ilerici eğilimler, pazar ilişkilerinin genişlemesine ve bu ilişkilere uygun ekonomik kültürün olgunlaşmasına katkıda bulunmuştur. Liman şehirlerinden bir çoğu

İstanbul, İskenderiye, Trablusşam vb. kıyı şeridi üzerinde yerleşmişler (Özveren, 1994).

Yükselen dünya kapitalist ekonomisinin üst katmanlarında yer alan Osmanlı İmparatorluğu, burjuva toplumlarının ekonomik yaşamının belirli unsurlarını benimsemiştir. Geleneksel Osmanlı ve burjuva kurumlarının karşılıklı olarak uyarlanması ve uygulanması, bir tür melez ekonomik biçimlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Osmanlı'nın politik, ekonomik ve sosyo-kültürel yaşamının dokusuna ona yabancı olan unsurların yerleştirilmesinin incelenmesi, gelişmiş kapitalist ülkelerdeki birikmiş ekonomik, politik özelliklerin geleneksel bir toplum tarafından nasıl benimsendiğini değerlendirmemize izin vermektedir (Dumrul, Dumrul, 2014: 146-171).

Osmanlı İmparatorluğu'nun Batı'nın kapitalist ülkeleriyle tarihsel etkileşim deneyimi, sermayenin yalnızca özel bir toplumsal, üretim ilişkileri türü değil, aynı zamanda belirli bir toplum kültürü türü ve olgusu olduğu sonucuna varmak için zemin sağlar. Osmanlı'da uluslararası ekonomik ilişkilerin gelişimi ve ekonomik etkileşim Batı ulusların ekonomik kültürleriyle yakından bağlantılıdır.

Batı'da değişen ekonomik kültür, akut sosyal çatışmaların gelişmesiyle belirlenmiştir. Başka bir deyişle, Batı Avrupa'da piyasa ilişkiler kültürü toplumun derinliklerinden ortaya çıkmıştır. Bu süreç yüzyıllar boyunca yayılmış ve toplumun gelişmesi ve modernizasyonu için ana teşvikin içsel faktörü olmuştur. Geleneksel ve modern arasındaki etkileşim sorunu, her zaman, bir bütün olarak dünya tarihi hareketinin diğer çelişkilerinin üzerinde katmanlaştığı en önemli eksenlerden birinin rolünü oynamıştır. Osmanlı toplumu ise dış dünyaya benzemeye acele etmediğinden, ticari ve ekonomik yapısını ağır şekilde güncelleştirdiğinden 19. yüzyıldan başlayarak imparatorluk sosyo-politik ve ekonomik çizgiler taşıyan krizle yüzleşmiştir.

1.2. 19. Yüzyıl'da Osmanlı Ekonomik Yapısı ve Dış Ticaret

Osmanlı İmparatorluğu'nda 18. yüzyılın sonu ve 19. yüzyılın başında gelişen sosyal yapıların, kendilerini uluslararası işbölümünün yükselen kapitalist sistemiyle ilişkilendirmek için halihazırda belirli maddi ve sosyal ön koşullara sahip olmuştur. Ancak, Avrupa ülkeleri ile Osmanlı İmparatorluğu arasındaki ticari ve ekonomik

ilişkilerin gelişiminden gözükteğü gibi, tüm bunlar ekonomik etkileşim için yeterli olmaktan hala uzaktı. Avrupa devletleri hükümetten çeşitli imtiyazlar elde ederek, Osmanlı İmparatorluğü pazarlarındaki konumlarını güçlendirmiş, yavaş yavaş İstanbul-Mısır arasındaki ulaşımı devralmışlar (Acartürk və Kılıç, 2011: 1-21).

19. yüzyıl başlarında Osmanlı ekonomik yapısı hala geleneksel yapısını korumuş, korumacı politikalar ekonomik sistem üzerinde egemen olmuşlardır. İç ticaret de olduğı gibi dış ticaret de devletin gözetim ve denetimi altında yönetilmekteydi. Osmanlı Devleti'nin Avrupa devletlerine verdiğı kapitülasyonlar, ticaret kolaylıkları Osmanlı'nın kendisini zor ekonomik duruma sürüklemiştir (Dikmen, 2005: 137-159).

Batı Avrupa' da sanayi devriminin neden olduğı uluslararası ticaretteki yükseliş bağlamında, Osmanlı İmparatorluğü'nun kapitalist dünya ile istikrarlı ve önemli ekonomik bağlara geçişine ilişkin sadece ekonomik değil, aynı zamanda çok daha geniş genel tarihsel ve sosyokültürel hazırlıksızlığının birçok yönü ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla bu bağları sürdürmek ve geliştirmek için devleti yeni dünyanın ekonomik şartlarına uyarlamak gerekiyordu. Ancak bu durumda Avrupa burjuvazisi, Osmanlı'da ticaret ve ekonomik faaliyette gerçek bir artış beklentisine güvenebilirdi. Bunun sağlanması için, geleneksel Osmanlı sosyo-politik ve ekonomik yapılarını Avrupa sermayesinin çıkarlarına tabi kılmak veya uyarlamak ve aynı zamanda bu çıkarlar çerçevesinde burjuva ilişkilerinin gelişimini teşvik etmek gerekmekteydi.

18. yüzyılın ikinci yarısında (1768-1774, 1787-1791) ve on dokuzuncu yüzyılın ilk yarısında (1806-1812, 1828-1829; 1853-1856) Rus-Osmanlı savaşları da ülkenin sosyo-ekonomik ve siyasi krizini şiddetlendirmiştir (Acartürk və Kılıç, 2011: 1-21). Ekonominin ana sektörü olan tarım sektöründeki ciddi vergiler ve feodal şiddeti köylünün durumunu ağırlaştırmıştır. Köylüler sadece ağır vergilerden değil, alınan çok sayıda iç gümrük vergisinden de zarar görmekteydi. İthal mallarla rekabet edemeyen yerel sanayi kuruluşları iflasın eşiğindedi. Sermaye kazançları çoğunlukla qayri-müslümlerin, Yunan, Yahudi ve Ermeni tüccarların elinde yoğunlaşmıştır. Osmanlı İmparatorluğü, 18. ve 19. Yüzyıl savaşları boyunca Avrupa devletlerinden ağır borçlar

almıştır. 1875'e gelindiğinde, ülkenin dış borcu şaşırtıcı bir şekilde 5,3 milyar franka ulaşmıştır.

18. ve 19. yüzyıllarda Osmanlı'nın ekonomik kalkınmasının önündeki siyasi, idari ve örgütsel engeller, kapitulyasyon rejiminin gelişmesi ve Osmanlı'da komprador tüccarlarının sayısındaki artış Avrupa ticaret sermayesi tarafından kademeli olarak kaldırılmıştır. Bununla birlikte, Batı Avrupa ülkelerinin Osmanlı İmparatorluğu'ndaki ticaretinin temel kısıtlayıcı unsurları, ekonomik, kurumsal ve sosyokültürel yaşam biçimlerindeki farklılıklar artmaktaydı. Başlangıçta Avrupa diplomasisinin çabaları tam olarak bu farklılıkları ortadan kaldırmaya hedeflenmiştir. Birbiriyle etkileşim halindeki iki ekonomik ve sosyokültürel sistemin temel tutarsızlıkları, ekonomik bağların yalnızca yasal ve idari-yasal biçimlerini değiştirerek uyumlu hale getirilmekteydi (Dumrul, Dumrul, 2014: 146-171).

19. yüzyılın 50'li yıllarının sonunda Osmanlı'da kapitulyasyon rejiminin kanunlaştırılması tamamlandı (Dikmen, 2005: 137-159).

Avrupa ticaret kanunları, İslam hukuk düzeni ile Osmanlı topraklarına aktarılmıştır. Ülkede yeni bir ticari ve cezai adalet sistemi geliştirmiştir. Konsolosluklar, ilgili kurumlar çoğunlukla Türk olmayan yerel ticari sermaye temsilcileri olmak üzere yabancı uyrukluların mülkiyet ve diğer haklarını güvence altına aldılar. Osmanlı'nın Batı ile ticarete ve ekonomik bağlara adaptasyon yolunda önemli olaylar, Avrupalı güçlerle 19. yüzyılın 30-40'larında ve 60'lı yılların başlarında imzaladığı bir dizi ticaret anlaşması sonucunda ortaya çıkmıştır. Bu anlaşmaların imzalanması sonucunda resmi bir bakış açısından değerlendirildiğinde Osmanlı, ticari dokunulmazlığını kaybetti ve Avrupa sanayi ürünlerinin satışı için “açık” bir pazara dönüşmüştür (Dikmen, 2005: 137-159).

Genel olarak, Osmanlı Devleti'nin dış ticareti zayıf bir şekilde gelişmişti. Çok sayıda dahili gümrük vergileri, elverişli ve güvenli iletişim yollarının olmaması ve en önemlisi Türkleri büyük işletmeler kurmaktan uzaklaştıran mal güvenliğinin olmaması, Osmanlı tacirlerinin ticaret toplumlarında birleşmesine imkan vermemiş, aksine, tek başlarına veya doğrudan temsilcilerinin yardımıyla ticaret yapmaya zorlanmışlardır. Türk olmayan topluluklardan gelen tüccarların işi biraz daha iyi

olmuştur. Ermeni, Yahudi ve Yunan tüccarlar Tuna boyunca Karadeniz'den Doğu Akdeniz'e kadar ticaret yapmışlardır. Macaristan ile ticaretin çoğu Sırp tüccarların elinden geçmiştir. Bununla birlikte, Müslüman olmayan tüccarların yaşamları ve mülkleri Müslüman tüccarlardan bile daha az garanti altındaydı (Demir, 2018: 105-125).

19. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu ile Batı Avrupa ülkeleri arasındaki ticari ilişkiler aktif olarak gelişmekteydi. Bu dönemde, Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomisi ağırlıklı olarak tarımsaldı ve açık bir karaktere sahipti (İnalçık, 2000: 85).

Devlet, ordunun ve bürokratik aygıtın bakımı çok maliyetli olduğundan sanayiye büyük yatırımlar yapamamıştır. Sermayenin önemli bir kısmı dış kamu borcunun ödenmesine harcanmıştır. Bu nedenle çok sayıda sanayi ürünü ithal edilmiş, karşılığında tarım ürünleri ve gıda, ham ve yarı işlenmiş ürünler ihraç edilmiştir.

Batı ülkeleri ile Osmanlı İmparatorluğu arasındaki ticari ve ekonomik ilişkilerin temelini oluşturan “serbest ticaret” ilkeleri, esasen Osmanlı devlet tekelleri sistemiyle uyumsuz olmuştur. En büyük Pazar ve panayırlar aslında ithal edilen Avrupa mallarının dağıtımına yönelik bir mekanizmaya dönüşmekteydi (Memiş, 2008: 15-16).

Avrupa diplomasisinin çabalarının yanı sıra Bâb-ı Ali'nin reformist girişimleri imparatorluğun sosyo-ekonomik hayatındaki görece durgunluğun ana nedenlerinden birinin ülkede tarım ve el sanatlarında üretimin devlet tarafından düzenlenmesi rejmini şekilde zayıflaması ve zamanla ortada kalkmasına sebep olması tesadüf değildir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun dünya ekonomik sisteminin yaşamına dahil edilmesiyle ülke ekonomisi kademeli olarak yeniden inşa edilmiştir. Ekonominin kendi kendine yeterlilik prensipleri yerini dünya pazarı ile temaslara bırakmıştır. Bu koşullar altında, Osmanlı'nın katı kurallara dayalı ekonomik ve ticari ilişkilerin yerini pazar ilişkileri almıştır. Osmanlı iktisat tarihinin klasik döneminde meta üretimi, esasen yalnızca devlet dağıtım sisteminden türetilen bir ekonomik yaşam alanı olmuştur. Ekonomik düzenlemenin devlet işlevleriyle ilişkileri, ikincil bir ekonomik bağ ve ilişki biçimi olarak gelişmekteydi. 19. yüzyılda Osmanlı meta üretimi, hem

yükselen iç pazarlara hem de dünya pazarlarına yönelik gerçek meta üretiminin içeriğini kazanmaya başlamıştır (Anbar, 2009: 17-37).

Serbest rekabet kapitalizmi çağında Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomik yapılarının uluslararası iş bölümüne dahil edilmesi, ülkede var olan yeniden üretim sisteminin deforme olmasını ve kısmen parçalanmasını gerektirmiştir. Başlangıçta yalnızca mübadele ilişkilerine giren yabancı sermaye daha sonra üretim sürecini bütün süreçlerini etkisine alabilmiştir.

1.2.1. İhracat ve İthalat

Osmanlı ile Avrupa ülkeleri arasındaki ana ticaret Levant (Doğu Akdeniz'in Yunanistan'dan Mısır'a olan kıyı bölgeleri) üzerinden gerçekleşmekteydi. Afrika çevresindeki deniz yolunun kullanılmasından sonra Doğu Akdeniz'in önemi azalmış olsa da, Avrupa için önemli ticari mekezlerden biri olmuş ve Osmanlı'nın ise esas pazarı olmaya devam etmiştir (Güneş, 2019: 47-52).

18. yüzyılın başında Fransa, Osmanlı limanlarından çok miktarda ipek satın almıştır, ancak zamanla ipek ithalatı azalmıştır. Fransa'nın gelişmiş imalat sanayisinin hammaddesi olan pamuk ithalatta temel ürüne dönüşmüştür. Fransa, Osmanlı'dan 1700-1702'de 1,5 milyon lira ve 1785-1789'da 12,8 milyon liralık pamuk ithalatı yapmıştır. Pamukla aynı zamanda tekstil ithalatı da artmıştır. 19. yüzyılın başlarında Fransa dış ticaretinin yarısından fazlası Doğu Akdeniz'in hesabına gerçekleşiyordusa, yüzyılın sonlarına doğru bu oran % 5 olmuştur (Davis, 1970).

18. yüzyılda Fransız ticaretinin ana konusu olan kumaş ihracatı, ilk yirmi yılda önemli ölçüde artmıştır. Ayrıca, Marsilya'da şapka ve fes üretimi fabrikası faaliyet göstermiş, kağıt, yakacak odun, karmen boyası, Santo Domingo ve Guatemala'dan indigo boyası, çeşitli baharatlar, kahve ve şeker de getirilmekteydi. Fransa'nın Doğu Akdeniz'de yaptığı ithalatta en önemli yeri gıda ürünleri, özellikle buğday tutmuştur. Fransa'nın Doğu Akdeniz'den gıda ihracatı yapması, İstanbul ve diğer şehirlere tedarik sağlanmasına engel olduğundan yasaklanmıştır, ancak yine de karşısı alınamamıştır (Vitol, 1987).

Osmanlı İmparatorluğu ile İngiltere arasındaki ticari ilişkilerde de benzer eğilimler izlenebilir. Doğu Akdeniz'deki İngiliz ticareti, siyasi olaylardan ve savaşlardan daha az etkilenmiştir, ancak Osmanlı ticareti, İngiltere için hiçbir zaman Fransa için olduğu kadar önem taşımamıştır. 18.yüzyılda İngiliz dış ticaretinin yaklaşık %10'unu Osmanlıyla gerçekleştirilmiştir. İngiliz ticaretinin özelliği, tüccarların ticareti gümüş para karşılığında değil mal mübadile şeklinde gerçekleştirmeleridir. Onlar kendi mallarının karşılığında Doğu pazarlarından kendilerine gerekli ürünleri almışlardır (Davis, 1970).

İngilizlerin Osmanlı İmparatorluğu'dan yaptığı başlıca ihracat kumaşlar olmuştur. İngiltere, bu dönem Osmanlı Devleti'ne kumaş, fes, kağıt, kalay, kurşun, cam eşya satmıştır. Karşılığında İngiltere, Osmanlı'dan buğday, ipek, pamuk, tiftik, deve yünü, halı, sünger, meyve vb. ürünler ithal etmiştir. 1730'da Osmanlı'dan İngiltere'ye yapılan ithalatın yaklaşık yüzde 80'i ham ipek olmuştur. İngilizlerin Doğu Akdeniz ithalatında, ham ipek bir tekel pozisyonundaydı. İpek Suriye, Anadolu ve Kıbrıs'tan ihraç ediliyordu. Pamuk, İzmir üzerinde Batı Anadolu'dan, Kıbrıs ve Yunanistan'dan ithal edilmiştir. 18. yüzyılın ortalarına doğru deve yünü, moher, çeşitli boyalar, tıbbi maddeler vb. alımı azalmıştır (Tuğrul, 2016: 137-152).

Limanlardan ihraç edilen başlıca mallar, kolonilerin ürünleri ve Hindistan ve İran'dan ihraç edilen mallar olmuştur. Yani, verimli ve yoğun nüfuslu Osmanlı vilayetleri dünya ticaret cirosuna gittikçe daha az dahil olmaktaydı. Bu da dolaylı olarak bu bölgelerin ekonomik durgunluğuna tanıklık ederek Osmanlı'nın gelişimini daha da olumsuz etkilemiştir.

Osmanlı ekonomisinin Avrupa'nın gerisinde kalması zamanla artmıştır. 16. yüzyılda Osmanlılar Fransa'nın tüm dış ticaretinin yaklaşık yarısını oluşturmuş ise, 1789'da bu oran % 5 olmuştur. 18. yüzyılın sonunda Fransa'nın Osmanlı dış ticaretindeki payı % 50-60'ını oluşturmuştur. 1770'e gelindiğinde, İngiliz dış ticaretinin toplam hacminde Osmanlı ticareti yüzde birden fazlasını bile tutmamaktaydı. Ama Osmanlı İmparatorluğu için bu % 1'lik ticaret, dış ticaret hacminin %20-30'unu oluşturmuştur. Zamanla Fransa ve İngiltere'ye yapılan ihraçat azalmış, Avrupanın sanayileşen ülkelerinden Osmanlı'ya yapılan ithalat ise 19. yüzyıl

boyunca devamlı şekilde artmıştır. Özellikle İngiltere'den ve Fransa'dan yapılan ithalat mallarının oranı diğer ülkelerle kıyaslandığında sürekli artmıştır (Vitol, 1987).

19. yüzyılın ilk on yılının sonunda, Osmanlı ticareti, daha ucuz Avrupa mallarının rekabetinden ve yerel üretim devletten destek alınmamasından olumsuz yönde etkilenmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun en büyük iki ticaret ortağı örneğini ele aldığımızda, verimli ve yoğun nüfuslu Osmanlı vilayetlerinin dünya ticaretine gittikçe daha az dahil olduğunu görüyoruz, bu da dolaylı olarak bu bölgelerin ekonomik durgunluğuna neden olmuştur (Tuğrul, 2016: 137-152).

18. ve 19. yüzyıllarda ithalat ve ihracat oranı açısından Osmanlı ile ticaret yapan ülkeler arasında üçüncü sırada Hollanda gelmekteydi. Hollandalı tüccarlar fabrikalarından ve diğer Avrupa ülkelerinden çok çeşitli kadife ve ipek kumaşlar taşımışlardır. Ayrıca, kalay, çelik, tel, çivi, baharat ve tıbbi ürünler de ihraç edilmiştir. Karşılığında ham ipek, pamuk, balmumu, deri, deve ve keçi yünü almışlardır. İngiltere ve Fransa ile savaşlarda yaşanan yenilgiler ve bu ülkelerin mallarıyla kendi ürünleri arasındaki güçlü rekabet Hollanda'nın Osmanlı'daki ticaretinin azalmasına neden olmuştur (Grenville, 1965).

18. yüzyılda Venedik ekonomisinin diğer Avrupa ülkelerinin gerisinde kalması açıkça ortaya çıkmış ve bu da Osmanlı pazarlarında Venedik mallarının rekabet gücünü düşürmüştür. Cenova, Toskana, Sicilya Krallığı, Sardunya Krallığı, Malta, Osmanlı İmparatorluğu ile küçük ölçekte ticaret yapmışlar. Avusturya tebalarının ticaret ayrıcalıkları 1699, 1718 ve 1739 anlaşmalarında onaylanmıştır, ancak sık sık yapılan savaşlar, diğer devletlerle ticari rekabet Avusturyalı tüccarların büyük ölçekte ticaret yapmalarına izin vermemiştir. Osmanlı Devleti genelde Venedik ile siyasi sorunlar yaşadığı dönemlerde Avusturya ile müttefik olmuştur (Yeşimçi, 2009).

1753 yılında çok sayıda engele rağmen, Rus tüccarlar Pirozhnikov ve Ignatiev, İstanbul'da ancak 1757'ye kadar var olan bir serbest ticaret şirketi kurdular (Vitol, 1987: 65). Rusya ile Osmanlı İmparatorluğu arasındaki ticaret ancak 1774 Küçük Kaynarca Barışından sonra gerçekleşmiştir. Rus tüccarların kapitülasyonları, ayrıcalıkları elde etmeleri ve Karadeniz boyunca gemileriyle ticaret yapabilmeleri bu anlaşma sonrasında gelişmiştir (Sarı və Turan. 2019: 367-386).

19. yüzyıl Osmanlı Devleti'nin ihracatının, özellikle hammaddeye dayandığını görülmektedir. Yukarıda gösterilen bilgileri genellersek, Osmanlı ithalatının mamul madde ticaretine dayandığını söylebiliriz. Bu olgu Batı kapitalist sisteminin doğası gereği ortaya çıkmıştır. Hızla sanayileşen Avrupalı devletler hammadde kaynakları ithal ederken, aldıkları hammaddelerden ürünler üreterek ihraç etmekte (Memiş, 2008: 105). Bazı sosyo-politik sebeplerden dolayı bu dönem boyunca Osmanlı'da sanayileşme çok yavaş ilerlemiştir. 19. yüzyıl boyunca Osmanlı hammadde ihraç etmiş ve onlardan üretilen malları ise ithal etmiştir.

1.2.2. Yabancı Sermaye ve Borçlanma

Osmanlı İmparatorluğu'nun uluslararası arenadaki siyasi ve askeri zayıflığı, rakiplerin çok sayıda ticari ve ekonomik imtiyaz elde etmesini kolaylaştırmıştır. Fransa, İngiltere, Rusya, Avusturya, Hollanda ve diğer Avrupa ülkeleri ulusal bayrakları altında Osmanlı İmparatorluğu'nun karasularında taşımacılık ve ticaret için izin almışlardır. Bunun yanı sıra Osmanlı İmparatorluğu ile ticaret operasyonlarını geliştirmek için Avrupa devletleri, temsilcileri için ticaret şartlarını kolaylaştırmaya çalışmışlardır (Susam, 2010).

Yabancı sermayenin Osmanlı'nın sosyal ve ekonomik evrimindeki rolünü değerlendirirken, dünya kapitalist sisteminin Osmanlı ekonomisini maruz bıraktığı büyük ve çeşitli maliyetleri ve olumsuz sonuçları elbette unutmamak gerekir. Bu sonuçlar arasında, ekonomik kendi kendine yeterliliğin kaybı, geleneksel ekonomik yaşam biçimlerinin aşınması ve dünya ekonomik sisteminin işleyiş yasalarına uygunlaşmanın sonucunda ekonomik ve kısmen politik kalkınmanın bağımsızlığının önemli ölçüde sınırlanması yaşanmıştır. Dış ekonomik ilişkiler aracılığıyla Osmanlı'nın devlet borcunun ödenmesi sırasında maliye kaynakları sömürülmekteydi (Dikmen, 2005: 137-159).

Bu kaynaklar, hükümetin ve yerel girişimcilerin uygun özlemleri doğrultusunda, yurtiçi birikimi ve üretimi genişletmek için kullanılabilirdi.

Osmanlı piyasasındaki yabancı varlığı ve artan ticari faaliyet yerel iş çevrelerinde endişelere yol açmıştır. Ancak, Osmanlı İmparatorluğu'nun dış yatırıma ilişkin ekonomik politikasını değiştirecek kadar endişe sağlamamıştır. Aksine, bu

dönemde imparatorluğun Avrupa ve dünya ekonomisine geri dönüşü olmayan bir entegrasyon süreci başlamıştır. Başka bir deyişle, Osmanlı toprakları Avrupa için sadece serbest pazarlardı ya da Batı sanayileri için bir hammadde kaynağıydı. Dahası, Avrupa ülkeleri kendi sanayilerini korumak için yerli ve diğer yabancı tüccarlara ticaret engelleri ve kısıtlamalar getirmek için ortak politikalar izlemeye başladıklarında da Osmanlı ekonomik düşüncesinde bir değişiklik yaşanmamıştır. Hem uluslararası ticaret hem de politika konusundaki bilgi eksikliği nedeniyle, yerel tüccarlar rekabet güçlerini kaybetmiş ve sonunda işsiz kalmışlardır. Aynı zamanda, Müslüman olmayan Osmanlı vatandaşlarının Avrupalı girişimciler tarafından işe alınması, aynı bölgede birlikte yaşayan topluluklar arasında gerginlik yaratmıştır. Devlet desteği görmeyen yerli girişimciler zamanla zayıflamış, sermaye yabancı kaynaklı olmaya başlamıştır (Genç, 2007).

Padişahlar, Avrupa krallarının aksine, uluslararası ekonomiyi ve ticareti çok iyi algılamamış ve değerlendirmemişler. Padişahlar, Osmanlı topraklarının bölgelesel ve küresel transit ticaretin gelişmesinde kilit bir rol oynamaya başladığını anlamamış ve farklı nedenlerden dolayı devletin ekonomik istikrarını engelleyecek anlaşmalar yapmışlar.

1830'larda Fransa, İngiltere ve Amerika ile yapılan ticaret anlaşmaları, Avrupa sermayesini ve finans kurumlarını imparatorluğa çekmede önemli bir rol oynamıştır. Bunlar arasında en çarpıcı örneklerden biri Galata'daki gayri resmi borsadır. Değerli tahvil ve hisse senedi alım satımını kendi işine dahil eden borsa, çok sayıda şirketin kurulması açısından büyük önem taşımıştır. Spekülatif anlaşmalar onun prestijini baltalamasına ve komisyoncuların ve acentelerin çalışmalarında yaygın bir memnuniyetsizliğe neden olmasına rağmen, yaşanan değişimler halkın ekonomiye ve yeni girişimcilik fırsatlarına ilişkin farkındalığını artırmış ve 19. yüzyılın son çeyreğinde Müslümanlar tarafından kurulan şirketlerin sayısının artmasına katkıda bulunmuştur. Ancak bunların çoğunu yine de yabancı sermayeli şirketler oluşturmuştur. Böylece, ticaret ve yabancı yatırım girişi arasındaki rekabetin, Osmanlı İmparatorluğu'nun küresel ekonomiye daha hızlı entegrasyonuna katkıda bulunduğu belirtilebilir (Tetik və Kanat. 2019: 142-151).

Osmanlı İmparatorluğu'nu Avrupa devletlerine bağlayan bir diğer unsur da dış borçlarıydı. 19. yüzyılın başında Osmanlı'nın dış borcu hemen hemen hiç yoktu. Ancak kayb edilen savaşların ağır sonuçlarının etkisiyle ilk borçlar alınmaya başlanmıştır. Kırım Savaşı'ndan sonra padişahlar Batılı bankerlerden borç almaya başladı. 1854 yılında neredeyse hiç dış borcu olmayan Osmanlı hükümeti çok hızlı bir şekilde iflas etmekteydi (Dikmen, 2005: 137-159).

Donald C. Blaisdell, 1875 gibi erken bir tarihte Osmanlı'nın iç ve dış borcunun 200 milyon İngiliz Lirası olduğunu söylemiştir (Özdemir, 2010).

1875 yılında sadrazam, ülkenin artık borçlarına faiz ödeyemeyeceğini açıklamıştır. Avrupalı güçlerin baskısı sonucunda Osmanlı yetkilileri biriken borçları ödemek için vilayetlerde vergileri artırmışlardır (Pamuk, 1984).

Borçlanmanın en yoğun aşaması 1863 sonrasında oluşmuştur. Kaybedilen savaşlar ve saray harcamaları borçların birikmesine ve 1879'da Osmanlı İmparatorluğu'nun tam mali iflasına yol açmıştır. 1881'de Bâb-ı Ali ile alacaklılar arasında yapılan görüşmeler sonucunda devlet borcunu ödemek için devlet gelirlerinin çoğunu yönetimine alan Osmanlı Kamu Borç İdaresi Düyun-u Umumiye kurulmuştur (Yıldız, 2007: 113-126). Böylece, yabancı sermaye imparatorluğun maliyesi üzerinde dolaylı kontrolü sağlamıştır.

1.2.3. Yabancı Sermayenin Sektörlere göre Dağılımı

1854'te Osmanlı İmparatorluğu Kırım Savaşı'nda karşılaştığı zorlukları atlatmak amacıyla bazı devletlerden borçlar almış, bu borçlanma beraberinde hızlı sermaye akışını da getirmiştir. Bu sermaye transferi ilk önce ülkede bankacılık sektörünün gelişimine olanak sağlamıştır. Fakat bu sektör uzunca bir süre yabancılar tarafından yönetilmiştir. Zamanla yabancı sermaye Osmanlı'da demiryolları, madencilik, sigortacılık, belediyenin su ve gaz teminatı sektörlerine de akmıştır (Sükan, 2014: 195-222).

Batı ülkelerinin Osmanlı İmparatorluğu'ndaki etkisini artırmada önemli bir silah, finansal sermayenin buraya girmesi olmuştur. Önemli ekonomik faydalar elde etme olasılığını gören Avrupalı bankacılar, Osmanlı pazarına giderek daha fazla ilgi

göstermiştir. 1847' ye kadar Osmanlı İmparatorluğu'nda banka olmamıştır. Bununla birlikte, bankalara özgü bir dizi işlem, başlangıçta “para değıştiriciler” (sarraf), daha sonra “bankacılar” olarak adlandırılan kişiler tarafından gerçekleştirilmiştir (Uluyol, 2019: 19-40).

Çoğunlukla gayrimüslimler bu sektörde faaliyet göstermişlerdir. Onların faaliyet alanları arasında para değışimi, krediye para verilmesi, bono satışı ve satın alınması, devlet harçlarında aracılık yapılması vb. yer almıştır. Ülkedeki mevcut vergi tahsilat sistemi (iltizam), para değıştiriciler için önemli bir gelir kaynağı olarak hizmet etmekteydi, çünkü onlar vergi tahsildarlarına devlete teminat vererek, faaliyetlerinden elde ettikleri gelirin bir kısmını elde etmişlerdir.

1838'de Bursa'daki İngiliz konsolosu, Mustafa Reşit Paşa'ya “Reed Irving and Company” bankasını açma teklifini sunmuştur. 1840 yılında Ticaret Bakanı'na General Bank of Constantinople Bankası'nın açılması için bir teklif daha sunulmuştur. 1842'de İsveç himayesi altında The Bank of Smyrna kurulmuş, ancak Bâb-ı Ali'den gerekli izinler alınmadığı için kapanmıştır. Londra ve Liverpool tüccarlarının 1844'te İzmir'de The Commercial Bank of Smyrna bankasını açma girişimleri de boşuna sonuçlanmıştır (Ortabağ, 2018).

Türkiye'deki ilk bankanın kuruluş yılı 1847 olarak kabul edilmektedir. Ancak buradaki görünümü büyük ölçüde Avrupa sermayesinin Türk pazarında yer edinme arzusuyla değil, o dönemde ülkede gelişen ekonomik durumla kolaylaştırılmıştır (Anbar, 2009: 17-37).

Ülkede hüküm süren mali kaos, rüşvet, fidye tahsilat sistemi, idari keyfilik, devlet gelirlerinin en verimsiz harcaması tüm bunlar bütçe açığına neden olmuştur. Hükümet, 1840'tan itibaren bu açığı kapatmak ve devlet'in artan masraflarını karşılamak için kaime isimli kağıt para ihracına başlamıştır. Bu, ülke ekonomisinde daha da büyük bir belirsizlik yaratmakta, vergi tahsilatında bir azalmaya ve dolayısıyla devlet gelirlerinde bir azalmaya neden olmuştur (Uluyol, 2019: 19-40).

Demiryolları sektörü Batılı devletlerin Osmanlı'da en çok yatırım yaptıkları sektör olmuştur. Siyasi ve ekonomik açıdan değerlendirildiğinde, demiryollarının yapılması, bu sektöre sermayenin yönlendirilmesi, ulaşım projelerinden ekonomik,

mali, askeri ve siyasi çıkarların ve beklentilerin olmasından kaynaklanmaktadır. 19.yüzyılın sonu 20. yüzyılın başlarında Osmanlı'da demiryolu sektöründe yatırımların büyük bir kısmı Fransa, Almanya, İngiliz sermayesine ait olmuştur. Bankacılık sektöründe ise Fransa, İngiltere ve Almanya yabancı sermayeleri üstünlüğü olmuştur (Sükan, 2014: 195-222).

Osmanlı'nın demiryolları sektöründe en önemli iki rakip İngiltere ve Almanya olmuştur. İngiltere 1878-1888 arasında imtiyazlar kazanar İzmir'den başlayarak Hindistan'a kadar uzanacak bir demiryolu projesini gerçekleştirmek istemiştir. Almanya ise Berlin-Bağdat demiryolu projesi vasıtasıyla Osmanlı'nın içlerine doğru nüfus etmek niyetinde olmuştur. Berlin-Bağdat demiryolunun yapılması Almanya ile İngiltere arasındaki ilişkileri de olumsuz yönde etkilemiştir. Çünkü bu demiryolunun yapılması İngiltere'nin çıkarlarına ters olmuştur (Özyüksel, 2000: 399-419).

Bankacılık, sigorta, ticaret, sanayi, madencilik sektörlerin yanı sıra limanlara da önemli yatırımlarda yapılmıştır. Küresel ticaretin hız kazanmasıyla bağlantılı Osmanlı limanlarının önemlerinin azalmasına rağmen, bu limanlar kısa ve daha güvenli ticaret yolları olduğundan yabancı yatırımcılar limanlara yatırımlar yapmışlardır.

Osmanlı ekonomik sistemindeki yabancı yatırımların artmasının sebebi ülkede sanayinin oluşturulması ve geliştirilmesi amacı taşımamıştır. Bu yatırımların temel sebebi, sanayileşmiş Batılı devletlerin çıkarlarının sağlanması ve Avrupalı devletlerin ihtiyaç duydukları hammaddelerin üretimi olmuştur.

1.2.4. Yabancı Sermayenin Coğrafi Dağılımı

19. yüzyıldan itibaren Osmanlı'nın şehir ve kasabaları yabancı yatırım akınının etkisiyle gelişmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'ndaki yabancı sermayenin coğrafi dağılımı incelenirken belirli özellikler ortaya çıkmaktadır. Bu özelliklerden en önemlisi olarak, yabancı sermayenin belirli sektörlerde yoğunlaşmıştır. Belirli sektörlerde yoğunlaşan sermaye belirli bölgelerin sanayi ve ekonomisine yatırılmıştır. Osmanlı'daki yabancı sermaye, Avrupa devletlerinin belirli ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla belirli bölge ve belirli sektörlerde yatırılmıştır (Sükan, 2014: 195-222).

Yabancı sermaye akışının etkisiyle Avrupa'da Selanik, Anadolu'da İzmir ve en önemlisi İstanbul önemli ölçekte gelişmiştir. Nitekim Fransız ve İngiliz tüccarların çok aktif olduğu bu şehirler, ticaret merkezleri olarak uluslararası bir ün kazanmıştır. Edirne, Selanik, Şam, Beyrut veya Halep gibi şehirler, etkileyici bir şekilde yüksek iç ticaretin sürdüğü büyük alışveriş merkezleri olmakla birlikte yabancı sermayeni de çekmeye başlamışlardır.

Batı merkezleri Osmanlı şehirlerinden farklı bir şekilde gelişmişlerdir. Onlar sanayinin etkisiyle büyümüş, daha fazla yatırım almış ve sanayi bölgesi oluşturmuşlar. Osmanlı şehirleri ise ticaret merkezleri, büyük sermayelerin dolaştığı merkezler olarak gelişmekteydiler. Batılı devletler yalnızca kendi ülkelerinin siyasetlerinin, ekonomilerinin ve sanayi sistemlerinin ihtiyaç duyduğu sektörlere yatırımlar yapmıştır. Batılı sermayeciler, Osmanlı'dan elde edilen gelirlerle kendi ülkelerinin sanayilerini geliştirmeye eğilim göstermişlerdir (Vitol, 1987).

Eskiden sermaye daha çok Büyük İpek yolunun geçtiği ana merkezlerde toplanıyorsa, ticaretin denizlere geçmesiyle, Osmanlı liman şehirleri de gelişmiştir.

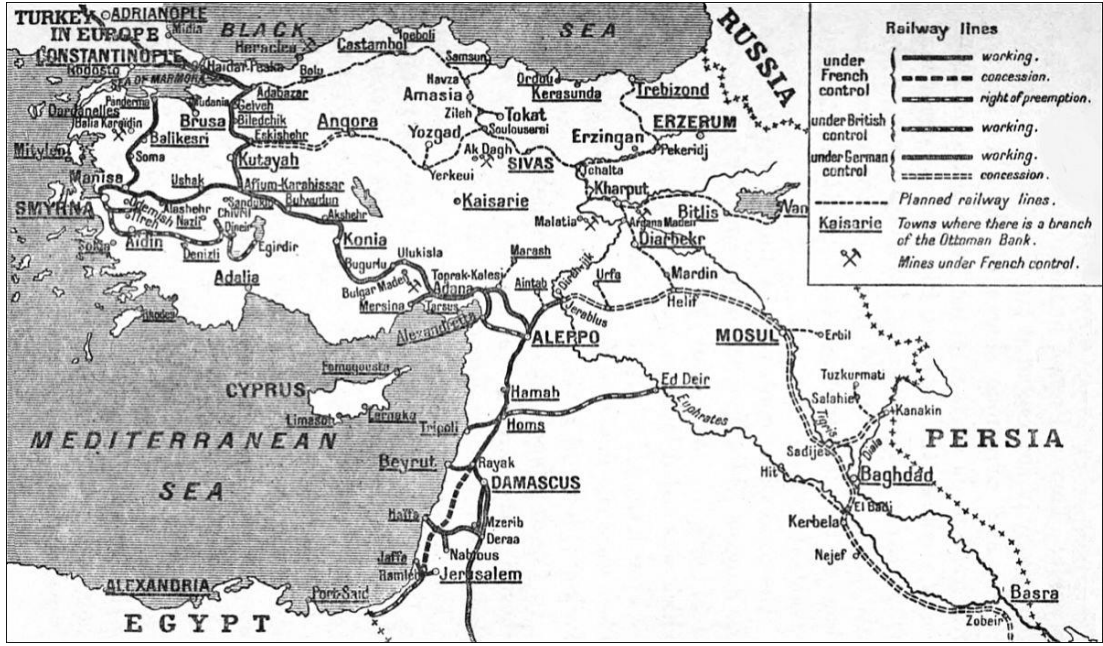
Ticaretin yoğun şekilde toplandığı liman şehirleri ve yabancı sermayenin akın ettiği merkezlere çevrilmiştir. Fransız ve İngilizler İstanbul, İzmir, Aleppo, Beyrut, Selanik gibi İmparatorluğun liman şehirlerine yatırımlar yapmışlar (Pamuk, 2008).

Şekil 1.2: Osmanlı Devleti'nin Demiryol Güzergahları

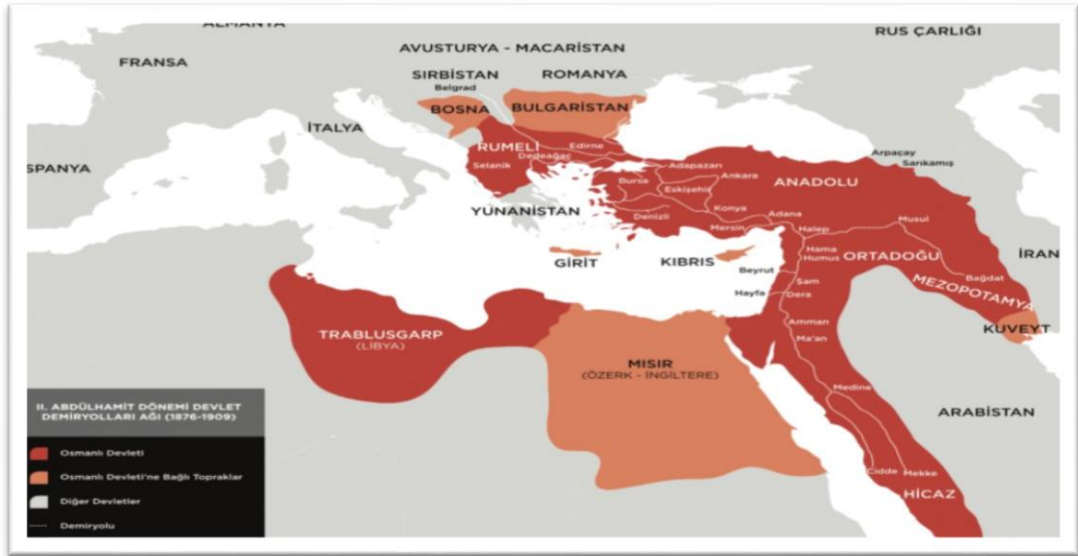
Kaynak: <https://www.bilgial.com/xix-yuzyilda-ulasim-ve-haberlesme-ulus-devlet-ve-vatandas/>
Erişim Tarihi: 07.04.2021.

Osmanlı'nın demiryolları sektörünün gelişmesiyle eş zamanlı olarak, demiryollarının geçtiği temel şehirler yabancı sermaye yatırımlarını çekmişlerdir. Daha çok Alman ve İngiliz sermayeciler bu şehirlerin gelişmesinde ilgi göstermişlerdir. Almanya Berlin-Bağdat demiryolu projesini, İzmit-Ankara hattını, Eskişehir-Kütahya-Konya hattını, Konya-Basra hattınının imtiyazlarını almış, İngilere İzmir-Aydın demiryolunu projesini sermayeleştirmiş, Fransa İzmir-Kasa demiryolu ve Mersin-Tarsus-Adana demiryolunu gerçekleştirmiş ve Belçika Rumeli demiryollarının yapılmasını üstlenmiştir (Sükan, 2014: 195-222). Demiryollarının geçtiği tüm merkezler yabancı sermayenin etkisiyle gelişmekteydi.

Şekil 1.3: 1914 yılı savaş başlamadan önceki demiryolu haritası

Kaynak: <http://wowturkey.com/forum/viewtopic.php?t=158112> Erişim Tarihi: 01.08.2021

Şekil 1.4: 1872 - Osmanlı devleti tarafından İstanbul-Bağdat demiryolu

Kaynak: <https://www.cankiripostasi.com/osmanli-donemi-demiryollari-makale,666.html> Erişim Tarihi: 01.08.2021

1.2.5. Kapitülasyonlar ve Ticaret Antlaşmaları

Balta Liman Antlaşması, giderek Osmanlı çıkarlarına zarar vermeye başlayan geleneksel kapitülasyon sisteminin sonunu işaret ediyordu. Bundan böyle, Osmanlı İmparatorluğu ile Avrupa arasındaki ticaret, iki taraflı müzakere edilen ticari anlaşmalarla yönetildi. 1838 sözleşmesi mevcut tüm kapitülasyon ayrıcalıklarını onayladı, Avrupa malları için tarife oranlarını yüzde 3 olarak belirledi ve en önemlisi Osmanlı İmparatorluğu içindeki tüm devlet tekellerini kaldırdı. Babıali'yi serbest ticaret ilkesini kabul etmeye zorlayan İngilizler, darbeyi etkili bir şekilde Osmanlı imalatına teslim etti ve Mehmed Ali Paşa'nın Mısır'ının sınai ve ekonomik gelişimine son verilmesine yardımcı oldu. Aynı yıl, Osmanlı'nın vergi toplama sistemini merkezileştirmeye yönelik talihsiz girişimiyle birleşince, İngiliz-Türk Ticaret Sözleşmesi, Osmanlı İmparatorluğu'nun asla kurtulamadığı aşağı doğru bir sarmal başlattı.

On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde kapitülasyon sistemi, Osmanlı'nın Avrupa karşısındaki aşağılığının simgesi olarak görülmeye başlandı. Kapitülasyonlar başlangıçta Avrupa'nın Büyük Güçlerine verilmişken, 1838 ve 1856 yılları arasında Sardunya, İsveç, İspanya, Portekiz, Hollanda, Belçika, Danimarka, Toskana, Hansa Kentleri, Yunanistan, iki Sicilya, Prusya ve Zollverein'in diğer imzacılarının hepsi benzer anlaşmalar imzaladı. Osmanlılar ayrıca Avrupalı olmayan ülkelerle ticari anlaşmalar imzaladılar.

1839 ve 1876 yılları arasında Osmanlı İmparatorluğu'nun idari olarak yeniden yapılanma girişimine atıfta bulunan Tanzimat dönemi boyunca, Osmanlı devlet adamları, Avrupalı güçler ülkelerinin egemenliğine saygı duyduğu sürece Avrupalıların ülkelerinin egemenliğine daha fazla erişmelerine izin vermenin çok az veya hiç tehlikesi olmadığına inanıyorlardı. ekonomi. 1869'da, berat satışını engellemek için bir başka girişimde, Babıali tüm Osmanlı tebaasına vatandaşlık vererek, insanların yabancı bir gücün himayesini aramasını veya kabul etmesini hem gereksiz hem de yasadışı hale getirdi. Hem yabancı elçilikler hem de devletle değil dini cemaatleri (darı) ile özdeşleşmeye devam eden Osmanlı tebaasının büyük çoğunluğu yeni yasayı büyük ölçüde görmezden geldi.

Avrupalı güçlerin Osmanlıların etkilerini sınırlama çabalarına karşı gösterdikleri ilgisizlik, sonunda sosyal Darwinizm ve on dokuzuncu yüzyılın ortalarından sonlarına doğru emperyalizmin diğer yönleri Avrupalıların Türkleri yozlaşmış, ırksal ve ahlaki olarak aşağı görmelerine yol açtığı için doğrudan küçümsemeye yol açtı. Tanzimat dönemi sona ererken reformcuların batılılaşmanın sonunda Avrupa ile eşitliğe yol açacağına dair vaatleri giderek boş geliyordu. 1860'lardan başlayarak, batılılaşmadan en çok etkilenen toplumsal tabakalar (daha ileri) reformları giderek daha fazla eleştirmeye başladılar. 1875 Balkan isyanı ve 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndaki Osmanlı yenilgisi, yalnızca sözde Genç Osmanlıların konumunu güçlendirdi.

1876'da II. Abdülhamid tahta çıkana kadar Babıali, İngiltere'ye neredeyse tamamen bağımlı olmaktan vazgeçti. Bununla birlikte, İmparatorluk Almanya'sına dönmek, çok az pratik fayda sağladı. Kayzer, kapitülasyonları kaldırmayı kabul etti, ancak ancak diğer büyük güçler de bunu yaptıysa. Osmanlı İmparatorluğu'nun Batı nüfuzu on dokuzuncu yüzyıl boyunca arttı. Avrupalı tüccarların ticari ve hukuki çıkarlarını ve sayıları giderek artan misyonerleri savunmak için Osmanlı topraklarına konsoloslar gönderiliyordu. Kapitülasyon yetkilerine sahip kişilerin yaygınlaşması, Osmanlı idari yapılarını önemli ölçüde zayıflattı. Örneğin, yirminci yüzyılın başlarında, bir Osmanlı polisi, yabancı uyruklu bir kişinin konsolosu/elçiliğinin izni olmadan evine bile giremiyordu. II. Abdülhamid'in saltanatı, şaşkırtıcı olmayan bir şekilde, Osmanlı'nın kapitülasyon sistemine yönelik tutumlarında belirleyici bir dönüm noktası oldu.

Artık salt imparatorluk egemenliğinin ihlali olarak algılanmayan kapitülasyonlar, Osmanlı İmparatorluğu'nun gelecekteki (ekonomik) kalkınmasının önündeki en önemli engel olarak görülmeye başlandı. Ekonomisi yüksek tarifelerle korunan Almanya'nın giderek artan refahı, Babıali'ye yeni bir yaklaşım sunuyor gibiydi. Osmanlı tarifelerini yükseltmek, yalnızca çok ihtiyaç duyulan gelirleri sağlamakla kalmayacak, aynı zamanda yerli sanayinin büyümesini de teşvik edebilir. Ancak yirmi altı yıllık müzakerelerin ardından, kapitülasyon imzacıları 1907'de, artan gelirler Osmanlı Kamu Borç Yönetimi'nin himayesi altına girdiği sürece, Osmanlı tarifelerini yüzde 4'ten yüzde 7'ye yükseltmeye rıza gösterdiler. Batılı güçler, söz

konusu gelirlerin dörtte birinin devasa Osmanlı borcunu ödemek için kullanılması gerektiğini, geri kalanının ise Makedonya'daki reformları finanse etmek için kullanılmasını dikte etti. Avrupa söz konusu olduğunda, Osmanlı İmparatorluğu her durumda (ekonomik) çıkarları için idare edilecek başka bir koloni haline gelmişti.

1908'de Jön Türkler, imparatorluğun “Yakın Doğu'nun Japonya'sı”na dönüşmesini sağlamak için tasarlanmış bir darbeyle II. Abdülhamid'i tahttan indirdiler. Japonların Batılı güçlerle neredeyse eşitliğe ulaşmadaki başarısı, Jön Türk hareketini oluşturan imparatorluğun Avrupa eyaletlerinde konuşlanmış sürgünler, hoşnutsuz memurlar ve öğrenciler ve hoşnutsuz ordu subaylarından oluşan farklı bir koleksiyona ilham verdi. 1876 anayasasını geri getirebilseler de, kapitülasyonlar kaldırılana kadar Jön Türklerin yapabileceği çok az şey vardı. Osmanlı İmparatorluğu ile Avrupa arasındaki uçurum, 1908'de bağımsızlığını ilan ettikten sonra Bulgaristan'ın kapitülasyon boyunduruğundan hemen kurtarılmasıyla çok açık bir şekilde ortaya çıktı. Osmanlı toplumunun geniş kesimleri, Avrupa'nın kapitülasyonları İmparatorluğunu “uygar” dünyadan dışlamak için bir araç olarak kullandığını doğru bir şekilde algıladı. Birinci Dünya Savaşı'nın (1914-1918) patlak vermesinden önceki yıllarda, Avrupalı güçler defalarca kapitülasyon sistemini zayıflatma çabalarını baltalamaya çalıştılar. Babıali'yi paraya aç bırakmanın, onu hizada tutmanın en kesin yolunu sunduğu Avrupa'nın başbakanları arasında yaygın olarak kabul ediliyordu.

Kapitülasyon, karşı tarafın topraklarında serbest dolaşım ve ticari yararlar sağlayan ve ev sahibi devletin vatandaşlarına kıyasla yabancılar için ayrıcalıklı bir rejim oluşturan özel bir tür anlaşmalardır. Bu anlaşmaların en önemli bir özelliği, ayrıcalıkların yabancılar karşılıklı değil tek taraflı olarak tanınmasıdır, yani anlaşmanın taraf ülkelerinden yalnız birinin vatandaşları bu ayrıcalıklardan yararlanabilir (Pamir, 2008).

Kapitalist gelişme yoluna çıkan Avrupa devletleri, Türk pazarlarının büyük potansiyelini ve Osmanlı ile işbirliği olanaklarını fark ederek, en karlı ticari faydaları elde etmek ve Akdeniz'de kendi ekonomik hakimiyetlerini kurmak için aktif diplomatik faaliyetler yürütmüşlerdir. Osmanlı hükümetinden kapitülasyon alma hakkını alan ilk devlet Fransa olduğundan diğer ülkelerden tüccarlar da Fransız

bayrağı altında ticaret yaparak, Fransızlara tanınan ayrıcalıkları kullanmaya (kişiliğin dokunulmazlığı, düşük gümrük vergileri, konsolosluk yetkisi vb.) çalışmışlardır (Arıkan, 2005: 11-28).

1581 yılında İngiltere Osmanlı hükümetinden kapitulyasyon almıştır. Bu olay Fransa'nın Osmanlı ticaretindeki konumunu olumsuz şekilde etkilemiştir. Böylece Hollandalılar, kendi kapitülasyonlarını alana kadar İngiliz bayrağı altında ticaret yaptılar (Vitol, 1987).

1669'da Fransız donanması Osmanlı İmparatorluğu kıyılarına ulaşarak doğrudan bir askeri çatışma tehdidi yaratmasının ardından, ikili ilişkileri geliştirmek için Paris'e bir büyükelçi gönderilmiştir. 1673 yılında ülkeler arasında yeni bir ticaret anlaşması imzalanmıştır. Ticari ilişkileri düzenlemek için yeni kurallar koyulmuştur. Özellikle, artık Doğu Akdeniz ile ticaret için Fransız Amiralliğinden izin alınması gerekmektedir. Ayrıca, Fransızlar Osmanlı topraklarına mal getirmek için ödedikleri % 5'lik gümrük vergisi % 4'e indirilmiştir (Şahin, 2009: 277-315).

Zamanla Fransa kapitulyasyon hukukunu yenilemeyi başaramadığı için Osmanlı pazarlarında İngiliz tüccarların konumları güçlenmiştir. Ancak, Fransız hükümetinin merkantilist önlemleri ve Fransa'nın başarılı endüstriyel gelişimi sayesinde, 17. yüzyılın sonunda ve 18. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı ile ticaret yeniden gelişmiştir.

Avrupa devletleri ile savaşlarda daha önce kaybettiği topraklarını barış anlaşmaları çerçevesinde geri kazanan Osmanlı İmparatorluğu, toprak haklarını yasal olarak güvence altına almış, ama aynı zamanda Hıristiyan ülkelere ticaret ayrıcalıkları da sağlamıştır. Dolayısıyla, 1718'de Avusturya ile imzalanan anlaşmanın sonuçlarına göre, Avusturya Bâb-ı Ali'den kapitülasyon imtiyazları almıştır. Avusturyalı tüccarların Karadeniz boyunca Osmanlı İmparatorluğu boyunca serbest ticaret faaliyetlerinde bulunmalarına izin verilmiştir. Avusturya tebaası tüm iç vergi ve harçlardan muaf tutulmuş ve onlar için ithalat ve ihracat vergileri, malların nominal değerinin % 3'ü olarak belirlenmiştir (Kurtaran, 2016: 743-769).

Venedikli tüccarlara uygulanan vergiler de, Venedik Cumhuriyeti'nin Osmanlı devletine karşı askeri çatışmada uğradığı toprak kayıplarının tazmini olarak

kendilerine tanınan vergi faiz oranı ile aynı seviyeye indirilmiştir. Hem Avusturya hemde Venedik ile bağlanan anlaşmalar, Türkiye'nin ciddi bir krizin ortasında olduğunu açıkça göstermekte ve düşmanın doğrudan yenilgisine ve Osmanlı'nın kendi toprak artışlarına rağmen, imparatorluk ekonomik konumlarını Avrupa ticari sermayesine vermek zorunda kalmıştır.

18. yüzyılda Fransa, kendi ekonomik çıkarlarına dayanarak, Osmanlı İmparatorluğu topraklarında Fransız tüccarların ticaretini düzenleyen yeni yasal normların tesisini padişahattan elde edebilmiştir. 1740 tarihli kapitülasyonlar, Fransız milletin temsilcilerine ihracat ve ithalat malları için % 3 vergi harcı ödeme yükümlülüğünü ve ayrıca sultanın yönetimi altındaki topraklarda çeşitli iç vergiler ödemeksizin serbest dolaşım hakkını güvence altına almış ve bu da Osmanlı'da iç ticaret ilişkilerinin gelişmesine önemli zarar vermiştir (Berkez, 1973).

Osmanlı İmparatorluğu ile Batı ülkeleri arasındaki ticaret ve ekonomik etkileşim süreci, Bâb-ı Ali'nin ekonomik ve siyasi bağımsızlığını olumsuz etkilemesinin yanı sıra, kültürlerarası ve devlet etkileşiminin gelişimini olumlu yönde etkilemiştir. Müslüman devletin topraklarında, Avrupa tarzı giyim tarzı ortaya çıkmış, Avrupa mimarisi, bilim ve matbaası yayılmış, esnaf şirketleri kurulmuş, sanayi okulları açılmış ve sanayileşmenin ilk örnekleri kendini göstermiştir. Ekonomik bağlara dayalı işbirliğinin özel rolü, 18. yüzyılın sonları ve 19. yüzyılın ortaları arasında özellikle ayırt edilebilir. Bu dönemde Osmanlı İmparatorluğu'nun üst düzey yöneticileri tarafından gerçekleştirilen reformlar, Batılı uzmanların katılımı olmadan imkansız olurdu. Böylece Türk ordusunu ve eğitim sistemini modernize etmek için önlemler alan III.Selim (1789-1807) ve II. Mahmud (1808-1839), Fransa'nın desteğini ve Tanzimat döneminin (1839-1853) ilk evresinin baş ideoloğu Reşid Paşa (1800 - 1858), Osmanlı İmparatorluğu'nun gelişim yönünü değiştirmeye çalışan Avrupa devletlerinin desteğini aktif olarak kullanmışlardır (Savrun, 2016: 25-49).

19. yüzyılın 50'li yıllarının sonunda Osmanlı'da kapitülasyon rejiminin kanunlaştırılması tamamlanmıştır. Avrupa ticaret kanunları, İslam hukuk düzeni ile Osmanlı topraklarına aktarılmıştır. Ülkede yeni bir ticari ve cezai adalet sistemi geliştirmiştir. Konsolosluklar, ilgili kurumlar çoğunlukla Türk olmayan yerel ticari

sermaye temsilcileri olmak üzere yabancı uyrukluların mülkiyet ve diğer haklarını güvence altına aldılar. Osmanlı'nın Batı ile ticarete ve ekonomik bağlara adaptasyon yolunda önemli olaylar, Avrupalı güçlerle 19. yüzyılın 30-40'larında ve 60'lı yılların başlarında imzaladığı bir dizi ticaret anlaşması sonucunda ortaya çıkmıştır. Bu anlaşmaların imzalanması sonucunda resmi bir bakış açısından değerlendirildiğinde Osmanlı, ticari dokunulmazlığını kaybetti ve Avrupa sanayi ürünlerinin satışı için “açık” bir pazara dönüşmüştür (Keskintaş, 2018: 233-246).

19. yüzyıl boyunca Osmanlı'nın Avrupa devletleriyle imzaladığı ticaret anlaşmaları Batılı devletlere önemli ekonomik ve mali kazançlar sağlamıştır. Yabancı sermayenin ülkenin bir çok sektörüne yayılması Osmanlı Devleti'nin çözülmesini hızlandıran temel faktörlerden biri olmuştur.

Çalışmanın birinci bölümünde, 19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin ekonomik durumu ve dış ticari ilişkilerinden bahs ettik. Bu bölümde, Osmanlı İmparatorluğu'nun uluslararası arenadaki siyasi ve askeri zayıflığının Avrupa devletlerinin çok sayıda ticari ve ekonomik imtiyaz elde etmesini kolaylaştırdığı ve bu devletlere verilen kapitülasyonların ülkeyi zor ekonomik duruma sürüklediği özetlendi. Bu bölümde dış borçların ve yabancı sermayenin Osmanlı'nın ekonomik sistemini nasıl şekillendirdiğine dair bilgiler verilmiş, yabancı sermayenin coğrafi ve sektörel analizi yapılmış, kapitülasyonlar ve ticaret anlaşmalarının etkileri değerlendirilmiştir. Ticaretin yoğun şekilde toplandığı liman şehirlerin yabancı sermayenin akın ettiği merkezlere çevrilmesine, Fransız ve İngilizlerin İstanbul, İzmir, Aleppo, Beyrut, Selanik gibi liman şehirlere ve bankacılık, sigorta, ticaret, sanayi, madencilik sektörlerine ve demiryollarının inşasına önemli yatırımlar yapmalarına dair bilgi verildi.

19. Yüzyıl Osmanlı'nın dış ticari ilişkilerini etkileyen faktörlerin incelenmesi ve İngiltere'nin dış ticaret politikasının değerlendirilmesi, Osmanlı ve İngiltere arasındaki ekonomik ilişkilerinin araştırılması bakımından önemlidir. Bu bölümde Osmanlı'nın dış ekonomik unsurlardan, özellikle İngiltere'den ekonomik bağımlılığının başlama süreci incelenmiştir. Araştırma konusunun daha derinden anlaşılması için İngiltere'nin sömürge siyaseti ve ekonomik politikasının

incelenmesini gerektirmektedir. İngiltere'nin sömürge siyaseti 19. yüzyıl boyunca hızla genişlemiştir. İngiltere, Asya, Afrika'da egemenliğini daha da güçlendirmiş, Batılı devletlerin birçoğunun kolonilerini ele geçirmiştir. Bahsi geçen dönemde İngiltere, sermaye yatırımları, ticari anlaşmalar, politikacılar, ticari kurumlar vasıtasıyla Osmanlı'nın dış ticaretini güçlü şekilde etkilemiştir. Osmanlı'nın İngiltere'nin hammadde pazarına ve transit bölgelerinden birine çevirme sürecini incelemek için öncelikle İngiltere'nin dış ticaret politikası araştırılmalıdır.

İlk bölümde Osmanlı dış ticareti ile ilgili kapsamlı araştırma yapılmış ve gerekli bilgiler yansımıştır. Doğu-batı ticaretinde Osmanlı'nın yeri ve rolü başlığı altında Osmanlı İmparatorluğu, aslında Akdeniz'i kontrol eden altı yüzyıl boyunca Avrupa ile Doğu ülkeleri arasında bir bağlantı noktası olduğu görülmüştür. Coğrafi olarak bu, Doğu ile Batı arasında bir köprü olmuş ve bu iki kültürü birbirine bağlamıştır. Zaferin zirvesindeki Osmanlı İmparatorluğu, kendine özgü bir toplumun ortaya çıktığı benzersiz bir denge ve sentez sistemi yaratmayı başarmıştır.

Coğrafi keşiflerden itibaren dünya tarih sahnesinde Doğu önemini kaybederken Batı dünyası yükselmiş ve Doğu'yu sömürmeye başlamıştır. İngiltere, coğrafi keşiflerle başlayan gelişimini, sanayileşme hareketiyle devam ettirmiştir. 18. yüzyılın başlarında İngiltere artık güçlü bir sanayi devleti oluyordu. Bu dönem İngiltere, Doğuda Hindistan'ı kendi etkisi altına almıştır. Hindistana giden önemli ticari yollar Osmanlı topraklarından geçmekteydi. Bu tarihten itibaren İngiliz dış politikasının temel hedefi, Hindistan'a giden yolların emniyet ve güvenliği sağlamak, yani bu bol gelirli pazardan başka devletleri uzak tutmak siyaseti olmuştur. İngiltere, Hindistanın zengin kaynakların ve gelirli pazarlarını tek başına kontrol etmek siyaseti yürütmüştür. İngiltere'nin Hindistan'ı siyasi ve ekonomik kontrol durumu, Osmanlı'nın siyasi çözülüşünün ilk habercilerinden olmuştur. İngiltere ve Osmanlı arasındaki ekonomik ilişkiler bundan sonra sanayileşmenin önemli izlerini taşıyacaktır. Coğrafi mesafelere rağmen İngiltere Osmanlı'nın zengin hammadde ve kaynaklarını sömürme konusunda en etkili siyaset yürüten ülkeye dönüşecektir.

Osmanlı İmparatorluğu zor günler yaşamakta idi ve ekonomisi kötü yönde ilerlemekte olduğu görülmüştür. Bu dönemlerde yani 19. yüzyılın başlarından itibaren

İngiltere, dış politikasında ekonomik kalkınmayı sağlamak, ticaret ilişkilerini korumak ve genişletmek amacı ile yumuşak gücünün yanı sıra gerektiğinde sert gücünü de kullanmıştır. İngiltere, büyük toprak parçalarını ele geçirerek hâkimiyet alanlarını genişletmiş, ülke sanayisinin ihtiyacı olan hammadde pazarlarını işgal ederek kolonilerini artırmış ve dünyada belli başlı ticaret merkezlerini ele geçirmeğe çalışmıştır.

Osmanlı, 19. yüzyılda İngiltere için karlı bir serbest pazar, zengin bir hammadde kaynağına çevrilmiş ve İngiltere ile sömürgeleri arasında elverişli ulaşım noktası işlevi görmüştür. İngiltere Osmanlı ile ticarete çoğunlukla hammadde ihraç etmiş ve ihraç edilen hammaddelerden üretilen malları ise tekrar Osmanlı'ya ithal edilmiştir. Osmanlı'dan ithal edilen mallar genelde ya İngiltere'ye (Londra'ya) veya İngiltere'nin dış limanlarına, sömürgelerine gönderilmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM.

19. YÜZYIL İNGİLTERE'NİN DIŞ TİCARET POLİTİKASI

2.1. Büyük Britanya'nın Sömürge Politikası

Sömürgecilik, 16. ve 20. yüzyıllar arasında bir grup gelişmiş devlet ve ülkenin dünyanın geri kalanı üzerindeki hakimiyet sistemi kurmasıdır. Sömürgecilik politikası, bir fetih politikasıdır ve çoğunlukla, ekonomik olarak daha az gelişmiş olan yabancı nüfuslu halkların, ülkelerin ve bölgelerin askeri, politik ve ekonomik yöntemleriyle sömürülmesidir. Bir dünya görüşü olarak, sömürgecilik, çoğu sömürge imparatorluğunun çöküşünden çok sonrasına kadar ayakta kalan Batı Avrupa kapitalizminin dünya çapında genişlemesine dayanan gerçek anlamda küresel bir jeopolitik, ekonomik ve kültürel doktrindir (Böröcz ve Sarkar, 2012: 229).

İngiliz tarihinde I. Elizabeth (1558-1603) döneminde denize hakim olanın ticarete hükmedeceği, ticarete hakim olanın ise dünya zenginliklerine hükmedeceği şeklinde bir bakış açısının etkili olduğu yeni bir sürece girilmiştir. Bu dönemde denizlerde İspanya hegemonyasından kurtulan İngiltere, ilk defa denizcilik politikası geliştirip deniz aşırı ticarete başlamıştır.

Sonraki yüzyılda İngiltere'de ekonomik güçlerin ulusallaştırılması hareketi yaşanmıştır. 1651'de yapılan Denizlerde Dolaşım Yasası'nın bunda önemli payı vardır. Esasında bu kaçınılmaz bir durumdur. Şöyle ki, 17. yüzyılın ilk yarısında Batı Hint Adalarında (Endonezya Takımadaları) oluşturulan ticaret kolonileriyle artan ticarî faaliyetler İngiltere'yi sahip olduğu deniz filosunu genişletmeye zorlamıştır. Bu anlamda İngiliz deniz taşımacılığını ellerinde bulundurulan Hollandalılar en büyük engel olarak görüldüğünden 1651 tarihli yasal düzenleme ile taşımacılığını millileştiren İngiltere kendi deniz ticaret filosunu kurmak yolunda oldukça önemli bir adım atmıştır. Bu düzenleme sonraki yüzyıllarda gelişerek dünyanın en büyük sömürge imparatorluğu olarak 19. yüzyılda zirveye çıkacak olan gelişmelere öncülük etmiştir. Bunun önemli sebeplerinden biri İngilizlerin artık gemi ithal eden değil, gemi inşa eden bir devlet olmaya başlamalarıdır (Ünver, 2010: 61-62).

19. yüzyılda Büyük Britanya`da nüfusun hızla artması yeni pazar arayışlarına girişilmesi ve dünyanın farklı noktalarına keşifler düzenlenmesi ile sonuçlanmıştır. 18. yüzyılda sanayi devrimiyle birlikte kapitalizmin doğuşu, teknolojik ilerlemeler ve yeni keşifler ülkenin sömürgecilik planlamalarında etkili olmuştur.

Sanayi Devrimin, İngiltere`de başlamasına neden olan etmen coğrafi konumu olmuştur. Ada ülkesi olması sebebiyle savunma konusunda avantaj sahibi olmaları savunma masraflarını diğer devletlere göre daha düşük olmuştur. Bu dönemde Avrupa`da meydana gelen derebeylik mücadelelerinden ve mezhep savaşlarından uzak kalmışlardır. Bunların yanı sıra önemli yer altı kaynaklarını da elinde bulunduruyor olmaları onları Sanayi Devrimine iten diğer bir sebep olmuştur.

İçerisinde bulunduğu dönemin en önemli sömürge devleti olan İngiltere`nin sanayileşmenin envanteri olan hammadde içinde en uygun bir coğrafyaya sahip ülke olmasıdır. İngiltere`nin sadece Ortadoğu ve Afrika bölgelerinde değil hatta Amerika kıtasında bile 13 adet kolonileri bulunmaktaydı. Bu koloniler iki farklı yönetim şekli ile idare edilmiştir. Bu koloniler, ticari şirketler vasıtasıyla ve mülk esasına göre kurulan koloniler olmuşturlar (Armanoğlu, 2017: 25-26).

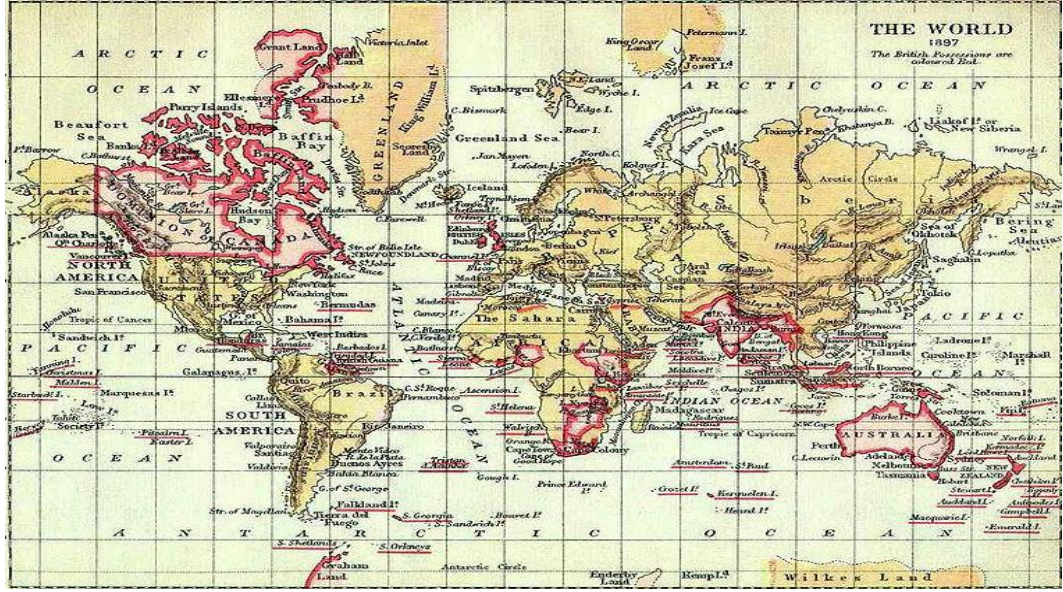
İngiliz sömürge siyaseti, genellikle “neo-Avrupa” ve “tropikal” ülkeler şeklinde belirlenmektedir. Yani Avrupalı yerleşimciler tarafından sömürgeleştirilmiş Yeni Dünya, aynı zamanda “Avrupa teknolojisi, değerleri ve üretim sistemleri” ile sömürgeleştirmeye adapte olmuş topraklar ve Avrupalıların plantasyon sistemi köleliğini dayattığı alanlar olarak kategorize edilmektedir. Bu sınıflandırma, İngiliz ekonomisinin genişlemesinden etkilenen her iki bölgeye, yani Yeni Dünya ve Tropiklere uyumlu olurken, 1830'lar-80'ler arasındaki İmparatorluk dönemi geçiş süresinde Akdeniz üzerinden yan geçmektedir (Gekas, 2012: 77).

Büyük Britanya`nın sömürge genişlemesi 19. yüzyıl boyunca hızla devam etmiştir. Napolyon karşıtı savaşlar sırasında Birleşik Krallık, Hindistan ve Afrika'daki egemenliğini daha da güçlendirmiş, hatta Fransa'nın Afrika kolonilerinin çoğunun yanı sıra Güney Afrika ve Endonezya'daki Hollanda kolonilerini de ele geçirmiştir (Sergeyeviç, 2015: 15).

19. yüzyılın başında Hindistan, Britanya İmparatorluğu'nun önemli ve prestijli bir parçasıydı ve yüzyıl boyunca bu ayrıcalıklı konumu korumaya devam etmiştir. Hindistan'daki genişleme savaşlar ve ilhaklarla devam etmiş ve 1850'ye kadar Hindistan Yarımadası'nın neredeyse üçte ikisi satın alınmış, geri kalanı çoğunlukla Britanya'ya yapılan antlaşmalarla bağlı olmuştur. 19. yüzyılın ikinci yarısında Britanya, Hindistan'ın sınırlarını ilhak ederek ve daha fazla toprak alarak korumaya devam etmiştir (Lloyd, 2007: 2).

Büyük Britanya'nın gittiği yerleri uzun süre büyük problemlerle karşılaşmadan yönetmesinin arkasında uyguladığı yumuşak güç (soft power) unsurlarının da rolü olmuştur. Büyük Britanya İmparatorluğu, kontrolüne aldığı topraklara kendi insanlarını göndererek onlardan İngiliz yaşam biçimini ve inanışlarını buldukları topraklarda yaymalarını istemekteydi. Bu şekilde gittikleri ülkelerde İngiliz kültürü ile yoğrulmuş insanlar yaratarak bu topraklarda siyasal ve ekonomik kontrollerini uzun süreli tutmak istiyorlardı. Çünkü İngiliz kültürü ve eğitimi ile yoğrulmuş insanlar önünde sonunda İngiliz Gücü'ne ve politikalarına sıcak yaklaşacaklar ve kendi ülkelerinin yönetimini ele aldıklarında sadık birer İngiliz vatandaşı gibi davranacaklardı. Bugün Hindistan'da ve Pakistan'da en popüler spor türünün kriket olması, Çin anakarasında bulunmasına rağmen Hong Kong'da İngiliz yaşam tarzının egemen olması, İngilizcenin bütün eski kolonilerde temel iletişim dili olması ve özellikle Doğu ve Güneydoğu Asya'da İngiliz giyim-kuşam tarzının asillik ifadesi gibi algılanması hep Büyük Britanya İmparatorluğu'nun 'yumuşak güç' unsurunu çok iyi kullandığını gösterir (Tüysüzoğlu, 2011: 3).

Şekil 2.1. 19. Yüzyılın Sonları Birleşik Krallık'ın Kolonileri. (İngiltere'nin sömürge toprakları kırmızı renkle belirtilmiştir).

Şekil 2.1: Britanya İmparatorluğu Haritası

Kaynak: <http://www.victorianschool.co.uk/empire.html> Erişim Tarihi: 12.11.2020.

19. yüzyılda Britanya İmparatorluğunun bir diğer önemli kısmı, Kanada, Avustralya, Güney Afrika ve Yeni Zelanda (1840'ta ilhak edilmiş) dahil olmak üzere beyaz yerleşimci kolonileriydi. Tüm bu kolonilerin boyutları, çoğu zaman yerli nüfusları pahasına büyümekteydi. İmparatorluğun kolonilerdeki nüfusu 1815'te 550.000 iken, 1901'e geldiğinde Britanya'nın yerleşimci kolonilerinde 11,5 milyon insan yaşamıştır. Bu büyüme hem doğal artış hem de göç (özellikle İngiltere'den) yoluyla sağlanmıştır (Lloyd, 2007: 3).

2.1.1. İngiltere'nin Ekonomik Gelişiminin Temel Sebepleri

İlk sanayi devrimi öncesi Avrupa Ekonomileri genel olarak tarım kesimine ve feodal bir düzene dayanmaktaydı. Kişiler ve toplumlar arasında işbölümü gelişmediği gibi üretim bireysel ve kendi tüketimleri için yapılmaktaydı. Kullanılmakta olan üretim faktörleri sayısı ve teknolojik düzey oldukça sınırlı ve geriye. Kişi başına düşen verim oranı düşük olduğundan, kişilerin satın alma, tasarruf ve yatırım güçleri oldukça sınırlıydı.

Toplumda tüketilen mallar toplum tarafından üretildiği için yani bir nevi kapalı ekonomik sistem hakim olduğundan paranın tedavülü sınırlı olarak

gerçekleşmekteydi. Toplumda yüksek doğum oranları hakim olmasına rağmen aynı şekilde ölüm oranları da yüksek oranda olduğundan, doğal nüfus artış hızı oldukça düşüktü. Tarım, ekonominin ağırlıklı kesimini oluştururken, zanaatla uğraşan küçük bir grupta bulunmaktaydı. Ancak bu küçük grubun üretimi oldukça düşük seviyedeydi. Toplumdaki iktisadi güç toprak sahiplerinin (feodalite) elindeydi, aynı şekilde siyasi güç de yine bu kesimin egemenliği altındaydı (Kuyucuklu, 1995: 31-32).

Sanayi Devrimi'nin ilk olarak başladığı ülke olan İngiltere'de feodalizmin çözülmesinin başlıca nedenleri aşağıdaki şekilde sıralanabilir:

- Ortaçağ boyunca süren Haçlı Seferleri ve seyahatlerin İngiltere'ye yeni ticaret olanakları sağlaması,
- İngiltere'nin toprak temelli bir ekonomiden para temelli bir ekonomiye kayması,
- Büyük veba salgını nedeniyle İngiltere'nin nüfusunun üçte bir oranında azalması ve emeğin kıymetli bir mal haline gelmesi,
- Köylü isyanları neticesinde köylülerin sahip oldukları gücün farkına varmaları ve değişiklikler talep etmeleri,
- Daha fazla ticaretin daha fazla sayıda kasabanın gelişimine yol açması,
- Köylülerin kırsal alanlardan kentsel alanlara göç ederek sonunda özgürlüklerini kazanması,
- Toprakların kiralanması ve Lordların emek üzerindeki haklarının azalması,
- Feodal yükümlülüklerin rağbet görmemesi ve zaman geçtikçe asillerin savaşmak ve asker toplamak yerine krala para ödemeyi tercih etmeleri,
- Silahlı kuvvetlerin elemanlarına ödenecek ücret nedeni ile ortaçağda savaş ekonomisinin vergiler ve borçlanmalar yoluyla finanse edilmesinin getirdiği ağır mali külfetten kurtulunmak istenmesi,
- Asillerin daha da zayıflaması ve kralların topraklarını ve güçlerini yeniden kazanmaları,

- Ayrıca İngiltere’de ulusal kilisenin kurulması da kralın güçlenmesine ve manastırların ortadan kalkmasına yol açarak feodalizmin çöküşünü hızlandırmıştır (Ersöz, 2010: 36-37).

18. yüzyılda Avrupa’nın en varlıklı ekonomik bölgelerinden biri haline gelen Büyük Britanya’da, özellikle İngiltere’de, sanayileşme, birçok tarihçi tarafından İngiliz sanayi devrimi olarak tanımlanmıştır. Bu dönemde dünya ekonomisinin en önde gelen endüstriyel gücü sayılan İngiltere, buhar makineleri ve tekstil ekipmanı üreterek uluslararası ticarete ve denizcilik alanlarında lider ülkeye dönüşmüştür. İngiltere’de yeni gemiler üretilmiş, İngiliz tüccarları ülke ekonomisine katkı sağlamak için deniz yolu vasıtasıyla ticari ilişkileri geliştirmeye çalışmıştır.

Ticaret için yenilikçi ekonomik kurumların kuruluşu, yeniliklerin ve sanayi faaliyetlerinin gelişmesindeki engelleri kaldırmış olduğu gibi sanayi devriminin de İngiltere’de başlamasının tesadüf olmadığını ortaya koymaktadır. İngiltere’de sanayileşmenin etkisiyle gerçekleşen görkemli devrimsel yenilikler aşağıdaki şekilde belirlenebilir:

- James Watt, tarafından buhar makinesinin geliştirilmesi;
- Richard Trevithick, tarafından ilk buharlı lokomotifin inşa edilmesi;
- Richard Arkwright, tarafından iplik eğirme makinesi icat edilmesi;
- Edmund Cartwright, tarafından dokuma tezgahının 1785 yılında üretilmesi (Sözen ve Mescioğlu, 2019: 292).

Karşılaştırılabilir jeopolitik ve makro-ekonomik koşullar, 1763-1846 arasındaki ünlü dönüşümü boyunca ilerleyen Britanya’nın sanayi sektörünü çevrelemiştir. Deane ve Cole tarafından oluşturulmuş ve Crafts ve Harley tarafından çeşitli yayınlarda revize edilmiş yıllık büyüme oranlarının hızla arttığını göstermektedir. İmparatorluk 1780-90 arasında % 1,8 oranında bir büyüme yaşamış, ardından 1790’dan itibaren 1811 yılına kadar hesaplanan büyüme oranında neredeyse algılanamaz bir düşüş olduğunu ortaya koymuştur. Bu olgu sonraki yıllarda daha da büyüyerek, 1811-21 ve 1821-31 yıllarında ise daha fazla (% 2,8 ve % 3,6) büyümüştür (O’Brien, 2011: 45).

Tablo 2.1: GSYİH payı olarak ihracat ve ithalat işlemlerinin toplamı

	1655	1720	1755	1790	1820	1830	1840	1850	1860	1870
Avusturya						11.4%	14.2%	13.2%	18.7%	29.0%
Belçika							19.0%	26.7%	31.3%	35.6%
Danimarka					7.5%	17.5%	27.5%	36.5%	29.7%	35.7%
Finlandiya									20.7%	31.7%
Fransa		5.5%	14%	20%	9.8%	8.2%	10.7%	13.0%	20.2%	23.6%
Almanya								19.2%	23.2%	36.8%
Yunanistan									42.7%	45.6%
Macaristan										19.4%
İtalya									16.1%	18.3%
Hollanda	85%	82%	84%	110%	33.0%	25.8%	53.4%	64.0%	96.4%	115.4%
Norveç										33.9%
Portekiz								42.4%	33.9%	33.7%
İspanya				15.7%		6.0%		7.3%	11.2%	11.7%
İsveç						5.7%	6.8%	13.8%	20.0%	29.4%
İngiltere		19%	20%	24%	21.4%	18.8%	25.2%	27.8%	41.8%	43.6%
Toplam Avrupa ticaretinin GSYİH oranına ilişkin en iyi tahmin					13.4%	11.4%	15.4%	18.0%	24.9%	29.9%

Kaynak: G., Daudin, Kevin H. O., Leandro P.E (2008). Trade and Empire, 1700-1870. Centre de recherche en Économie (OFCE). Sciences économiques, № 2008-24.

Tablo 2.1`de 1655 yılından itibaren 1870 yılına kadar Avrupa ülkelerinin ihracat ve ithalat işlemlerinin toplam oranları gösterilmiştir. Tablodaki verilerden de belli olduğu gibi, İngiltere`de 1820 yılı ile kıyasladığımızda 10 yıl sonra GSYİH payında % 21,4`den % 18,8`e kadar azalma tespit edilmiştir. Ancak kısa süre sonra bu durum düzenlenmiş ve 1840 yılında faiz oranı 25,2`e kadar yükselmiştir. 1870`lerde imparatorluğun ihracat artı ithalat oranı % 43.6 `a kadar yükselmiştir.

Evrimcilere göre sanayi devrimi uzun süren bir düşük iktisadi büyüme dönemi sonucu oluşan bir evrim sürecinin zirvesidir. Devrimci görüşe göre sanayi devrimi İngiliz iktisat tarihinde önemli bir kopma veya dönüm noktasıdır. Geleneksel görüş devrimci idi. 1896`da H. de B. Gibbons şunları yazıyordu: “Değişim ani ve şiddetliydi. Büyük icatlar kısa bir zaman süreci içerisinde yapılmıştı. Yirmi yıldan daha az bir süre içinde Watt, Arkwright, Bulton'un büyük icatları tamamlanmıştı ve modern fabrika sistemi ortaya çıkmıştı”. Önceleri sanayi devriminin 1760 yılında başladığı görüşü kabul edilmekteydi (örneğin, Hammonds). Ancak yakın geçmişte alternatif tarihler de verilmiştir. Mesela, J.U.Nef ve T.S.Asthor 1780 yılını, P.Deane ve W.A.Cole 1740 yılını bağlanç tarih olarak belirtmişlerdir. Dönüm noktası hakkındaki tartışmalardan

görülmektedir ki, sadece bir dönüm noktasının belirlenmesi zorluğu yoktur, aynı zamanda böyle bir noktanın var olduğu da şüphelidir. Bununla birlikte en ikna edici devrimci yazarlardan olan W.W.Rostow, take-off kavramıyla, bir sanayi devriminin, bileşik faizin toplumun yapısını inşa etmesi esnasında hızla ortaya çıkan belirgin bir hamle olduğunu ortaya koymuştur (Hartwell, 2005: 7)

Tablo 2.2: İngiliz Sanayileşmesi Sırasında Ekonomik Büyümenin Yönleri

	1780	1820	1870	1913
Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (GSYİH)	15.2	29.6	95.6	214.5
GSYİH / kişi başı	1787	2099	3263	5032
GSYİH Gelişme hızı	1.0	1.9	2.4	1.4
Toplam Faktör Verimliliği (TFV) Gelişme hızı	0.05	0.40	0.75	0.45
Umulan yaşam süresi (doğum anında)	34.7	39.2	41.3	53.4
Yetişkin okuryazarlığı	50	54	76	96
İlkokul kaydı		0.36	0.76	1.00
Ortaokul kaydı			0.017	0.055
Araştırma geliştirme masrafı / GSYİH				0.02
Yatırım / GSYİH	6.0	8.3	8.7	8.7
Tarımsal istihdam payı	45	35	22.7	11.8
Birleşik Devletler / Büyük Britanya Üretim verimliliği		1.49	2.04	2.13

Kaynak: N. Crafts (1998). “Forging Ahead and Falling Behind: The Rise and Relative Decline of the First Industrial Nation”. Journal of Economic Perspectives, Volume 12, Number 2, p.193-210.

İngiliz sanayileşmesi sırasında ekonomik kalkınmanın nicelleştirilmesinde önemli ilerleme kaydedilmiştir. Tablo 2.2'de İngiliz sanayileşmesinin ekonomik büyüme yönleri ve oranları belirtilmiştir. Tablodan da gözüktüğü gibi, Sanayi Devrimi sırasında İngiltere'de bazı küçük gerilemeler yaşanasa da, genel olarak, ülke büyük gelişim hızı yakalamıştır (Crafts, 1998: 194).

19. yüzyılın başlarında, Büyük Britanya'nın kontrolü Kanada'dan Avustralya'ya kadar tüm dünyaya yayılmıştır. Ticaret veya askeri görevlerle İngiliz bayrağını taşıyan gemiler dünyanın her yerinde ortaya çıkmıştır. Bu durum ticaret ve askeri alanlarda ülkenin güçlü konuma gelmesinin kanıtı olarak değerlendirilebilir.

Üstün kalitesiyle en iyisi olarak kabul edilen İngiliz malları, yavaş yavaş dünya pazarlarını fethetmiştir. İnsanlar eğitim almak için İngiltere'ye gitti ve İngiliz bilim ve kültürü bir rol model olmuştur. 1783'te Amerikan kolonilerinin savaşta kazandığı

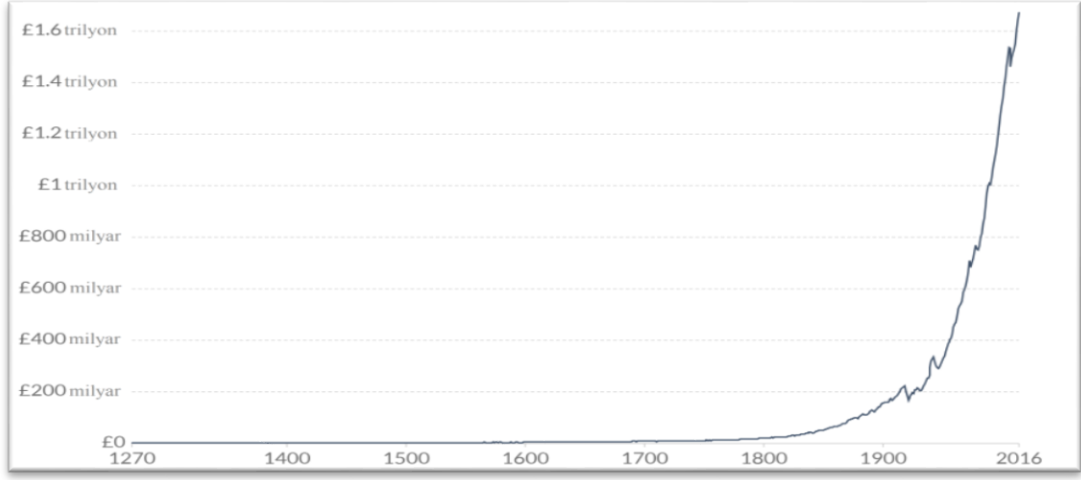
zaferden sonra, İngiltere'nin düşmeye mahkum olduğu bir başkasına göründüyse, o zaman 1815'te Wellington Dükü'nün Waterloo Savaşı'ndaki zaferinden sonra kimsenin bu ülkenin kaderinin büyüklüğü ile ilgili şüphesi yoktu (Киселев, 2012: 299).

19.yüzyıl Britanya'sı önceki hiçbir imparatorluğun sahip olmadığı bir koza sahip olmuştur. Bu önemli faktör, günümüzün ekonomik küreselleşmesinin o çağda olmamasıdır. Bununla da, Büyük Britanya, endüstriyel dünya ekonomisine egemen olan ülke durumuna gelmiştir. Hem de bu konumunu sadece dünyanın üretim üssü olmasına değil aynı zamanda ekonomik model, teknik ve örgütsel öncü olmasına ayrıca finansal ve meta akışına dayalı dünya sisteminin merkezi işlevi görmesine de bağlı olmuştur (Tüysüzöğlü,2011: 2).

Sanayi devriminin İngiltere'de başlaması ve İngiltere'nin sanayi devriminde birçok ülkeye öncülük etmesi birçok özelliğin bir araya gelişiyle olmuştur. Bu özellikler aşağıdaki şekilde belirlenebilir:

- Finansal başarıya istek ve saygı,
- Feodal yapıdan ticari toplum yapısına geçiş,
- Sanayileşmenin teşvik edilmesi,
- İcatları tespit edip koruyan bir patent sistemi,
- İngiltere'nin sömürge imparatorluğu kurup, pazar ve kaynak sorununu çözmesi (Sözen ve Mescioğlu, 2019: 291-292).

Endüstri Devrimi sonrası dünya pazarlarına açılma ihtiyacı İngiliz ulusal çıkarlarının başında gelmekteydi. Bu amaca ulaşabilmek için önem verdikleri deniz gücü sayesinde dünya pazarlarını hâkimiyeti altına alabilmeyi uzunca bir mücadelenin ardından başarmışlardı. Alman filozof Friedrich Hegel'in (1770-1831) İngilizler hakkında kaleme aldığı cümleler konuyu en iyi şekilde özetlemiştir: "Maddi varoluşu ticarete ve sanayiye dayanır ve İngilizler dünyaya karşı uygarlığın misyonerleri olma ağırlığını ve sorumluluğunu üstlenmiştir. Çünkü ticari ruhları onları her denizi ve karayı geçmeye, talep yaratmaya ve girişimi teşvik etmeye ve her şeyden önce ticaret için gerekli koşulları - yani, hukuksuz bir şiddet yaşamının terk edilmesi, mülkiyete saygı ve yabancılara kibarlık- yerleştirmeye iter" (Şahin, 2015: 851-852).

Şekil 2.2: İngiltere'de 1270'den beri toplam ekonomik çıktı,
(1270'den 2016'ya kadar)

Kaynak: (<https://ourworldindata.org/grapher/total-gdp-in-the-uk-since-1270>, Erişim Tarihi: 23.11.2020).

Çıktı enflasyona göre ayarlanmış ve 2013 fiyatlarıyla İngiliz Sterlini ile ölçülmüştür.

Şekil 2.2'de 1270 yılından 2016 yılına kadar zaman diliminde İngiltere'de üretilen mal veya hizmet miktarı gösterilmiştir. Sanayi Döneminden itibaren göstericilerin artmaya başladığı gözlemlenmiştir. Tüm mal ve hizmet satışlarının değerini ölçen ekonomik çıktı, 19. yüzyılın başından itibaren yüksek hız kazanmıştır.

Önemli ulaşım teknolojisi gelişmeleri, yaklaşık 1820'de ilk küreselleşme dalgasını başlatmıştır. Hugill'e (1993) göre, ulaşım teknolojisi gelişmelerinin en önemlileri, demiryolu ağlarının hızlı genişlemesi (1820'ler-1850'ler) ve buharlı gemilerin iç ve okyanus yollarında yaygın olarak kullanılması olmuştur (1840'lar-1870'ler). Demiryolları, dünya pazarına geniş kazanç alanları açarak kara taşımacılığında devrim yaratmıştır. Daha önceki kara taşımacılığı biçimleri, yalnızca değer-ağırlık oranları çok yüksek olan mallar için ekonomik olmuştur. Demiryolları ulaşım süresinin kısaltılmasına, uzak bölgelerle ticaretin ilişkilerinin kurulmasına ve taşımacılığın daha da kolaylaştırılmasına olanak sağlamıştır. Vapur da aynı şekilde okyanus yolculuğunda devrim yaratmıştır. 1830'ların sonlarında, Liverpool'dan birinci sınıf yelkenli geminin New York'a ulaşması 48 gün ve dönüşü 36 gün sürmekteydi.

1840'larda buharlı gemiler her iki yönde de normal yolculuğu 14 güne kadar indirmiştir. 1870'ler, daha hafif, daha güçlü ve daha az yakıt gerektiren çelik gemilerin tanıtılmasıyla daha fazla ilerleme kaydedilmiştir (Baldwin ve Martin, 1999: 2).

2.2. 19. Yüzyılın Başlarında İngiltere'nin Dış Ticareti

19. yüzyılın ilk yıllarında İngiltere, toprak servetini temsil eden partiler tarafından yönetilmekteydi. Hükümette bakanlık pozisyonları ve temel görevler toprak sahibi aristokrasinin elinde toplanmıştı. 1812 ile 1827 arasında Lord Liverpool'un muhafazakar politikası, başarılı idari ve "ekonomik reform" üzerine yoğunlaşmış, ticaretle ilgili devlet düzenlemelerini artırarak maliyetleri düşürmüş ve iç çatışmalardan mümkün oldukça kaçınmıştır. Bu dönem ülkede Katoliklerin önemli mevkilere gelmesi engellenmiş ve muhalif Protestanlar görevden alınmıştır (Paschalidi, 2009: 75-76). Bununla da İngiltere, ticareti geliştirmek yolunda büyük adımlar atmaya başlamıştır.

19. yüzyılın başlarından itibaren İngiltere, dış politikasında ekonomik kalkınmayı sağlamak, ticaret ilişkilerini korumak ve genişletmek amacı ile yumuşak gücünün yanı sıra gerektiğinde sert gücünü de kullanmıştır. İngiltere, büyük toprak parçalarını ele geçirerek hâkimiyet alanlarını genişletmiş, ülke sanayisinin ihtiyacı olan hammadde pazarlarını işgal ederek kolonilerini artırmış ve dünyada belli başlı ticaret merkezlerini ele geçirmeğe çalışmıştır.

Serbest ticarete yönelik ilk sürekli hamle, 1815'te Napolyon Savaşları'nın sona ermesinden hemen sonra İngiltere'de başlamıştır. Sıkı tarımsal koruma ve yaklaşık % 50'lik üretim tarifeleri konumundan başlayarak, İngiliz endüstrisi toprak aristokrasisine karşı serbest ticaret için savaşmıştır. Sanayi, İngiliz ücretlerini düşürerek (endüstriyel ücretler fiilen buğday fiyatlarına bağlı olmuştur) ihracatı artıracığına inandıkları ve yabancı ulusların İngiliz imalatları için gereken altını kazanmalarına izin verdiği için serbest ticareti kapsamıştır.

Başlangıçta, toprak çıkarları üstünlüğü elinde tutmuş, ancak 1800'lerin başlarında, Birleşik Krallık imalat gücü hem uluslararası rakiplerine göre hem de yerli tarıma göre büyümüştür. 1800'de Avrupa'nın geri kalanını % 110 oranında aşan Birleşik Krallık'ın kişi başına sanayileşme düzeyi, 1830'da Kıta ortalamasını % 250

aşmıştır. 1810 civarında, Birleşik Krallık GSYİH'sinin tarımsal payı sanayinin payını % 70 aşmış, ancak 1840'a gelindiğinde roller, endüstrinin payı tarımın % 60'ını aşarak değiştirilmiştir. Ekonomik güçteki bu değişim, sonunda 1838'de kurulan Mısır Karşıtı Hukuk Birliği'nin, Mısır Yasalarının yürürlükten kaldırılmasıyla 1846'da geniş kapsamlı serbest ticareti sıkıştırmasına izin vermiştir (Baldwin ve Martin, 1999: 26).

1815 İngiliz Mısır Kanunu, tahılların herhangi bir zamanda ithal edilmesine ve depolanmasına izin veriyordu, ancak ithal edilen buğday, yerel fiyat çeyrek başına 80 şilin üzerine çıkmadıkça yurt içinde satılamazdı. 1814'te buğday fiyatları 74 şilin 6 sentti, ancak Ocak 1816'da sadece 52 şilin 10 sent olmuştur. Yasa, İngiltere pazarını önümüzdeki 7 yılın büyük bölümünde tahıl ithal etmeye kapattı. Tahmin edileceği gibi, toprak sahipleri önlemi tercih ederken, David Ricardo gibi siyasal iktisatçılar buna şiddetle karşı çıkmışlardır. 1822'de liman kapanış buğday fiyatı 70 şiline düşürülmüştür. 1828'de, Wellington Dükü hükümeti ithalat yasaklarını zorlaştıran bir tarife getirmiştir. Mısır Yasaları adlanan bu kanunla yerli üreticiler için tahıl fiyatları olumlu oranda tutulmuştur. Yurtdışından tahıl ithal etmek pahalı hale getirilmiş, ithalat vergileri yükseltilmiştir (O'Rourke, 1999: 831).

İngiliz sanayisindeki gelişme süreci tüm sektörlerde eşit ve dengeli bir gelişme çizgisi izlememiş, başta pamuklu ve sonra da demir sanayi olmak üzere, az sayıdaki öncü sektörün hızlı gelişmesi şeklinde gerçekleşmiştir. Başka bir anlatımla, İngiltere'de, sanayi devriminin birinci evresinde (1780-1830), pamuklu sanayi diğer hiçbir sektörle kıyaslanmayacak kadar önem kazanmış, İngiltere'nin kalkınmasında sürükleyici sektör olmuştur. Waterloo Savaşı'ndan sonra pamuklu sanayi yılda ortalama %6-7 gibi oldukça yüksek oranda büyüme gösterirken, bu gelişme 25 yıl boyunca İngiliz sanayisinin büyümesine en büyük katkıyı yapmıştır. Bu durum dış ticarete de yansımış, 1820 yılına gelindiğinde, pamuklu tekstil ihracatı üretimin %60'na ulaşarak en büyük ihraç kalemi haline gelmiştir (Eşiyok, 2010: 71).

İngiliz ticareti küresel ekonomiye hükmederken, İngiliz endüstrisi için büyük bir servet yaratırken, İngiliz ticaretinden elde edilen karın çoğu dünya çapındaki sermaye projelerine yatırılmıştır. İngiltere, 19. yüzyılın ikinci yarısında sadece dünyanın atölyesi değil, dünyanın bankacısı fonksiyonunu üstlenmiştir.

Londra, demiryollarına, madencilığe, çiftçiliğe ve her türlü endüstriyel ve ticari kalkınmaya yatırılan büyük miktarlarda parayla dünyanın finans merkezine dönüşmüştür. Yatırımcılar Britanya'nın endüstriyel malları için yeni hammadde kaynakları ve pazarlar ararken yatırılan paranın yarısından fazlası imparatorluğun dışındaki bölgelere gitmiş ve bu yatırımların getirisi Britanya'nın ödemeler dengesinin yüzyıl boyunca fazla kalmasını sağlamıştır (<https://www.britishempire.me.uk/trade.html>, Erişim Tarihi: 19.11.2020).

1820 yılından sonra İngiltere, yeterli bir üretim ve satış seviyesine ulaştıca dışarıya yatırım malları satışının kendi çıkarlarına uygun hale getirmiştir. Bunun üzerine diğer Avrupa ülkeleri bir taraftan İngiltere'de imal edilen makinelere sahip olurken bir taraftan da bu makineleri imal etme yoluna gitmişlerdir (Mailet, 1983: 52-53).

2.2.1. İngiltere'nin Doğu Ticaret Politikası

Önce İngiltere'de patlayan sonra da Batı Avrupa'nın diğer ülkelerine yayılan sanayi devrimi sonucunda üretim süreci büyük bir dönüşüme sahne olmuş, kitlesel üretim sayesinde maliyetler önceki dönemlerle kıyaslanmayacak düzeyde düşmüştür. Sanayi devrimi sonucu buharlı gemilerin uluslararası ticarete kullanılması ile birlikte sermayenin akışkanlığı artmış, kapitalizmin yeni pazarlara nüfuz etmesi giderek hızlanmaya başlamıştır (Eşiyok, 2010: 68).

19. yüzyılda, Asya'nın Avrupa güçleri tarafından sömürgeleştirilmesiyle, Avrupa ülkeleri kendi yönetim yöntemlerini yerel halklara dayatarak emperyal güçlerin geleneklerini yansıtmaya başlamışlar. 18. ve 19. yüzyıllarda dünyada gücünü tam olarak göstermeye çalışan İngiltere'nin yeni bölgelerin arayışına çıkmasının en önemli nedenlerinden biri, ticaret meselesiydi. Devlet, İngiliz ürünlerinin ihraç edilebileceği pazarlar aramaktaydı. Böylelikle, sömürgeleştirme ve ticaretin küreselleşmesi gibi faktörler, İngiltere'nin birçok ülkelerde ticarete üstünlüğü ele geçirmesi ile sonuçlanmıştır.

I. Napoleon, Fransa'nın en önemli rakibi olarak İngiltere'yi görüyor, onları Akdeniz'den çıkarmak, Süveyş bölgesi ile Kızıldeniz'deki İngiliz ticaret noktalarını ele geçirmek ve uzak doğudaki İngiliz hâkimiyetine son vermek istiyordu. Bunu

gerçekleştirmek için Hindistan'a giden yolların en kısası olan Mısır'ın ele geçirilmesi gerektiğini düşünmüştü. Napoleon, böylece İngiltere'yi barış yapmaya zorlayacak, Fransa'da iktidarı ele geçirecek derecede bir şöhrete de kavuşmuş olacaktı.

I. Napoleon, 1797'de Campo Formio Antlaşması'nın imzalanmasından sonra Paris'e döndüğünde, kendisi gibi Fransa'nın Mısır'a yerleşmesini isteyen Dışişleri Bakanı Talleyrand ile anlaşmış, iki devlet adamı bu düşüncelerini Direktuar hükümetine de kabul ettirmişlerdi. Sonuç olarak 1798 yılı Mart ayında, Napolyon'un Mısır'a asker çıkararak doğudaki Fransız çıkarlarını İngilizler aleyhine sağlamlaştırmasına karar verilmiş, Fransa'yı Akdeniz'de önemli bir sömürge imparatorluğu haline getirme planı uygulamaya geçirilmiştir. Osmanlı Devleti'nin tepkisini en aza indirebilmek için de Fransa'nın esas amacının Mısır'daki Memlük beylerinin zorba yönetimlerine son vermek olduğunu İstanbul'daki Fransız elçisi Ruffin'in Osmanlı hükümetine bildirmesi istenmişti. Hatta bu konuda Babıali'yi ikna edebilmek için Talleyrand'ın İstanbul'a gönderilmesi bile gündeme gelmiş, ancak bu düşünce gerçekleşmemiştir (Akalin ve Çelik, 2012: 25).

18. yüzyılın sonunda İngiltere, Amerikadaki kolonilerini kaybetmişti. Asya'daki küçük imparatorluğu, kargaşa, savaş ve kötü yönetim ile karakterize edilmiştir. Karayipler ve Doğu Akdeniz'deki Fransızlar İngiliz ticaretinden daha iyi performans göstermekteydi. Ancak Britanya'nın etkisi ve gücü 19. yüzyılın başında yeniden artmaya başlamıştır. İngiltere, Hint ordusunu kullanarak Fransızları 1801'de Kuzey Afrika'dan kovmuş ve 1809'da Ortadoğu'da İran'ın bağımsızlığını sağlamıştır.

1815'e gelindiğinde İngiltere, Avrupa'daki Fransız gücüne karşı çıkmak için Avrupa devletlerinden oluşan bir koalisyon toplamıştır. İngiliz donanması, İberya'da Napolyon'a karşı büyük zaferler elde ederken, Batı Hint Adaları'ndaki kazançlı Fransız topraklarını işgal etmiştir. Britanya'nın Hint İmparatorluğu, Doğu'daki Rus genişlemesine meydan okumuştur. Avrupa ve Dünya'da, Batı'da ve Doğu'da dengeyi yeniden tanımlayan Britanya, karada ve denizde hakim güç haline gelmiştir. Britanya'nın Avrupa ve Asya'daki genişlemesi, bölgelerin satın alınmasına ve İngiliz kraliyetinin, ticaret ve tüccar sınıflarının zenginliğini artırdı (Paschalidi, 2009: 74-75).

Sömürge arenasında en büyük rakibi olan Napolyon liderliğinde Fransa'nın 1815'te yenilgiye uğratılmasının ardından, elverişli ortamdan yararlanarak tehdit ve rüşvet, savaş ve diplomasi yardımıyla İngiliz sömürgecileri, Doğu Hindistan Şirketi aracılığıyla 1840'lı yılların sonunda o zamanlar yaklaşık 200 milyon nüfusa sahip olan Hindistan'ın fethini tamamlamıştı. 1813'te, o zaman Doğu Hindistan Şirketi'ne ait olan Hindistan ile ticaret üzerindeki tekel, şirketi yalnızca idari ve askeri bir organ olarak tutan 1833 Parlamento Yasası ile iptal edilmiştir. Doğu Hindistan ticaret tekelinin kaldırılması, Hindistan devletinin ekonomik sömürsünde yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Doğu Hindistan Şirketi, İngiltere'deki egzotik Doğu ürünlerinin satışından gelirinin önemli bir yüzdesini elde etmekteydi. İngiltere ile Hindistan arasındaki ticaretteki tekelin kaldırılmasının ardından, 1820'li yıllarda İngiliz mamul mallarının, özellikle de pamuklu kumaşın ihracatı, yılda yaklaşık iki milyon sterline ulaşmayı başarmıştır (Adratov, 2015: 25-26).

Savaş sonrasında ticari, finans, sigorta ve diğer hizmetlerin Avrupa ve Kuzey Amerika'nın ötesindeki kıtalara ve kolonilere satışı İngiltere'nin görünmez ihracatının yaklaşık % 90'ını oluşturmuştur. Savaş ve bölgenin dış güvenliğine yönelik tehlikeler sürerken, bu hizmetlerden hem yabancı hem de sömürgeleştirilmiş ekonomilere sağlanan artırılmış gelirler, meta ticaretindeki açığı kapatmak için fazlasıyla yeterli olmuştur. Hindistan'dan gelen yağma ve gaspın yardımıyla, emtia ticaretindeki açıkları finanse etmeye (tutulan ithalatın yaklaşık % 6 ila % 12'sine eşdeğer) ve yurtdışı deniz ve askeri operasyonlar için ödemeleri karşılamaya yeterli hale gelmiştir (O'Brien, 2011: 76). Böylece, mal alışverişi, İngilizlerin gücünü yayma çabası için temel bir teşvik olarak algılanabilir.

İngiltere, 1757 tarihinde yapılan Plassey Savaşı ile Fransa'yı Hindistan'dan uzaklaştırmış, Hindistan tamamen İngilizlerin kontrolü altına girmiştir. Hindistan ile İngiltere arasında en önemli geçiş yeri Ortadoğu bölgesidir. Bundan dolayı bölge, İngiltere açısından stratejik bir bölge olmaya başlamış ve bu devletin nezdinde önemi artmaya başlamıştır (Gündüz, 2016: 774).

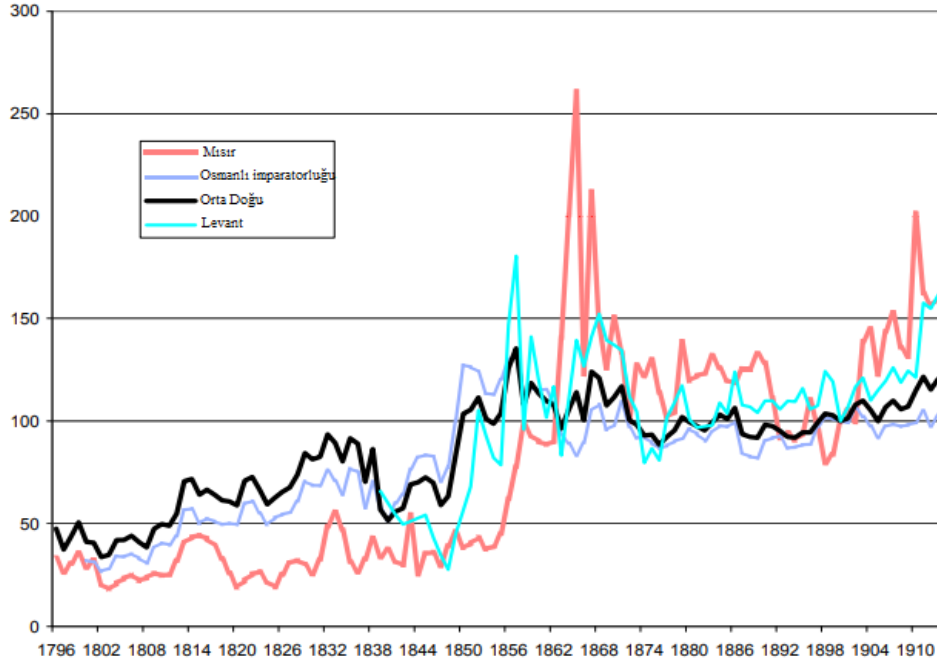
Ortadoğu, Doğu ile Batıyı, Akdeniz ile Hint Okyanusu'nu, Rusya ile sıcak denizleri birbirine bağlayan, aynı zamanda Doğu ile Batı arasındaki bütün ticarî ve

kültürel bağlantıların yapıldığı bir bölgedir. Yeryüzünün en önemli kara ve su yollarını idare etmesinin kendisine kazandırdığı eşsiz jeopolitik değer, Ortadoğu'yu tarihin ilk dönemlerinden bu yana dünya egemenliği peşinde koşan güçlerin birincil hedefi haline getirmiştir. “Kara altın” olarak tanımlanan petrolün 20. yüzyılın ilk yarısından itibaren değer kazanmasıyla Ortadoğu'nun, dolayısıyla buradan geçen kara ve deniz yollarının stratejik önemi dünyanın hiçbir yeriyle kıyaslanamayacak derecede artmıştır (Turan, 2002: 16-17).

Ortadoğu kavramının öncülü Fransızların, Osmanlı Devleti'nin toprakları için kullandığı “Yakın Doğu” tabiridir. 20. yüzyılın başlarına kadar sık sık kullanılmıştır. İngiltere'nin 19. yüzyıldan itibaren Hindistan ve Çin'in zenginliklerine yayılması da “Uzak Doğu” kavramının kullanılmasına neden olmuştur. Bu iki kavram batılı devletler için yeni bir bölgesel tanımlama ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Bu doğrultuda İngilizler, Yakın Doğu terimine karşılık, Osmanlı Devleti toprakları içerisinde kalan ve Uzak Doğu'ya geçişte önemli bir atlama taşı olan bölge için “Ortadoğu” terimini kullanmaya başlamıştır (Sakin ve Deveci, 2011: 283-284).

Ortadoğu bölgesi, Hindistan yolunu açtığından İngiltere için önemliydi. İngiltere'nin 19. yüzyıldaki stratejik çıkarları Hindistan'ı, dolayısıyla Hindistan'a ve diğer sömürlere giden ulaşım hatlarını korumak ve ticari üstünlüğünü devam ettirmekten geçiyordu. İngiltere bu amaçlara ulaşmak için Osmanlı Devleti ve İran'ın Rusya karşısında bağımsızlığını ve bütünlüğünü savunmak, tampon devletler olarak kalmalarını temin etmek için çalışmıştır (Sağlam, 2014: 2).

Sanayi devrimi, İngiltere'ye, dünyanın diğer bölgelerini kontrol altına almak için kullanılan ekonomilerini ve teknolojilerini geliştirmeleri yolunda avantajlar sağlamıştır. Ekonomik ve siyasi güç kazanan İngiltere, 19. yüzyılda küresel pazardaki en büyük ihracatçı, ithalatçı ve etkili yatırımcılardan biri haline gelmiştir. Daha sonra Ortadoğu'daki ekonomik ve siyasi varlığını geliştirmek için Osmanlı İmparatorluğu ana hedefine dönüşmüştür. Osmanlı Devleti'ni Avrupa pazarına dönüştürme isteği, 19. yüzyılda Avrupa'nın etkisi ile yaygınlaşmıştır. Böylece, İngiltere'nin teknolojik ve ekonomik olarak daha gelişmiş olması, ticari anlamda Osmanlı Devleti'ni ona yakınlaştırmıştır.

Şekil 2.3: Orta Doğu'da Net Değişim Ticaret Hadleri 1796-1913

Kaynak: Ş., Pamuk, Jeffrey G.W. (2009). "Ottoman De-Industrialization 1800-1913: Assessing the Shock, Its Impact and the Response". National Bureau of Economic Research.

Napolyon Savaşlarının sona ermesi, İngiliz mal ihradcdex fdcfcacatı için kapıları açmıştır. İngiltere, üretimde zaten birikmiş üretkenlik avantajlarına sahipti ve barış zamanı koşulları, önde gelen Avrupa ekonomisinin bunları dünya pazarlarında kullanmasını mümkün kılmıştır. İngiliz imalat sanayisindeki ek hızlı üretkenlik ilerlemesi, dış pazarlardaki rekabet gücünü daha da artırmıştır. Aynı zamanda, Osmanlı İmparatorluğu'nda 1830'lar ile 1850'ler arasında liberal politikalara geçiş, sanayisizleşme şokunu daha da derinleştirmiştir. Ticaret hadleri 1815 ile 1850'lerin sonu arasında yükselmiş (Şekil 2.3.) ve 1830'ların sonundan sonraki yirmi yılda iki katından fazla artmıştır (Pamuk ve Williamson, 2009: 9-10).

1830'lu yıllardan itibaren İngiltere'nin Orta Doğu ile ilgili önceki dönemlerden farklı bazı projeler üzerinde çalışmalara başladığı ya da farklı bir ifade ile değişen şartlara uygun projeler geliştirdiği görülmektedir. Bunlardan ilki Süveyş Kanalı'nın açılması projesidir. Ancak bu teklif dönemin İngiliz hükümeti tarafından uygun bulunmamıştır. Dışişleri Bakanı Parmlerston'a göre Akdeniz ve Kızıldeniz arasında açılacak bir kanal bütün sorunlarıyla birlikte ikinci bir boğaz olacaktır. Bu yüzden

İngiliz hükümeti, Doğu Akdeniz-Fırat Nehri-Basra Körfezi üzerinden Hindistan'a gitme projesini kabul etmiştir. Bu, İngiltere ile Osmanlı Devleti arasında yeni bir sorun yaratmışsa da o tarihlerdeki Mehmet Ali Paşa sorunu nedeniyle Osmanlı Devleti İngilizlere, Fırat Nehri üzerinden doğuya ticaret yapmak için istedikleri izni vermiştir (Şenel, 2016: 193).

İngiltere'yi ise Doğu Akdeniz'de iyice güçlü hale getiren 1838 Osmanlı-İngiliz Ticaret Antlaşması, İngiltere'nin dönem içinde en önemli kazanımıydı. 1841'de Sir Robert Peel, Stratford Canning'i İstanbul'a gönderdi. Bundan sonra Canning bölgede İngiltere'nin tutumunu etkileyen ve koruyan önemli bir isim oldu. Canning döneminde Hint yolunun güvenliği ile Mısır'da demiryolu ve Süveyş Kanalı'nın açılma tasarıları İngiltere'yi doğrudan ilgilendirdi (Akalin ve Çelik, 2012: 24).

Genellikle Doğu Sorunu İngiliz diplomasi sözlüğüne ancak 1821-1829 Yunan Bağımsızlık Savaşı'yla girmiş ve daha sonra Ermeni Sorunu'nun alevlendirilmesiyle yükselmiştir. Bu tarihten sonra İngiltere'nin Doğu Sorunu ile ilgili olarak izlediği stratejinin hem son derece faydacı (pragmatik) hem de bazı konularda asla taviz vermeyen bir yapıda olduğu söylenebilir. Diğer bir deyişle İngiltere temel amaçlarında uzlaşmaz, bu amaçların gerçekleştirilmesinde ise esnek davranabilmiştir. İngiltere'nin bu tutumu Doğu Sorunu ile ilgili olaylarda farklı tutumlar izlemesinde gözlemlenebilir. Örneğin, Yunan bağımsızlık hareketinde Yunan milliyetçiliğini bir süre sonra desteklemeye başlamışken; Mısır'da Mehmet Ali Paşa isyanında Osmanlı Devleti'nin yanında yer alabilmiştir. İngiltere'nin çeşitlilik gösteren bu politikaları 19. yüzyıl boyunca evreler halinde izlenebilmektedir (Baysoy, 2011: 54-55).

2.2.2. Doğu Akdeniz'de İngiliz Ticareti

Konumu itibarıyla Akdeniz'e sahip olmaya çalışan bütün egemen güçler, amaçlarına ulaşmak için dış politika araçlarını ticaret üzerine inşa etmişlerdir. Bu yüzden eski çağlardan beri, özellikle dünyadaki ticari mal akışının önemli noktalarından birisi olan Doğu Akdeniz Rusya, İngiltere, Fransa, İtalya, ABD ve Osmanlı gibi ülkelerin politik, ticari ve askeri egemenlik mücadelesine sahne olmuş ve onlar için uğruna mücadele edilebilecek mühim bölge değeri taşımıştır.

Akdeniz dünyasını önemli kılan esas faktör, onun ekonomik değeri olduğu olgusudur. Bu olgu nedeniyle, Akdeniz'deki adalar başta olmak üzere, diğer stratejik yerler de önem kazanmıştır. Nasıl ki Coğrafi Keşifler sonrası Akdeniz'in nispeten öneminin azalmış olması, onu uluslararası siyasetinin ana gündeminden düşürmüşse, Sanayi Devrimi sonrası yaşanan hammadde ve pazar ihtiyacı gibi ekonomik gelişmeler Akdeniz dünyasına yeniden uluslararası siyasete ana gündem olabilecek ekonomik bir değer yüklemiştir. Sonrasında bölgede petrol ve doğalgazın bulunmasıyla başlayan süreç ise Akdeniz dünyasına ayrı bir anlam katarak, onu uluslararası siyasetin zirvesine çıkarmıştır. Uluslararası güç dengesini altüst edebilecek bir ekonomik zenginliğin bulunduğu Akdeniz'de, ortaya çıkan en küçük sorunların kısa zaman zarfında uluslararası bir meseleye dönüşmesinin temelinde yatan nedenin, küresel güçlerin söz konusu ekonomik zenginliği bölüşme ya da ele geçirme kavgası olduğu görülmüştür (Şahin, 2016: 172-173).

Yavuz Sultan Selim'in Mısır ve Suriye'yi fethinden sonra, Osmanlı Mısır ve Suriye limanlarını ele geçirerek Doğu Akdeniz kıyılarına hakim olmuştur. Akdeniz'de hakimiyet mücadelelerinin yaşanmasında Akdeniz ticareti ve bu ticaretin oluşturduğu ekonomik zenginlik büyük önem taşımaktadır. Çünkü Doğu'nun zenginlikleri, Doğu Akdeniz'deki limanlar vasıtasıyla Avrupa'ya aktarılmaktadır. Bu nedenlerden dolayı hemen her dönemde bu bölgede hakimiyet mücadeleleri sürüp gitmektedir. Kanuni Sultan Süleyman döneminde, Doğu Akdeniz'de Venedikliler ve Cenevizliler hüküm sürmüşlerdir (Bostan, 1997: 189-190).

14. yüzyıldan itibaren Ceneviz ve Venedik başta olmak üzere Akdeniz devletlerine verilen ahidnameler ile Bizans devrinde süre gelen uluslararası ticaret, Osmanlılar tarafından da devam ettirilmiş. 16. yüzyılda önce Fransa'ya sonra İngiltere'ye, 17. yüzyıl başlarında da Hollanda'ya verilen ahidname ile Avrupalı ticaret gemilerinin Osmanlı limanlarında uygun şartlarla serbestçe ticaret yapmasına imkan tanınmıştır (Türkhan, 2015: 28).

18. yüzyılın sonu ve 19. yüzyılın ilk bölümünde İngiltere Fransa'ya karşı belirgin bir üstünlük kurmuştur. Bunun farkında olan Fransa Akdeniz'de üstün durumda bulunmak için gayret sarf etmekteydi. Bu maksatla özellikle ticareti kontrol

altında tutacak şekilde Doğu Akdeniz'e, Süveyş'e hakim olma gayretindeydi. Böylelikle 18. yüz yılın son bölümünde dünya denizlerinde İngiltere'ye karşı kaybettiği avantajı dengelemek istiyordu. İngiltere açısından da Fransa'nın Akdeniz ile sınırlı kalması İngiltere menfaatine olmakla birlikte, Fransa'nın Akdeniz ile sınırlı kalması gereken deniz varlığı Akdeniz'e hakimiyet anlamına da gelmemeliydi. Halbuki Fransa ticaret yollarını ve Mısır'ı ele geçirmek gibi stratejik hamleler peşinde idi. Bu açıdan İngiltere için Akdeniz denge siyaseti önemli bir yer işgal ediyordu (Erbaş, 2016: 142) Sömürgelerinden kazandığı ve deniz ticareti ile sanayi devrimi neticesinde elde ettiği teknolojik üstünlükle 19'uncu yüzyılın ekonomik açıdan güçlü devletine dönüşen İngiltere, bu gücün etkisi ile deniz donanmasını kullanarak Doğu Akdeniz'e yönlenmişti.

İhtilal Savaşları (1792-1815) sırasında Fransa'nın 1806 yılında 'Kıta Ablukası'nı ilan ederek Avrupa pazarlarını, İngiliz mallarına kapatması İngilizleri yeni pazarlara, sömürgeciliğinin temel taşı olan Hindistan'a daha çok önem vermesine ve aynı zamanda Doğuya giden daha kısa, güvenli ve kârlı bir yol aramaya yöneltmiştir. Dolayısıyla bu gelişmeler, dikkatini her zamankinden daha çok Doğu Akdeniz ve Basra Körfezi'ne çevirmesine sebep olmuştur. Fakat bu durum sadece İngiltere için sözkonusu değildir; gerek İngiltere'ye rakip olmanın getirdiği politika ile ilgili; gerekse kendi menfaatleri gereği 19. yüzyılın büyük aktörleri Osmanlı hakimiyetinde bulunan Arap Yarımadası ve Kızıldeniz sahilleri ile askeri, siyasi, kültürel ve diplomatik alanların hepsinde gizli veya açık yollarla alakadar olmuşlardır. Ancak İngiliz diplomasisinin bu hususta diğer bütün devletlerden daha atak ve daha kurnaz olduğu yasal yollar kadar yasal olmayan yolları daha etkin ve kendi adına sonuç alacak şekilde uygulamış olmasıyla farkedilmektedir. Nitekim aşiretlerle birebir teması; bölgeye çok sayıda istihbarat mensubunu göndermesi; bölgedeki kabile liderlerine ileriye yönelik vaatler ve paralar önermesi, bölge aşiretleri arasında husumeti körükleyerek büyük paralar harcayarak onları silahlandırması gibi faaliyetleri yasal olmayanlar kapsamındadır ve uluslararası hukuk ve devletlerarası ilişkilerdeki prensipler açısından dikkate değerdir (Şenel, 2016, 192).

Fransız İhtilali'nin araya girmesiyle Osmanlı-Fransız ilişkileri soğumuştur. İngiltere bu durumu değerlendirmek ve ilişkileri yeniden canlandırmak amacıyla Sir

Robert Listen gibi önemli bir diplomatı İstanbul'a büyük elçi olarak göndermiştir. Aynı dönemde Osmanlı Devleti de tarihinde ilk kez bir ikamet elçiliği açıyor ve ilk tercihini de Londra'dan yana kullanıyordu ki bu durum İngiltere için çok şey ifade etmekteydi (Işık, 2011: 50-51).

Hint ticaret yolu uğruna İngiltere, başlangıçta Fransa ile Mısır'da savaşmış, ardından Doğu Akdeniz'in kapısı konumundaki Malta'yı 1800 yılında topraklarına katmıştır. 12 Ocak 1816 tarihinde İngiliz Parlamentosu'nda yapılan bir tartışmada Malta'nın Mısır ve Hindistan endişesinden dolayı ele geçirildiği söylenmiştir. Zaten Napolyon da bu amaç için Mısır'dan önce Malta'yı işgal etmiştir. Nihayetinde her iki devlet de Hindistan'ı kontrol etmek için Malta'yı, ve Mısır'ı işgal etmişlerdi. İngiltere yaklaşık yüzyıl boyunca Fransa ile sürdürdüğü mücadeleyi kazana bilmiş ve Akdeniz'de hakimiyetini tesis etmeyi başarabilmişti (Şahin, 2015: 851). Böylece, Malta'nın işgali ile Doğu Akdeniz'deki İngiliz sömürge ve imparatorluk yönetiminin genişlemesi başlamıştır.

Şekil 2.4: Fransa Cumhuriyeti ile Birleşik Krallık Arasındaki Amiens Antlaşması
(James Gillray'ın "The Plumb-pudding in danger" eseri.)

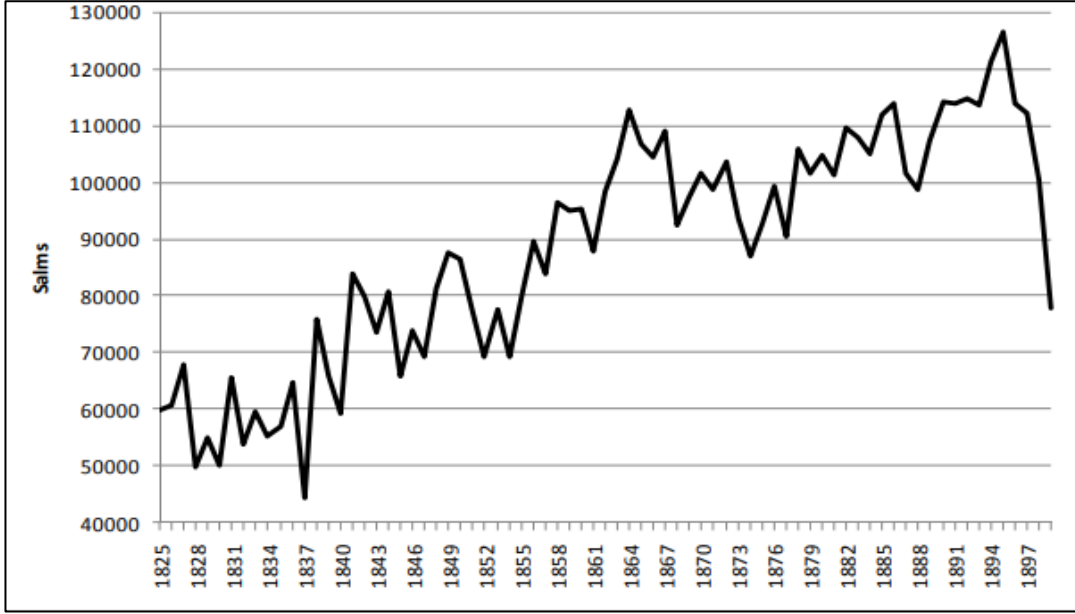
Kaynak: <https://www.detroitmaltese.com/single-post/2017/01/29/Becoming-British-Malta>, Erişim Tarihi: 22.11.2020.

1802'de Fransızlar ve İngilizler tarafından imzalanan Amiens Antlaşması'nın ilginç ve en çok tartışılan şartlarından biri, Britanya'nın en yeni mülkiyeti olan Malta'nın, birleşik İngiliz, Rus ve Napoliten birlikleri tarafından Fransız kontrolünden çıkarılması olmuştur (Şekil 2.4) (<https://www.detroitmaltese.com/single-post/2017/01/29/Becoming-British-Malta>, Erişim Tarihi: 22.11.2020).

1802'de Amiens Sözleşmesi'nden sonraki yıllar, Malta için yeni bir çağın başlangıcı olmuştur. İngiliz koruması kısa sürede Malta'da doğrudan bir yönetim biçimini almış ve bu, Malta'nın eski statüsünü kaybetmesine neden olmuştur. Bir zamanlar 'Hıristiyan Korsanlığının Başkenti' sayılan Malta, artık sadece bir koloni bölgesi olmuştur. Malta'nın limanlarını kontrol altına alan İngilizler, bu bölgede yepyeni ekonomik ilişkilerin başlamasına neden olmuştur.

Malta şövalyeleri, buğdayı alan ve sabit bir fiyattan satan tahıl tekeli kurmuştur. İngilizler, özel çıkarların buğday ithalatına izin verildiği 1822 yılına kadar bunun devam etmesini kabul etmiştir. Şekil 2.4, tekelin kaldırılmasından kısa süre sonra Malta'ya yapılan buğday ithalatındaki artışı göstermektedir. Tekelin kaldırılması ise buğdayda serbest ticaret anlamına gelmemekteydi. Aslında, gösterilen tüm dönem boyunca ticaret yüksek vergilerle kısıtlanmıştı (Sharp, 2009: 3).

İngilizlerin gelişi, Malta'da buğdaya verilen vergiler açısından çok az değişmişti. 1840'larda radikal serbest ticaret ideolojisinin başlamasından ve ticaretin serbestleştirilmesine yönelik erken hareketten sonra bile, Malta, buğdayın değerinin % 20-30'u oranında vergi koymaya devam etmişti. Malta hükümeti tahıl ticaretinden elde edilen gelire çok bağımlı olduğu için, birbirini izleyen yönetimler bunu düzeltmemişti. Bu, o zamanlar İngiltere ve Malta arasındaki en önemli fark olmuştur. Birleşik Krallık'ta, Mısır Yasaları kısmen toprak sahiplerinin çıkarlarını koruyan ideolojinin bir ürünüydü. Malta'da ise idareler, özellikle kendi tedarikini karşılayamayan bir nüfus tarafından gıda ve buğday ithalatına yönelik esnek olmayan talepten gelir amacıyla yararlanmışlardı (Sharp, 2009: 3).

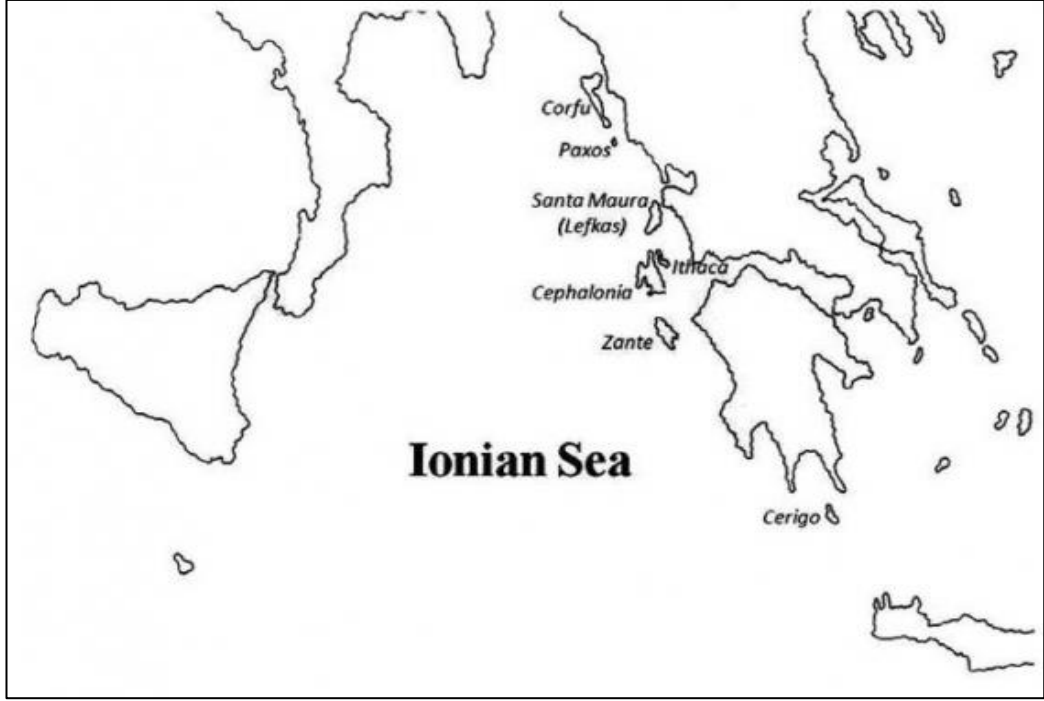

Şekil 2.5: Malta'ya Buğday İthalatı 1825-1899

Kaynak: Sharp, P. (2009). "Malta and the Nineteenth Century Grain Trade: British free trade in a microcosm of Empire?". Discussion Papers, University of Copenhagen, No.10-03.

Britanya İmparatorluğu, Malta'nın ardından Adriyatik Denizi'ndeki İyon Adalarının ele geçirilmesi yönünde adımlar atmıştır. 1809-10'da, Güney İyon Adaları (Zante, Kefalonia ve Ithaki) İngiliz Donanması tarafından fethedilmiş ve Korfu sonunda 1814'te teslim olmuştur. Paris Antlaşması sonucunda, İyon Adaları Birleşik Devletleri kurulmuş ve onlar, kararsız ve bağımsız statüden uzak bir şekilde Büyük Britanya'nın koruması altına alınmıştır. İki stratejik bölge olan Malta ve İyon Adaları arasındaki bağlantılar, sömürge yönetimi nedeniyle hızla kurulmuştur. İyonya Devletinin Anayasal Şartı, Malta anayasasını da yazan Maltalı avukat Sir Joseph Nicholas Zamit tarafından yazılmıştır; İyonya Devleti'nin ilk Yüksek Komiseri Maitland, Malta'da İngiliz Ordusu Komutanı olarak görev yapmış ve yönetim fikirlerini Malta'da ve ayrıca Seylan'da daha önceki deneyimlerine dayandırmıştır (Gekas, 2012: 78).

1816 kışında Maitland, İyon anayasasını hazırlamış ve onu himaye ve şeref dağıtımını yoluyla Maitland'a bağlı olan itaatkar İyonya Meclisine sunmuştur. Kurucu Meclis Nisan 1817'de toplanmış ve oybirliğiyle Anayasayı onaylamıştır. Maitland onu Londra'ya gönderdiğinde, Sömürge Dairesi tarafından ve Aralık 1817'de Kraliyet tarafından onaylanmıştır. Maitland, halkın atamalarını, Meclisi, polisi, hazineyi, adalet sistemini ve basını kontrol ederek iktidarın merkezinde olmasını sağlamıştır (Paschalidi, 2009: 104).

Şekil 2.6: İyon Denizi ve Adaları

Kaynak: Kapetanakis, P. (2012). "Shipping and Trade in a British semi-colony: the Case of the United States of the Ionian Islands (1815-1864)". Pour une histoire des médias en Méditerranée (XIXe – XXIe siècle), № 85, p.269-284.

İngiltere, İyon Adaları'nı (Şekil 2.6) Akdeniz'deki ticari çıkarları için stratejik bir varlık olarak görüyordu. 1840 Temmuz Cumartesi Dergisi (The Saturday Magazine) şöyle diyordu: "Bu adaların İngiltere için önemi, esas olarak, Avrupa'nın Doğu bölgelerindeki ticaretimizi korumak ve Yunanistan daha yerleşik ve medeni hale

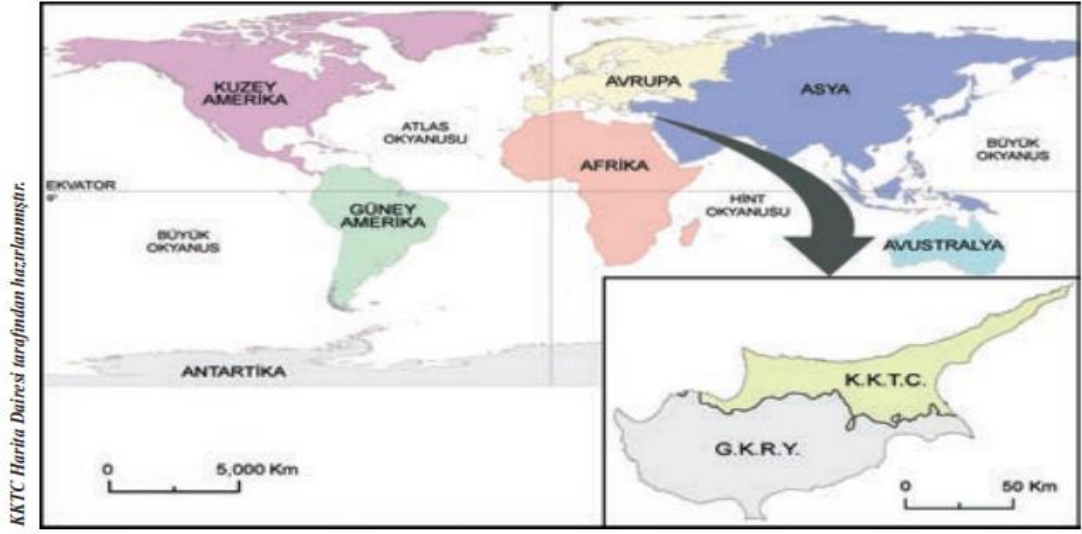
gelir gelmez ticaretimizi genişletmek için takdire şayan bir şekilde uyarlandıkları coğrafi konumlarına atıfta bulunmaktadır” (Kapetanakis, 2012: 272).

Adaların hakimiyeti, Avrupa içindeki güç dengesini yeniden ele almaya ve İngiltere'nin Doğu'ya giden yolunu güvence altına almaya yönelik jeopolitik bir girişimin parçası olmuştur. İyon Anayasası, Britanya'nın Paris Antlaşması'nı Akdeniz'deki İngiliz çıkarlarına uygun şekilde yorumlamasının sonucunda kabul edilmiştir. Böylece, 1817 Anayasası, Adalarda otoriter bir yönetimin başlangıcını işaret ederek Lord Yüksek Komiserine İyonya Devleti'nin işleri üzerinde mutlak Yürütme, Yasama ve Yargı yetkisi vermiştir.

Birleşik Krallık kolonilerini yalnızca siyasi ve ticari anlamda sömürmekle kalmamış, aynı zamanda kendi ekonomik gelişimi için deney ürünlerine dönüştürmüştür. Sömürgelerden yalnızca hammadde tedariki ve ihracat ile ithalat yapmamış, bilgi ve veriler de toplamıştır. Bu bağlamda, 1815 ve 1864 yılları arasında İngiliz yönetimi sırasında, İngilizlerin resmi hükümet gazetesi, Odysseus - Ionian Maritime History Database için kullanılan ana kaynak Gazzetta Ufficiale Degli Stati Uniti Delle Isole Jonie gazetesi olmuştur (Şekil 2.6). Yukarıda belirtilen yıllarda her Cumartesi yayınlanan The Gazzetta, sadece İyonya Adaları ve Orta Akdeniz'in değil, aynı zamanda Akdeniz'in batı ve doğu kısımlarının denizcilik tarihinin incelenmesi için paha biçilmez bir kaynaktır (Kapetanakis, 2012: 273). (Ek 1)

19. yüzyılın başları ile 20. yüzyılın ortaları arasında, Akdeniz'deki İngiliz yönetimi ve etkisi kesin olarak genişlemiştir. Orta ve Doğu Akdeniz'deki İngiliz imparatorluk projesi, bazı bölgeleri doğrudan sömürgeleştirip diğerlerini etkileyerek önemli ölçüde ilerlemiştir. Malta ve Kıbrıs, işgal edildikten sonra sömürge olmuş, İyonya Adaları, Girit ve Mısır, her üçünün de teoride 'egemen' hükümetleri olduğundan dolayı gayri resmi sömürge yönetimi ve bağımsız hükümetlerin cephesi altında kalmıştır. Mısır, İngiliz himayesi ilan edildiği 1914 yılına kadar Osmanlı İmparatorluğu'na ait olmuştur. Gayri resmi İngiliz sömürgeciliği de büyük boyutta olmuştur. 1830 yılında kurulan Yunan Krallığı, aynı zamanda, Kıbrıs'ın kendi topraklarında hala bir İngiliz Ordusu üssüne sahipken, İngiliz siyasi ve ekonomik gücüne büyük ölçüde bağımlıydı (Gekas, 2012: 75).

19. yüzyılın başlarından itibaren Akdeniz diplomatik bir satranç tahtasına dönüşmeye başlamıştır. Bu noktadan itibaren, İngilizlerin Kıbrıs ile ilgili kaleme almış oldukları yazılarda, adanın stratejik yönüne vurgu yapmaya başladıkları ve adanın İngiltere'nin elinde olması durumunda sağlanabilecek siyasi ve ekonomik fayda üzerine fikir beyan ettikleri tespit edilmiştir (Şahin, 2016: 161).

Şekil 2.7: Kıbrıs'ın Coğrafi Konumunun Önemi

Kaynak: İlseven, S., Gürel Hıdırer, Ahmet Tümer (2014). Kıbrıs Coğrafyası. Ankara: Başak Matbaacılık ve Tan. Hiz. LTD. ŞTİ.

Kıbrıs, Akdeniz'in doğusunda dünyanın en eski ticaret merkezlerinden biridir. Bulunduğu konum üç kıtanın kesişim noktası olup, ilk çağlardan beri önemli deniz ticaret yolları üzerinde yerleşmiştir (Şekil 2.7.). Girne Kalesi içerisinde sergilenen M.Ö 3.yüzyıla ait ticaret gemisi bunun en güzel örneklerindedir. Adanın stratejik konumu, tarımsal ve mineral varlığı bölgenin transit ticaret merkezi olmasını sağlamıştır.

18. yüzyılda Süveyş Kanalı'nın açılmasıyla Kıbrıs'ın önemi ve deniz ticaretindeki yeri daha da artmıştır. Böylece Akdeniz havzasının Uzak doğuya açılan doğal bir merkezi olmuştur (İlseven, Hıdırer ve Tümer, 2014: 104). Doğu Akdeniz'de Kıbrıs'ın kilit rol oynaması, deniz ticaret potansiyeli, İngiltere'nin bu bölge ile ilgili siyasi planlar yapmasında daha da etkili olmuş ve Kıbrıs limanları ile ilgili yeni planlar yapılmaya başlanmıştır.

İngiliz emperyalizminin önemli bir unsuru olan Doğu Hindistan şirketi yetkilisi Kaptan John McDonald Kinneir, 1814 yılında adayı ziyaret ettiğinde adanın askeri ve ticari önemini şu şekilde ifade etmişti: “Kıbrıs’a sahip olmak, İngiltere’yi Akdeniz’de üstün bir duruma getirecek ve Doğu Akdeniz ülkelerinin kaderlerini belirleyecek bir mevkiye ulaştıracaktır. Mısır ve Suriye kısa zamanda İngiltere’nin egemenliği altına girecek ve İngiltere Küçük Asya’da caydırıcı bir duruma sahip olacaktır. Böylece, Osmanlı devleti her zaman kontrol altında tutulacak ve bu çeyrekte Rusya’nın yayılması önlenemese bile geciktirilecektir. Kıbrıs’a sahip olmak İngiltere ticaretini önemli bir ölçüde artıracak; o güzel adanın zengin şaraplarının, ipeklerinin ve diğer ürünlerinin; Mısır’ın pirinç ve şekerinin, Anadolu’nun pamuk, afyon ve tütününün dağıtımını İngiltere’ye verecektir. Kıbrıs kolay savunulabilecek bir durumdadır ve liberal bir hükümetin yönetiminde, kısa bir zamanda, kendi kuruluşunun maliyetini fazlasıyla geriye ödeyecek ve filolarımıza önemsiz bir maliyetle bolca kaynak sağlayacaktır” (Akalin ve Çelik, 2012: 29).

İngiltere tarihinde en önemli siyasi kişilerden biri olan Benjamin Disraeli, 1830 yılında yaptığı Doğu gezisinin ardından Kıbrıs’ın önemini anlatan İngiliz siyasetçilerin başında gelmekteydi. Seyahatinin ardından yazmış olduğu Tancred: The New Crusade (1847) adlı kitabında o, “İngilizler Kıbrıs’ı istiyorlar ve alacaklar” şeklinde bir ifade bile kullanmıştır (Disraeli, 1847: 280).

İngiltere, Akdeniz bölgesini sadece zenginliğinden dolayı değil, bölgesel ticaret çıkarlarına göre de işgal etmeye çalışmıştır. İngiltere’nin Akdeniz’in stratejik noktalarına yönelik ticari ve siyasi ilgisi olduğundan dolayı Kıbrıs’a ayrıca ilgi duymuştur. 19. yüzyılın başından itibaren Akdeniz’in uluslararası konularda önem arz eden arazi olması, Kıbrıs’a da etkili olmuş ve birçok siyasi güçlerin ilgisini üzerine çekmiştir.

19. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren İngiltere, Kıbrıs adasıyla ilgili kaygılar duymaya başlamıştır. 1831 tarihli bir konsolosluk raporunda Yunan vatandaşlığına geçen Rumlardan bahsedilerek, “bir önlem alınmadığı takdirde adanın Yunan kolonisine dönüşeceği” uyarısının yapıldığı görülmüştür. Bu dönemde Doğu Akdeniz kıyılarını ve Mısır’ı kontrol altında tutma noktasında, Kıbrıs’ın jeopolitik değeri

oldukça yüksek olmuştur. Zira, İskenderun, Suriye kıyıları ve İskenderiye gibi hem ticari hem de stratejik açıdan ehemmiyeti yüksek bölgeleri denetim altında tutabilecek yegane adanın Kıbrıs olduğu, Napolyon'un Mısır'ı işgali sırasında teyit edilmiştir. Bu öneminden dolayı, İzmir'den Mısır'a kadar uzanan ticari hat boyunca hayati çıkarları bulunan İngiltere için ada çok önemli bir hale gelmiştir. İşte bu kaygıdan mütevellit, İngiliz dış politikası Akdeniz'de mevcut statükonun korunmasından yana bir tavır takınmıştır (Şahin, 2016: 163-164).

13 Temmuz 1841'de Londra'da Boğazlar Antlaşması imzalanmıştır. Anlaşmayla Boğazların yabancı savaş gemilerine kapalılığı prensibi kesin olarak kabul edilmiş, yabancı ticaret gemilerinin ise Boğazlardan geçişi daha önceki antlaşmalar çerçevesinde serbest bırakılmıştır. Antlaşmanın uygulanması görevi eskiden beri olduğu gibi Osmanlı Devleti'ne verilmiştir. Gerçekte ise bu anlaşma Osmanlının Boğazlar üzerindeki egemenliği sınırlandırılmıştır. Zira Osmanlı hükümlerlik haklarını kısıtlamış, üstelik devletin koruyuculuğunu bir iken beş devletli hale getirmiştir. Bu durumda Osmanlıların geleceğinde bir bakıma bu devletleri söz sahibi yapmıştır. Boğazlardan geçiş ilk defa uluslararası bir statüye ve garantiye bağlanmıştır. Londra Boğazlar Sözleşmesi'nin getirdiği bu statü her şeyden önce İngiltere'yi memnun bırakmış, İngiltere Boğazların Kapalılığı esasını uluslararası bir statü haline getirdiği gibi Rusya'yı Karadeniz'e kapatarak da Doğu Akdeniz'deki çıkarlarını güvenlik altına almayı başarmıştır (Işık, 2011: 54-55).

İngiltere, jeostratejik açıdan Akdeniz'in batısından başlayıp doğusunda sonlanan hamlelerini 18'inci yüzyılın başında Cebel-i Tarık ile başlatmış beş adımdan oluşan hamlesini 1882'de Mısır'da sonlandırmıştır. İngiltere, bir Akdeniz devleti olmamasına rağmen jeostratejik adımlarını en akıllıca atan ve bu adımları donanma gücü ile sağlayan ve destekleyen bir devlet olarak karşımıza çıkmaktadır. Coğrafya strateji ilişkisi en açık ve net biçimde İngiltere'nin Akdeniz politikalarında hayat bulmuştur. İngiliz donanması jeostratejik açıdan muhasımlarına ve ortaklarına nazaran büyük avantaj sağlamış ve bu avantajı deniz muharebelerinde ve antlaşmalarda kullanmıştır (Erbaş, 2016: 152).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.

OSMANLI - İNGİLTERE DIŞ TİCARETİ

3.1. Osmanlı Dış Ticaretinde İngiltere Faktörü

18. yüzyılın ikinci yarısında Avrupa'da ortaya çıkan İngiltere merkezli sanayi gelişmeleri genelde 'devrim' olarak değerlendirilmektedir. Aynı dönemde Osmanlı İmparatorluğu çok ağır sosyo-ekonomik sonuçları olan bir mali kriz yaşamaktaydı (Tokgöz, 2000: 366). 18. ve 19. yüzyıllar boyunca, doğrudan hükümet müdahalesi yoluyla şehirlerdeki temel malların fiyatlarının önceki düzeylerine döndürmek için önlemler alınmıştır. Ülkenin ekonomik krizleri siyasi krizlere yol açmıştır. Bu iki kriz durumu iç içe geçerek birbirlerini etkilemiş ve karşılıklı olarak birbirlerini şiddetlendirmiştir. Bu koşullarda, giderek artan bir açıkla imparatorluk bütçesi azalmaya başlamıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomik, ticari ve siyasi alanda yaşadığı krizler 19. yüzyılın başlarına doğru ülkeyi dış güçlerin müdahalesine karşı korumasız duruma getirmiştir. Osmanlı'da vergi ve mali yapı olmak üzere ekonomik yapı merkeziyetçilik çerçevesinde tekrar gözden geçirilmiş ve Batıyla uyumlu politikalar izlenmiştir (Anbar, 2009: 20-21). Ülkede gerçekleştirilen bu politikaların ana amacı, Batı ülkelerinin artan etkisi karşısında Osmanlı'nın daha önce sahip olduğu siyasi ve ekonomik konumunu devam ettirmek olmuştur. “Batılılaşma” olarak isimlendirilen bu sürecin öncelikli hedefi Avrupanın askeri ve siyasi genişlenmesinin karşısını almak olmuştur. Bu politikanın bir diğer hedefi, Avrupanın son iki yüzyılda ulaştığı politik ve ekonomik başarılarını örnek alarak Osmanlı'nın iç ve dış politikasını, ekonomisini geliştirmek olmuştur (Bulut, 2012: 81-83).

Avrupa'da, Osmanlı kapitülasyonlarına karşı tutum, üç yüzyıl boyunca önemli ölçüde değişmiştir. 16. yüzyılın 30'lu-80'li yıllarından, önce Fransa, ardından İngiltere ve diğer ülkelerdeki tüccarların Osmanlı İmparatorluğu'ndan ticaret için ilk ayrıcalıkları elde ettiklerinden 19. yüzyılın başlarından Avrupalı tüccarların kapitülasyon haklarının kapitalist serbest ticaret ilkelerine dayanan bir dizi ticaret anlaşmasında genelleştirilmesine kadar büyük bir yol geçmiştir (Eşiyok, 2010: 68).

Osmanlı Devleti'nin 17. yüzyıldan itibaren yaşadığı kronik mali kriz 19. yüzyılın ilk çeyreğinde daha da şiddetlenmiştir. Bunun temel nedeni Balkanlar'da devam eden savaşlar ve ulusal kurtuluş hareketleri (1806-1812 ve 1828-1829 yıllar arasında Rus-Osmanlı savaşı, 1821-1829 arasında Yunan-Osmanlı savaşı, Kavalalı Mehmet Ali Paşa ile 1831-1833 ve 1839-1841'de yapılan savaşlar) olmuştur. Savaşlar ve ulusal kurtuluş hareketleri ülkenin zaten altüst olan mali sistemini daha da zayıflatmış, vergiler düzensiz olarak alınmaya başlanmış, hazine gelirleri azalmış büyük ek fonlara ihtiyaç ortaya çıkmıştır. Barış zamanından daha çok savaş yıllarında kendi çıkarlarını düşünen, aciz, inisiyatifsiz kişiler tarafından yönetilen mali aygıt, tam bir düşüş yaşamıştır. En önemlisi, bu dönemde nüfusun, özellikle köylünün ödeme gücü düşmüştür. İltizam ile birleştirilen feodal vergiler, Osmanlı'nın ekonomik ilerlemesinin önündeki en büyük engeller arasında yer almıştır. Yine de, böylesine zor ekonomik ve siyasi koşullarda bile, tarihsel gelişimin nesnel yasaları kendilerini hissettirmiş ve ülkenin ekonomik kalkınması üzerinde etkisini göstermiştir (Uzun ve Afşar, 2019: 75).

Bu duruma rağmen dış ticaret, III.Selim (1789-1807) ve II. Mahmud (1808-1839) dönemlerinde Osmanlı ile Avrupa ülkeleri arasındaki ilişkilerin yeni yapısında giderek daha önemli bir unsur haline gelmiştir. Tanzimat döneminde bu çizgi devam etmiştir. 19. yüzyılın başlarında Osmanlı İmparatorluğu'nda, başta askeri-teknik, ekonomik ve dış ticaret alanlarında olmak üzere, imparatorluğun güçlendirilmesi için Avrupa kazanımlarına, özellikle İngiliz sanayileşmesinin ilerlemelerine hakim olma ihtiyacına ilişkin görüşler yayılmıştır (Gölçek ve Köktaş, 2016).

19. yüzyılda İngiltere başta olmak üzere birçok Avrupa ülkesindeki ekonomik durum farklı olmuştur. Sanayi devriminin bir sonucu olarak, el emeğinden makine emeğine tam geçiş yapılmıştır, emek üretkenliği keskin bir şekilde artmış ve hızlı ekonomik büyüme başlamıştır. Bu durum İngiltere'de akut bir hammadde kıtlığını getirmiş ve endüstriyel mal üretiminin çok daha kolay ve daha hızlı gerçekleştirilmesine neden olmuştur (Bilgili, 1998: 42-43). İkinci bölümde belirttiğimiz gibi, İngiltere'de mal üretiminin artması nedeniyle, ülke mal satışı için yeni pazarlara ve üretim için hammadde kaynaklarına ihtiyaç duymaya başlamıştır. Geniş, verimli, hammaddelerle zengin topraklara ve önemli ulaşım yollarına sahip

olan Osmanlı İmparatorluğu İngiltere'nin dikkatini çekmiştir. Osmanlı'nın dış politikası, diğer ülkelerle açık ticaret ve ekonomik ilişkiler sağlamıştır. Osmanlı'nın bu politikasının temel görevlerinden biri, ülkede hoşnutsuzluğa ve isyana yol açabilecek açlığın ortaya çıkmasını önlemek olmuştur. Bu nedenle Osmanlı'da pazar her zaman dış ekonomik ilişkilere açık olmuştur. Bir yandan sanayi devriminden sonra İngiltere sanayisinin ihtiyaç duyduğu hammaddelerin ihracatı genişlenirken, diğer yandan imparatorluğa ucuz ithal malları getirilmeye başlanmıştır (Şahin, 2019: 7-11).

19. yüzyılın başlarında Osmanlı İmparatorluğu'nun hayatının bütün alanlarına Batı sermayesinin nüfuz etme dönemi başlamış, ekonomik durum daha da kötüleşmiş ve hükümet mali krizlerin pencesinde mahsur kalmıştır. 19. yüzyılın ilk on yıllarından itibaren yabancı sermayenin genişlemesi bir bütün olarak Osmanlı İmparatorluğu ekonomisinin gelişimini olumsuz etkileyen bir faktör olarak giderek daha önemli hale gelmiştir. Bundan en çok Osmanlı sanayisi, köyü ve tarımı zarar görmüştür. Osmanlı'nın ekonomisinin gelişim yolunda ilerleyip ilerlemeyeceği ve ne kadar hızlı ilerleyeceği kesin olarak sanayinin gelişmesine bağlı olmuştur. Bu dönemde Batı'nın, özellikle İngiltere'nin artan mal ithalatı Osmanlı sanayisi üzerinde giderek yıkıcı bir etki yaratmıştır. Osmanlı hükümeti korumacı bir politika yürütmemiştir. Aynı zamanda, İngiliz tacirler kapitülasyon, ticaret ve diğer anlaşmalar kapsamında birçok avantaj, ayrıcalık ve düşük ithalat vergilerinden yararlanmışlardır (Pamir, 2002: 102-103).

19. yüzyılın başlarında Osmanlı İmparatorluğu artık büyük dünya güçlerinden biri olma pozisyonunu kaybetmiştir. Karasal genişleme günleri 17. yüzyılın ikinci yarısında sona ermiş ve bazı vilayetlerde bağımsızlık mücadeleleri başlamıştır. Ancak Osmanlı Hanedanı zayıflamasına rağmen, sultanlar halen “iki toprağın ve iki denizin sultanı” (Avrupa ve Asya, Akdeniz ve Karadeniz) unvanını haklı olarak taşımaktaydılar. Osmanlı'nın Avusturya Habsburgları, Rus Çarlığı, Lehistan-Litvanya Topluluğu ve Venedik'ten oluşan Kutsal İttifak tarafından 1683'teki başarısız II. Viyana kuşatmasının ardından büyük bir yenilginin yaşanması, Bab-ı Âli'nin itibarı ve gücünü zayıflamıştır. Kutsal İttifak'la yapılan uzun savaş yıllarından Osmanlı'nın ticari, ekonomik “dostluğunu” kazanmak isteyen bir çok Avrupa ülkesi gibi İngiltere de arabulucu olmak için çaba göstermiştir (Kurtaran, 2016). Böylece, Osmanlılar ve

komşuları arasında 1699'da Karlofça'da imzalanan barış antlaşması İngilizlerin arabuluculuğuyla başarıyla gerçekleştirilmiştir. 18. yüzyıl boyunca Osmanlı İmparatorluğu'ndaki İngiliz diplomatlarının çoğu, İngiliz hükümdarını “Karlofça Antlaşması'nın Arabulucusu” olarak güncel tutmaya odaklanmıştır (Talbot, 2018: 2).

Doğu Akdeniz'deki İngiliz ticaretinin Fransızlara yenildiği zamanda İngiliz dış siyaseti önemli ilerleme kaydetmiştir. Karlofça Antlaşması'nda arabuluculuk rolünü başarıyla güvence altına alan İngilizler, daha sonraki dönemler boyunca ticari ve ekonomik üstünlüğü ele almak için Osmanlı ile tarafsız bir dost konumunu geliştirmeye çalışmıştır. İngiliz hükümeti, Osmanlılar ile Avusturyalılar arasındaki Pasarofça Antlaşması'nda arabuluculuk yapmak görevini üstlenmiş, ancak Fawkenner'in elçiliği döneminde Belgrad Antlaşması'nda arabulucu olmak istekleri Fransızlar tarafından bastırılmıştır. Osmanlı'da ekonomik ve ticari üstünlüğün kazanılmasının temel yolunun dış siyasi ilişkilerin geliştirilmesinden geçtiği gerçeği İngiltere tarafından iyi bilinmekteydi. Osmanlı'da 15. yüzyılın ortalarından itibaren başta Cenova ve Venedik olmak üzere İtalyan şehir devletlerinin diplomatik ve ticari ilişkilerdeki üstünlüğü sonradan Fransızların, daha sonra ise İngiliz diplomasinin eline geçmiştir. İngilizler başarılı şekilde siyasi üstünlüklerini ticari alana yansıtmayı başarmışlardır (Pamir, 2002: 91), (Talbot, 2018: 3).

Bu dönem Osmanlı'da İngilizlerin ana ticari rakibi Fransızlar olmuştur. 19. yüzyıla kadar Osmanlı pazarlarında kumaş ve diğer tekstil malları ihracatında İngiliz ticari başarısına rağmen, 1780'lere kadar ticari üstünlük Fransız ticaretinin elinde olmuştur. 19. yüzyılın başlarından itibaren İngiliz hükümetinin yürüttüğü doğru siyasi adımlar Osmanlı pazarlarında ticari üstünlüğü kazanmaya olanak sağlamıştır.

Hindistana giden ticaret yolunu başta Fransızlar olmaya üzere diğer Avrupalı güçlerden korumak amacıyla İngiltere, Doğu Akdeniz'in kapısı olan Malta'yı 1800'de işgal etmiş, böylece siyasi üstünlüğünü ekonomik başarıya dönüştürmüştür (Şahin, 2015: 851). 1807-1809 Osmanlı - İngiltere Savaşı sonucunda İngiltere pek fazla siyasi üstünlük kazanabilmesinde, ticari ayrıcalıklarının bir kez daha güncel tutmayı başarmıştır (Yenidünya, 2009).

Bu nedenle, 18. yüzyılın sonları - 19. yüzyılın başlarından itibaren İngiliz-Osmanlı ilişkilerinin tarihi, ticaret ve diplomasinin iç içe geçmiş bir tarihidir ve ikili ilişkilerde dış politika hedefleri dönemin sonuna kadar ticari ilginin önüne geçmeye başlamıştır. Büyük ölçüde ticari ajanlar olarak hareket eden İngiliz büyükelçileri, Akdeniz'de her zamankinden daha sert ve saldırgan şekilde dış politika tarafından yönlendirilen belirgin politik figürler haline gelmişler.

3.1.1. Osmanlı - İngiltere Dış Ticaretinde Temel Aktörler

Osmanlı ve İngiltere arasındaki ticari ilişkilerin kurulması, geliştirilmesi ve düzenlenmesi sürecinde var olan aktörler, temel ve aracı aktörler olarak iki kısma ayrılabilir. Dış ticaretin temel aktörleri ticareti her aşamada kontrol eden ve düzenleme uygulayan devlet organları ve bu tür faaliyetleri yürüten katılımcılar, ithalatçı ve ihracatçılar, bakanlıklar, konsolosluklar, büyükelçiler, tüccarlar, kaptanlar vb. olmuştur. Bankacılar, mahzenciler, nakliyeciler, simsarlar, sarraflar vb. Osmanlı ve İngiltere arasındaki ticarete aracı işlevleri görmüşlerdir. Çeşitli tarihi olay, rakam ve bilgiler üzerinden söz konusu temel ticari aktörler değerlendirilmeye çalışılacaktır.

İstanbul'daki İngiliz büyükelçiliğinin 17-19. yüzyıllardaki kayıtları, şu anda Kew'deki Ulusal Arşivler'de (The National Archives - TNA) tutulmaktadır. Bu arşiv belgeleri erken modern dönemde İstanbul'daki İngiliz büyükelçiliğinin iki ülke arasındaki dış ticari ilişkilerde oynadığı önemli rolü gözler önüne sermektedir. M. Talbot'a göre, 19. yüzyıla gelindiğinde İngiliz büyükelçiliği, 16. yüzyılın sonunda kurulan ticari bir tekel olan Levant Company tarafından finanse edilmiştir. Osmanlı İmparatorluğu topraklarında İngilizlerin ticari çıkarları büyük ölçüde Levant Company'nin faaliyetlerine bağlı olmuştur. Şirket, Osmanlı limanlarında ve bütün ülke genelinde ticaret yapan İngiliz tüccarlardan vergi ve gümrük tahsil etme hakkına sahip olmuştur. Ancak bunun karşılığında toplanan gelirlere büyükelçiye desteklemek için kullanmak zorunda kalmıştır. (Talbot, 2018: 3).

Şekil 3.1: Levant Company'nin Arması

Kaynak: <https://www.britishempire.co.uk/maproom/armsoflevantcompany.htm>, Erişim Tarihi: 14.12.2020.

Doğu Hindistan Şirketi'nin aksine, Levant Company bir anonim şirket olmamıştır. Şirkete katılım ücreti ödendikten sonra belirli şartları yerine getiren ve şirket kurallarına uymayı kabul eden herhangi bir kişi şirkete kabul edilmiş olur ve her üye kendi sermayesi ile riski alarak faaliyet gösterebilirdi. Şirket Osmanlı'ya gönderilen bütün elçi ve konsolosların belirlenmesinde, maaşlarının belirlenmesi ve ödenmesinde önemli rol oynamıştır. Böylece şirket hem siyasette hem de ticarete etkili müessese olarak gelişmiştir. Levant Company'nin bu etkin sistemi şirketin lağvedildiği 1825 yılına kadar devam etmiştir. 1825'ten sonra elçilik ve konsolosluklar doğrudan merkeze, İngiliz Dışişleri'ne bağlanmıştır (Yılmaz, 2016: 317-318).

19. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Birleşik Krallık için çalışan elçiler, konsoloslar siyasi aktörler olmakla birlikte, önemli ticari aktörler de sayılmışlardır. İngiliz Büyükelçiliğinin amacı her şeyden önce bölgede İngiliz etkisini güçlendirmek, daha sonra Osmanlı İmparatorluğu'ndaki İngiliz ticaretini teşvik etmek ve korumak olmuştur. Büyükelçiliğin yönetimiyle oluşturulan benzersiz finansman sistemi kurulmuştur. Osmanlı ile ticaretin genişlendirilmesi büyükelçiliğin de gelirlerini arttırmıştır. İngiliz konsoloslar kendilerine iletilen sorulara yaptıkları derin araştırmalar sonucunda kendi raporlarında Osmanlı ticareti, piyasası hakkında genel bilgiler vermişlerdir. Osmanlı ile ticarete önemli olan hususları İngiliz tebaasına

bildirmiş, İngiltere'nin ekonomik çıkarlarını koruyan siyasi ajanlar olarak faaliyet göstermişlerdir. Bazen İngiltere'nin Osmanlı ile ticarete hangi alanlarda ve neden gerilediğini araştırmış ve İngiliz tacirlerinin Doğu ülkeleriyle ticarete hangi hususlara dikkat etmeleri gerektiğini ifade etmeye çalışmışlardır. Büyükelçiler kapitülasyonları kullanarak İngiliz tebaasını yöneltmiştir. Ayrıca bu kapitülasyonlar elçi ve konsoloslara İngiliz tüccarları üzerinde belirli yasal ayrıcalıklar tanımıştır (Baskıcı, 2009: 42).

Osmanlı İmparatorluğu'nda İngiliz konsolosları çok erken dönemlerden itibaren ticaret memuru olarak görev yapmışlardır. Bu bakımdan konsolosların en önemli görevi, İngiltere'nin bölgedeki ekonomik büyümesini sağlamak ve ticaret hizmetlerinin sağlanması olmuştur. Bu bağlamda konsolosluklar, liman harçlarının ve vergilerin toplanması, liman ve gümrük yetkilileriyle ilişkilerin düzenlenmesi, noter, danışmanlık ve tercüme hizmetlerinin sağlanması, Osmanlı Devleti yetkilileri ile İngiliz tüccarlar arasındaki anlaşmazlıkların giderilmesi, ticari istihbarat, yatırımcılar ve tüccarlara tavsiyeler gibi bir çok hizmetler göstermişlerdir (Kocabaşoğlu, 2004: 197- 200).

Bahs edilen dönemde Sir Robert Liston, Spencer Smith, Francis James Jackson, Thomas Bruce, Alexander Straton, William Drummond, Charles Arbuthnot, Robert Adair, Lord Canning, Viscount Strangford, Bartholomew Frere, William Turner, David Urquhart ve bir çok İngiliz diplomatı Osmanlı topraklarında ve genellikle İstanbul ve Akdeniz havzasında İngiltere'nin çıkarlarını korumuşlardır. Kuzeydoğu Anadolu'da İngiliz konsolosluk ağının temelleri James Brant tarafından atılmıştır. Brant, 1830'da Trabzon'da, 1836'da Erzurumda İngiliz konsolosluğunu kurmuş, kısa süre sonra Kayseri, Samsun ve Batum'da da konsolosluğun şubelerini açmıştır. Bu şubeler, İngiliz ticaretini genişletmek amacıyla mühim faaliyetlerde bulunmuşlar. Zamanla Osmanlı'nın bütün topraklarında İngiliz konsolosluklarının şubeleri açılmış ve İngiliz tüccarların ticari faaliyetleri devlet eliyle desteklenmiştir (Yılmaz, 2016: 315).

Osmanlı - İngiltere ticari ilişkilerinde önem arz eden bir diğer mühim aktör grubunu İngiliz tüccarları oluşturmuştur. Osmanlı topraklarında ticaretle uğraşan İngilizler ya bu bölgede daimi olarak ikamet etmekteydiler ya da yalnız ticari işlemler sırasında süreli olarak kalmaktaydılar. Osmanlı'da daimi ikamet eden İngiliz tüccarlar çoğunlukla İzmir, İstanbul, Halep, Basra gibi şehirlerde ikamet etmişlerdir (İnalçık, 2004: 240-241). Osmanlı'da devamlı şekilde yaşayan İngiliz tüccarlar tarihi belgelerde genellikle “mukim” şeklinde adlandırılmışlar. Bu tüccarlara verilen ahidnameler onlara can ve mal güvenliği sağlanmış, hakları ihlal edildiği zamansa İngiliz konsolosları ve elçileri onları himaye etmişler (Yazar, 2014: 54).

İngiliz tüccarlarına Osmanlı'da rahatlıkla hareket edebilmeleri için yol izni, yol emri, yol hükümleri verilmekteydi (Konan, 2006: 30). Bu belgelerde tacirlerin ikamet ettiği şehir veya geçici olarak kaldığı şehirler belirtilir, hangi şehirlere ziyaret edeceği ve hangi malları alacağı da belirtilmekteydi. Bu tüccarlar Londra'dan wAkdeniz'e, Kırım'dan Bengal'a, Hindistan'a kadar geniş bölgelere seyahat etmiş ve İngilterenin ticaret üstünlüğünü güçlendirmişlerdir.

İngiltere ile Osmanlı arasındaki ticaretin genellikle denizlerden yürütülmesi, İngiltere'nin Uzak Doğu'daki sömürgelerinde, özellikle Hindistan'la ticaretinde Osmanlı sularının önemli olması ve genel olarak iki devlet arasındaki ticaretin önemli bir kısmını Levant Company'nin gemileriyle düzenlenmesi gemi kaptanlarını temel ticari aktörlerden biri konumuna getirmiştir. Osmanlı Hükümeti'nin dış ticaretinde kaptanlar önemli otoriter figür olarak değerlendirilmekteydi. Kaptanlara güvenle sefer etmeleri için 'İzn-i Sefine' adlı bir belge verilmiştir. İzn-i Sefine'de genellikle, gemi kaptanlarının kendi isimleri, gemilerinin adları, sefer tarihi ve bazen taşıdıkları mal cinsi yazılmaktaydı (<https://islamansiklopedisi.org.tr/izn-i-sefine> Erişim Tarihi 16.12.2020). İngiliz kaptanları gemilerini Çanakkale Boğazı'ndan geçirenken 'Selâmetlik Resmi' isimli vergi ödemekteydiler (Yazar, 2014: 58).

19. yüzyılda Osmanlı-İngiltere arasındaki ticaretin tüm alan ve aşamalarını kontrol eden ve düzenleyen belirli şirketler, büyükelçiler, konsolosluklar, bakanlıklar, tüccarlar vb. Osmanlı topraklarında İngiliz çıkarlarını korumuş, ülkenin temel siyasi ve ekonomik politiğinin işlemlerine yardımcı olmuşlar.

3.1.2. Dış Ticaretin Sektörel ve Coğrafi Analizi

19. yüzyılda uluslararası ticaretin geniş yelpazesi farklı ülkelerdeki siyasi, ekonomik, kurumsal farklılıkların etkisiyle oluşmuş ve bu ülkelerinde çeşitli ekonomik ve ticaret politikalarının uygulanmasıyla şekillenmiştir. Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan sonra bahsi geçen zamana kadar ülkede çeşitli ticaret politikaları uygulanmıştır. Belirli zamanlarda ülkenin karşılaştığı ekonomik sorunların etkisiyle Osmanlı'nın dış ticaret politikası önemli değişiklikler yaşamıştır. Avrupa'da sanayileşmenin hızlanması ve ticaretin geliştirilme, serbestleştirilme süreci güncel olduğu dönemde Osmanlı'da ekonomik sistem ve ticaret devlet yönetimi altında olmuştur (Çakır, 2000: 40).

Bahs edilen dönemde Osmanlı, İngiltere için karlı bir serbest pazar, zengin bir hammadde kaynağına çevrilmiş ve İngiltere ile sömürgeleri arasında elverişli ulaşım noktası işlevi görmüştür. İngiltere Osmanlı ile ticarete çoğunlukla hammadde ihraç etmiş ve ihraç edilen hammaddelerden üretilen malları ise tekrar Osmanlı'ya ithal edilmiştir (Memiş, 2008: 105).

Osmanlı'dan İngiltere'ye ihraç edilen malların sektörel analizi zamanı üstünlüğün gıda, tekstil hammaddelerinin, tarım, ağaç ve orman ürünlerinin, kimya, hayvancılık alanlarının geniş yer kapsadığını görmekteyiz. 1810-1839 arasında Osmanlı'dan İngiltere'ye ihraç edilen ürünlerin genelde az değişikliklerle yüksek hızla arttığı gözükmektedir.

Tablo 3.1: Osmanlı-İngiltere Dış Ticaretinde Gıda, Tarım ve Tekstil Sektörlerinin Toplam İhracattaki Oranları (%).

Sektörler	1810	1820	1830	1839
Gıda Sektörü	33	29.5	23	21
Tarım Sektörü	18	11	9	7
Tekstil Sektörü	16	19	23	26

Kaynak: The National Archives. Ledgers of Imports Under Countries. Ledgers of imports under countries. 1810 (CUST 4/6); 1820 (CUST 4/15); 1830 (CUST 4/25); 1839 (CUST 4/34).

Tablodan gözüktüğü üzere, 1810'lardan 1840'lara gelindiğinde gıda ve tarım sektöründe bir düşüş gözletlenirken, tekstil sektöründe canlanma yaşanmıştır (Tablo 3.1). Tekstil sektöründeki bu canlanmanın temel sebebi, İngiliz sanayi devriminin gereksinimlerini karşılamak ve İngiltere fabrikalarının ihtiyac duyduğu hammaddelerin ithalatı olmuştur.

Aynı dönem çerçevesinde İngiliz tüccarların Osmanlı ağaç ve orman ürünleri sektörüne ilgisi yükselmiştir. Bunun yanı sıra Osmanlı - İngiltere dış ticaret göstergelerini incelerken, kağıt, cam ve metal üretiminin özellikle ilgi gördüğü anlaşılmaktadır.

Osmanlı'nın yurtdışı ticaretinde ülkede üretilmeyen ve çoğu durumda satılmayan ürünlerin temin edilmesine odaklanılmıştır. Bunun sonucunda ülkenin çeşitli bölgelerinde özellikle dış ticaret için üretim yapan belirli işletmelerin gelişmesine olanak sağlamıştır (Savrul vd., 2013: 57). 19. yüzyılın başlarında başlayan bu süreç İngiltere'den sanayi malzemelerini getirilmesiyle birlikte 40'lı-60'lı yıllardan itibaren hız kazanmıştır (Damlıbağ, 2011).

Dünya tarihinde ticaretin denizlere geçmesiyle, Osmanlı liman şehirleri de gelişmiştir. Avrupa devletleri yatırımları genel olarak dönemin büyük ticaret merkezleri olan liman şehirlerde yoğunlaşmıştır. Ticaretin yoğun şekilde toplandığı liman şehirleri İngiliz sermayenin akın ettiği merkezlere çevrilmiştir. İngilizler bu liman şehirlerinde ekonomik üstünlüğü kazanmak ve korumak için Osmanlı'daki temsilcileri vasıtasıyla ticari imtiyazlar elde etmeye çalışmışlardır. İngilizler İstanbul, İzmir, Suriye, Beyrut, Selanik, Halep, İskenderun, Akka, Sayda, Trablusşam, Lazkiye gibi İmparatorluğun liman şehirlerinde ticaret yapmışlardır (Özveren, 1994).

18. yüzyıldan itibaren İngiltere'nin Halep konsoloslğunun ana ticaret merkezi İskenderun limanı olmuştur. İngiliz ticaret filosu İskenderun limanını temel ticaret limanı olarak kullanmıştır. Bu limandaki İngiliz temsilçiliği Levant Company'nin İngiltere'deki merkezi yönetimi tarafından atanmaktaydı. Bahsedilen diğer Doğu Akdeniz limanları genelde İngiltere'ye sömürgelerinden ve diğer Doğu ülkelerinden mal temininin sağlandığı daha az gelirli, daha küçük, ara limanlar olarak kalmıştır. İngiliz gemi kaptanları Osmanlı limanlarında ticarete malın gemiye teslim edilmesi

sırasında 'Bill of Lading' isimli taşıma senedi (Şekil 2.7). düzenlemekle yükümlüydüler. Bu belgede malın kimden ve hangi şehirde alındığı, yüklenen malın ağırlığı ve cinsi, malı teslim alan şahıs, malın İngiltere'de teslim edileceği kişi, malın çıktığı ve indirileceği limanlar, belgenin düzenlendiği yer ve tarih bilgileri vb bir çok bilgi belirtilmekteydi (Türkhan, 2015: 34) (Ek 2.)

19. yüzyılın başlarında Doğu Akdeniz'de ticari üstünlüğü Fransızlardan almayı başaran İngilizler Osmanlı'nın içlerine doğru ilerlemiş, ticari ilişkiler ağlarını siyasi kanallar aracılığıyla Doğu Anadolu'ya kadar yaymışlardır.

3.2. Mal Kompozisyonu

Osmanlı Devleti ile Birleşik Krallık arasındaki ticaretin gerçek boyutlarının ve ürün çeşitliliğinin anlaşılması için iki ülke arasındaki ticaretin mal kompozisyonunun incelenmesi gereklidir. Gıda sektörü en geniş ürün yelpazesi ve yüksek ihracat oranlarıyla Osmanlı ile İngiltere ticaretinde temel sektör sayılabilir. Çeşitli meyveler, kuru yemişler, havyar, bal, yağ, zeytin, karpuz, hurma, nar, marmelat, peynir, damla sakız, fasulye, bezelye, şeker, erişte, kahve, çay ve benzeri ürünlerin ihracatı önemli olmuştur. Meyveler arasında limon ve portakal gibi turuncgiller devamlı talep görmekteydi. Kuru meyve ticaretinde badem, kuru kayısı, üzüm kurusu, kiraz kurusu, kuş üzümü, incir, ceviz, fındık, fıstık, palamut, hurma özellikle ilgi görmekteydi. Bu sektörün önemli kısmını, İtalyan, Fransız, İspanyol ve Türk şaraplar, konyaklar, şarap tortusu, likör, rom vb. alköllu içkiler kapsamıştır (TNA, 1809 CUST 4/5; 1810 CUST 4/6; 1811 CUST 4/7; 1813 CUST 4/9; 1814 CUST 4/9; 1820 CUST 4/15; 1823 CUST 4/18; 1827 CUST 4/22; 1831 CUST 4/26; 1838 CUST4/33; 1839 CUST 4/34).

Doğu'nun değerli mahsulleri olan safran, sumak, kimyon, zerdeçal, zencefil, tarçın, karanfil, anason, aspir, hindistan cevizi, mahmude otu, çadırüşağı otu, sinameki ve bir çok farklı baharat çeşidi İngiliz tüccarlarının en çok aldıkları ürünlerden olmuşlar. Koyun, kuzu, at, inek, geyik, hindi, kumes hayvanları, av hayvanları, et ve et ürünleri, pastırma çeşitleri, hamsi ve çeşitli balıklar da aynı şekilde ilgi görmüştür (TNA, 1819 CUST 4/14; 1820 CUST 4/15; 1822 CUST 4/17).

Tekstil sektörü İngiltere Osmanlı ticaretinin önem arz eden sektörlerinden olmuş ve bahs edilen zaman zarfında hem çeşit ve ihracat miktarı açısından çok hızlı gelişim yaşamıştır. Uzun süre zarfında ipek, İngiltere - Osmanlı ticaretinde en temel ürün rolünü oynamıştır. İngilizler ipekle beraber, pamuk, deve ve keçi yünü, tiftik, halı, moher, çeşitli boyalar, yağlar, tıbbi malzemeler, buğday, sünger, meyve vb. bir çok ürün almışlardır. Aynı dönemde İngiltere, aldığı bu hammaddelerden hazırlanan kumaş, fes, kağıt, kalay, kurşun, cam ürünleri Osmanlı Devleti'ne ihrac etmiştir (Tuğrul, 2016: 143-145).

İngiliz işletmeler Osmanlı'dan tekstil hammaddeleri olarak çoğunlukla pamuk ithal etmişlerdir. Burada da aynı şekilde Osmanlı'dan ithal edilen pamuktan üretilen ürünler çoğu zaman Osmanlı'ya gönderilerek satılmıştır. Ham ipek, ipekböceği, ipek kumaşlar, bizon, koyun, inek, keçi, tavşan, ve tilki derisi, deve ve koyun yünü, tavşan ve tilki kürkü, deve ipliği, devekuşu ve ku tüyü, tiftik, halılar (4, 6 metre ve daha büyük), döşek, yorgan, yatak, şapkalar, kumaşlar, el işi, nakışlar, çizme, ayakkabı çeşitleri vb. ürünler İngiltereye ihraç edilmiştir (TNA, 1810 CUST 4/6; 1815 CUST 4/10; 1818 CUST 4/13; 1823 CUST 4/18; 1824 CUST 4/19; 1833 CUST 4/28; 1834 CUST 4/29; 1835 CUST 4/30).

Osmanlı ve İngiltere arasındaki ticarete ağaç ve orman ürünleri sektörü özellikle ilgi görmüştür. Satılan farklı tür ve boyutlardaki tahta ve ağaç türleri İngiliz pazarının ihtiyaçlarını karşılamaktaydı. İngiliz gemi yapımında ihtiyaç duyulan materyallerin bir kısmı Osmanlı'da üretilen gemi gövdesi, gemi direkleri vb. ürünlerle karşılanmaktaydı. İngiliz pazarında Osmanlı'dan ithal edilen farklı ölçülerde şimşir tahtası (5, 10 metrelik), köknar, meşe odunu, yakacak odun, ahşap, boyanmış ahşap, tahta, kereste (5-8, 36-50, 50-60, 60-72 inç ve daha büyük boyutlarda) özellikle değerli bulunmuştur. Demir, çelik, bakır, gümüş hem hammadde şeklinde, hem de belirli ürünler şeklinde ihraç edilmiştir (TNA, 1809 CUST 4/5; 1836 CUST 4/31; 1837 CUST 4/32; 1838 CUST 4/33; 1839 CUST 4/34).

Mermer heykel, bronz figürler ve büstler, tunç sanat eserleri, bakır ve gümüş tabaklar vb. bir çok sanat eseri de Osmanlı'nın İngiltere pazarına ihracatında önemli yer edinmiştir. Aynı zamanda, değerli taşlar, kehribar, akik, yakut, inci, sedef kabuğu,

kristaller, mercanlar İngiliz tüccarlar tarafından tercih edilmekteydi (TNA, 1833 CUST 4/28; 1834 CUST 4/29).

İngiltere'nin The National Archives arşivinin 1810-1839 yılları arasındaki ithal olunan malların verilerinde bu oranın her yıl daha yükseldiği gözükmektedir. Tarım ürünleri Osmanlı - İngiltere ticaretinin mal kompozisyonunun önemli sektörünü oluşturmuştur. Pirinç, buğday, mısır, tahıl çeşitleri, arpa, afyon, tütün, kenevir, kapari, miyan kökü bu sektörün en çok talep gören ürünleri olmuşlar (TNA, 1809 CUST 4/5; 1812 CUST 4/8; 1820 CUST 4/15; 1835 CUST 4/30; 1836 CUST 4/31; 1838 CUST 4/33).

19. yüzyılın başlarından itibaren kısa sürede parfümler, kolonyalar, miskler, portakal çiçeği suyu ve yağı, tartar kremi, mür, sabun, çivit, şap, çeşitli kimyasallar, mineraller, belirli ilaçlar, amonyak, kükürt, sitrat vb. farklı kimya ürünlerin İngiltere'ye ihracı artmıştır (TNA, 1816 CUST 4/11; 1817 CUST 4/12; 1821 CUST 4/16; 1828 CUST 4/23).

The National Archives (TNA) belgelerine esasen 1800-1840'lı yıllar arasında İngiliz tüccarların Osmanlı'da üretilen kağıt ürünlerine büyük ilgi gösterdikleri söylenebilir. Çeşitli ciltli ve ciltsiz kitaplar, kağıtlar, kağıt üretimi için gerekli malzemeler, resim çerçeveleri, haritalar, grafikler, boyalı ve boyasız kağıtlar, baskılı kağıtlar, baskılar, çizimler ve başka bir çok ürün İngiltere'ye ihraç edilmiştir (TNA, 1812 CUST 4/8; 1816 CUST 4/11; 1822 CUST 4/17; 1828 CUST 4/23; 1831 CUST 4/26).

Cam ürünler 19. yüzyılın başlarında Osmanlı dış ticaretinde o kadar önemli yer kapsamasa da, yüzyılın 40'lı yıllarına doğru dış ticaret oranı yükselmiş ve ithal olunan ürün çeşitleri artmıştır. Şişe, bardak, cam ürünler, çanak, çömlek, Çin porseleni, porselen eşyalar, vazolar ve dahası İngiliz pazarlarında rağbet görmüştür (TNA, 1811 CUST 4/7; 1827 CUST 4/22; 1832 CUST 4/27).

1809-1819 arasındaki dönemde Osmanlı'nın İngiltere'ye ihracatında daha çok tekstil ve gıda ürünleri tercih edilmiştir. Bahsi geçen dönemde tekstil malzemeleri arasında özellikle ipek, yün, pamuk hammadde ve ürünleri talep görmüştür. Bu dönem İngiltere'ye ihraç edilen hazır tekstil ürünleri arasında çeşitli halılar rağbet görmüştür. Boya malzemelerinin ihracı, İngiltere-Osmanlı ticaretinin önemli alanlarından birine

dönüşmekteydi. Baharat, kuru meyve ve meyve ticareti de önemli yer kapsamıştır. Sonraki yıllarla kıyaslandığında bu dönem ürün çeşitliliği ve ticaretin hacmi daha kısıtlı olmuştur.

Tablo 3.2: 1809-1819 Tarihlerinde Osmanlı Devleti'nin İngiltere'ye İhracatı.
(Sterlin)

Ürün Grubu	Ürün Türü	Sterlin	%	%
Tekstil Malları	Yün	168.678	1657	40
	Keten	7.898	0.77	
	Pamuk	27.899	2.74	
	İpek	228.234	22.42	
	Halı	39.123	3.84	
	Diğerleri	38.086	3.74	
Mineraller,Kimyasal Malzemeler	Boya Malzemeleri	424.578	41.7	46
	Aspir	15.678	1.54	
	Sena	12.356	1.21	
	Sünger	11.324	1.11	
	Diğerleri	12788	1.25	
Bitki, Meyve ve Gıda Ürünleri	Kuru üzüm	40.232	3.9	9.3
	Meyveler	32.688	3.2	
	Yağlar	6.778	0.6	
	İncir	5.683	0.5	
	Kuş üzümü	4.354	0.4	
	Fındık, Fıstık, ceviz vb.	3.092	0.2	
	Bal	1.625	0.1	
	Diğerleri	3.245	0.3	
Lüks Malzemeler	İçecekler	9.345	0.9	3.3
	Deriler	2.453	0.24	
	Havyar	1.239	0.12	
	Afyon	23.175	2	
	Tütün	787	0.04	
	Parfümeri	456	0.07	
	Diğerleri	2.312	0.22	
Ağaç ve Orman Ürünleri	Ağaç Ürünleri	5.879	0.6	0.6
Cam ve Porselen Ürünleri	Cam şişe	4.589	0.5	0.5
Toplam		1.017.949		100

Kaynak: The National Archives(TNA). Ledgers of Imports Under Countries. 1809 (CUST 4/5), 1810 (CUST 4/6); 1811 (CUST 4/7), 1812 (CUST 4/8), 1813 (CUST 4/9), 1814 (Cust 4/9), 1815 (CUST 4/10), 1816 (CUST 4/11), 1817 (CUST 4/12) 1818 (CUST 4/13), 1819 (CUST 4/14)

1820-1829 yılları arasında Osmanlı'nın İngiltere ile ticareti önemli ölçüde artmıştır. Bu dönemde gıda, tekstil ve kimyasal maddelerin ticareti, Osmanlı'nın İngiltere'ye ihracatında önemli yere sahip olmuştur. Tekstil ürünleri arasında yün, ipek ihracatı geçen on yıllara kıyasla büyük oranda artmıştı. Dahası ham ipek ve ipek ürünlerinin ticareti tekstil ihracatı ürünlerinden en çok tercih edileni olmuştur. Bu dönem boyama malzemelerinin ihracatında önemli canlanma yaşanmıştır. İki ülke arasında ticarete kimyasal yağlar, parfümeri, gül suyu, baharat, aspir, sena, sünger gibi ürünler hala rağbet görmekteydi. Gıda ürünlerinden kuru üzüm, kuş üzümü, fındık, fıstık gibi kuru yemişler, incir, limon, portakal gibi meyveler, palamut, hamsi gibi balık türleri tercih edilmiştir. Bu dönemde afyon ticaretinin yükseldiğini görmekteyiz. Genel olarak değerlendirildiğinde, 1809-1819 arasındaki dönemle kıyasla 1820-1829 arasında Osmanlı'nın İngiltere'ye ihracat hacminin defalarca arttığını söyleyebiliriz.

Tablo 3.3: 1819-1829 Tarihlerinde Osmanlı Devleti'nin İngiltere'ye İhracatı.
(Sterlin)

Ürün Grubu	Ürün Türü	Değer	%	%
Tekstil Malları	Yün	842.766	20	54.4
	Keten	17.245	0.4	
	Pamuk	355.123	8.57	
	İpek	959.467	23	
	Halı	24.577	0.6	
	Diğerleri	54.367	1.3	
Mineraller, Kimyasal Malzemeler	Boya Malzemeleri	1.180.478	28.5	32.7
	Kimyasal yağlar	53.082	1.3	
	Aspir	32.786	0.8	
	Sena	24.598	0.6	
	Sünger	16.578	0.4	
	Diğerleri	45.677	1	
Bitki, Meyve ve Gıda Ürünleri	Kuru üzüm	178.235	4	9.6
	Meyveler	26.434	0.6	
	Yağlar	5.467	0.1	
	İncir	96.405	2.4	
	Kuş üzümü	32.507	0.7	
	Fındık, Fıstık	2.627	0.06	
	Palamut	79.658	1.9	
	Diğerleri	3.456	0.08	
Lüks Malzemeler	İçecekler	1.357	0.03	2.7
	Deriler	7.186	0.2	
	Kürk	5.467	0.1	
	Tütün	1.454	0.03	
	Afyon	92.166	2.2	
	Diğerleri	4.532	0.1	
Ağaç ve Orman Ürünleri	Ağaç Ürünleri	22.353	0.5	0.5
Cam ve Porselen Ürünleri	Cam şişe	1.626	0.03	0.03
Mermer ve benzeri taş ürünler	Mermer ve taş ürünler	745	0.02	0.02
Toplam		4.141.985		100 %

Kaynak: The National Archives(TNA). Ledgers of Imports Under Countries. 1820 (CUST 4/15); 1821 (CUST 4/16), 1822 (CUST 4/17), 1823 (CUST 4/18), 1824 (CUST 4/19), 1825 (CUST 4/20), 1826 (CUST421), 1827 (CUST 4/22), 1828 (CUST 4/23), 1829 (CUST 4/24)

Önceki yıllarda olduğu gibi 1829-1839 yılları arasında da tekstil, kimyasal ve gıda ürünlerinin ticareti rağbet görmekteydi. Yine ipek, yün, boya malzemeleri, kuru yemişler ihracatın önemli bir kısmını oluşturmuştur. İpek hammadde ve ürünlerinin, boya çeşitlerinin ticareti çok kısa sürede önemli ölçüde artmıştır. İngiltere sanayi işletmelerinin ihtiyaç duyduğu tekstil ürünleri ve boya malzemelerinin büyük bir kısmı, Osmanlı pazarı hesabına karşılanmaktaydı. Bununla kıyasla keten, halı ticareti hızlı bir şekilde azalmıştır. Bu dönem palamut, balık, havyar ihracatı yükselmiştir. Aynı şekilde afyon ticaretinin de hızla yükseldiğini görmekteyiz. İnşaat ve gemi üretiminde ihtiyaç duyulan çeşitli kaliteli ağaç ürünlerinin ticareti ihracatta önemini korumuştur. Aynı zamanda kürk ve deri ticareti özel ilgi görmüştür. Bu dönemde İngiltere'ye ihracatta ayakkabı ürünlerinin yer almağa başladığını görmekteyiz. Akik, kehribar, sedef vb. değerli taş ticareti devam etmiştir. Bahsi geçen on yıl içinde Osmanlı'nın İngiltere'ye ihracatı önceki on yıla kıyasla iki kat artmış, ürün çeşitliliği çoğalmıştır.

Tablo 3.4: 1830-1839 Tarihlerinde Osmanlı Devleti'nin İngiltere'ye İhracatı.

(Sterlin)

Ürün Grubu	Ürün Türü	Değer	%	%
Tekstil Malları	Yün	484.587	6.8	46.5
	Pamuk	121.041	1.7	
	İpek	2.626.896	37	
	Diğerleri	67.089	0.9	
Mineraller, Kimyasal Malzemeler	Boya Malzemeleri	2.214.342	31	35.5
	Kimyasal yağlar	128.880	1.8	
	Sena	7.354	0.1	
	Sünger	16.654	0.2	
	Diğerleri	45.677	0.6	
Bitki, Meyve ve Gıda Ürünleri	Kuru üzüm	216.854	3	12,5
	Meyveler	74.198	1	
	Yağlar	32.894	0.5	
	İncir	68.282	1	
	Kuş üzümü	17.643	0.2	
	Fındık, Fıstık	14.480	0.2	
	Balık, palamut	288.431	4	
	Buğday, arpa, mısır	84.628	1.2	
	Diğerleri	34.568	0.48	
Lüks Malzemeler	İçecekler	559	0.01	4.5
	Deriler	69.444	1	
	Kürk	3.314	0.1	
	Tütün	1.048	0.01	
	Afyon	121.968	2	
	Donyağı	37.345	0.5	
	Mermer	1.138	0.02	
	Diğerleri	2.546	0.3	
Ağaç ve Orman Ürünleri	Ağaç Ürünleri	49.714	0.7	0.7
Cam ve Porselen Ürünleri	Cam, şişe vb.	1.828	0.02	0.02
Mermer ve benzeri taş ürünler	Mermer vb.	1.235	0.02	0.02
Toplam		7.103.896		100 %

Kaynak: The National Archives.Ledgers of Imports Under Countries. 1830 (CUST 4/25); 1831 (CUST 4/26), 1832 (CUST 4/27), 1833 (CUST 4/28), 1834 (CUST 4/29), 1835 (CUST 4/30), 1836 (CUST 4/31), 1837 (CUST 4/32), 1838 (CUST4/33), 1839 (CUST 4/34).

3.2.1. İthalat Göstergeleri

19. yüzyıldan itibaren Osmanlı'nın karşılaştığı zor siyasi ve ekonomik koşullar ülkenin dış ticaretini önemli ölçüde Batı'dan bağımlı duruma getirmiştir. Osmanlı Devleti'nin Batı'nın sanayi ülkeleri için hammadde ihracatçısı konumuna geldiği ve mamul madde ithalatçısına dönüştüğü gözlemlenmiştir. Uygulanan kapitülasyonlar, ithalatı kolaylaştırmış, yabancı tüccarlar için teşvik edici ticari ortam ve koşullar sağlamıştır (Kazgan vd., 1999: 156).

19. yüzyılın başlarına kadar Osmanlı Devleti'nin mamul ürünlere olan ihtiyacını Fransa, Avusturya, Hollanda, İngiltere ve İsveç karşılamıştır. Sanayileşmesini tamamladıktan sonra dünyanın en büyük ve tartışmasız en güçlü üreticisi konumuna erişen İngiltere, ürettiği ucuz ihraç malları ile Osmanlı pazarını neredeyse tek başına ellerine almıştır (Kurmuş, 1982: 25). Diğer Batılı devletler İngiliz mamul ürünlerin rakabetine karşı kendi sanayilerini ve pazarlarını korumak amaçlı çeşitli politika ve uygulamalar uygularken, Osmanlı Devleti İngiliz sanayi mallarının rahatlıkla girdiği gelirlili pazara dönüşmüştür. Osmanlı'nın bu yeni ekonomik ve ticaret politikası sayesinde yerli üreticiler dış pazarlardaki paylarını kaybetmişlerdir. 19. yüzyılın başlarından itibaren Osmanlı'nın farklı şehir ve bölgelerinde var olan dokuma işletmeleri ve tezgahlarının büyük bir kısmı 30 yıl gibi kısa sürede kapatılmıştır.

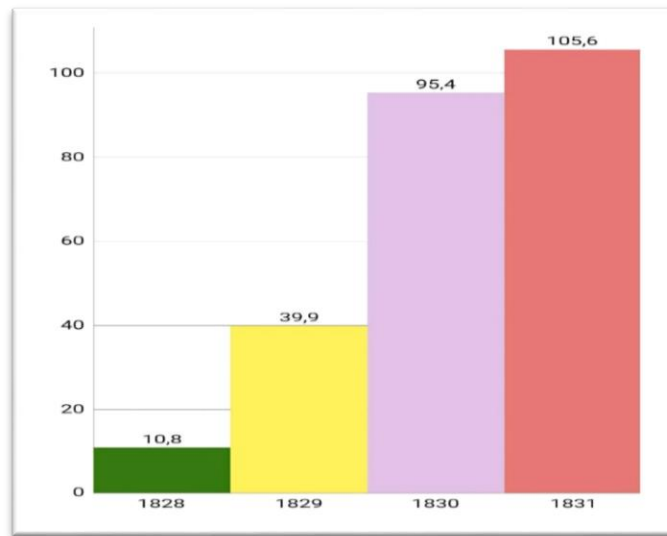
İngilizler Osmanlı Devleti ile yaptıkları ithalat ve ihracatta deniz yolunu kullanmışlardır. 1799 yılında İngiltere kendi gemilerini Karadeniz'de yüzdürme ve boğazlardan geçme izin aldı. Bu olay İngiliz ticaretinin genişlenmesine yol açmıştır (Kasaba, 1993: 32). İngilizler önceleri kendi ürünlerini kendileri satmışlar, sonradan ise gayrimüslim yerli tüccarlarla (Yahudi, Rum ve Ermeni) bağlantılar kurarak ürünlerini sattırmışlar. İthal edilen ürünler arasında çeşitli yünlü ve pamuklu ürünleri, kadife kumaşlar, keten bezler, kürkler, maden filizi ve metal ürünler, çeşitli mücevherat ve altın eşyalar, kağıt, cam ve porselen ürünler ve İngiliz sömürgelerinden getirilen farklı mallar olmuştur. Osmanlı'ya ithal olunan malların önemli bir kısmı öncelikle kıyı şehirlerine ve merkez şehirlerin pazarlarına gönderilmiş, daha sonra bu

panayır ve pazarlardan imparatorluğun iç kısımlarına dağıtılmıştır (Küçükkalay ve Elibol, 2013: 163).

Osmanlı Devlet yöneticileri, Batı'nın tekstil sanayisine karşı durabilmek amacıyla ithal edilen belirli dokuma ürünlerine yasak koymuşlardır. Sanayileşmiş Batı'nın güçlü rekabetiyle baş edebilmek amacıyla, Osmanlı'ya Avrupa'dan ithal olunan vaşak, kakun, samur vd. kıymetli kürkler, süslü, çiçekli ve yün kumaşlardan yapılan giyimler saray elitine, hükümet adamlarına yasaklanmıştır (Karal, 1999: 241).

19. yüzyılda Osmanlı dokumacıları genelde ya tamamen İngiltere'den ithal edilen iplikten veya İngiliz ve Osmanlı ipliğinden karıştırılarak yapılan bez ve kumaşları tercih etmişlerdir. 1830'lu yıllarda İngiliz bezlerinin üretim maliyetinin yüksek olması onu Osmanlı pazarına tam hakim olmasına engel olmuştur (İnalçık, 2004: 309).

İngiliz sanayi bölgelerinde üretilen pamuk iplik ve pamuk kumaşlar, diğer ülkelerdeki elle üretimi çok kısa sürede sıkıştırmıştır. Bunun temel nedeni sanayi yolla üretilen kumaşların yüksek kalitesi, hızlı ve seri üretimi ve daha uygun fiyatlı olmasıdır. Bu yüzden Doğu ülkeleri, genelde pamuğun üretime odaklanmışlardır. Avrupalılar ise üretilen ham pamuğu alarak, onu imal etmiş ve hammadeleri ithal ettikleri bölgelere ihrac ederek satışa çıkarmışlardır.

Şekil 3.2: Osmanlı'nın İngiltere'den Pamuklu Tekstil İthalatı (1828-1831)

Kaynak: Susam, E. (2010). Osmanlı Sanayileşme Hareketleri ve Teşviki-i Sanayi Kanunu. Süleyman Demirel Üniversitesi, Tarih Bölümü, Yüksek Lisans Tezi. Isparta

Not: 1828 - 10.834; 1829 - 39.921; 1930 - 95.355; 1831 - 105,615 İngiliz Lirası.

Şekilden gözüktüğü üzere, dört yıl gibi kısa sürede (1828-1831) pamuklu mal ve ürünlerin ithalatının on kat artması aslında Osmanlı'nın o dönem İngiliz sanayi üretimine ne kadar bağlı olduğunu göstermektedir.

Quataert Donald'ın 'Tanzimat Döneminde Ekonominin Temel Problemleri' eserinde aynı dönemde Osmanlı'nın İngiltere'den ithal ettiği toplam pamuklu ürünlerin fiyatının dört yılda iki kat artması (465 bin İngiliz lirasından - 1 milyon 40 bin liraya) belirtilmiştir (Quataert, 2006: 53). 1825 yılında İngiltere'den 3,578 bin yarda (1yarda - 91,4sm) pamuk ithal edilirken, 1835 yılında bu rakam 25.692 bin yardaya ulaşmıştır. Bu yükselen eğilim sonucunda 1860'da İngiltere'den yapılan pamuklu ürün ithalatı 229.201 bin yarda olmuştur (İnalçık, 2004: 311).

Osmanlı'nın İngiltere'den 1814 yılındaki toplam ithalatı ortama 153.903 sterlin olmuş, 1835' gelindiğinde ithalat harcamaları 1.331.669 sterline ulaşmıştır. 1835 yılında ithal edilmiş toplam üretimin büyük bir kısmını yün ürünleri (1.062.781 sterlin) içermiştir (Baskıcı, 2012: 35).

İngiliz tüccarların getirdiği yünlü ürünler ve çeşitli kumaş ve bezlere ek olarak değerli mücevherat ve saat gibi ürünler de Osmanlı pazarlarında önemli yer tutmuştur. 18. yüzyılın sonları ve 19. yüzyılın başlarında İngiliz ürünlerinden özellikle saat İstanbul'da büyük ilgi görmüştür. Bu dönem İstanbul'da yılda yaklaşık 15binden fazla saat satılmıştır. İngiliz üretimi saatlerin satıldığı bütün bölgelerden daha yüksek göstericiler bu şehirde gözetlenmiştir (Küçükkalay, 2013: 342).

Tablo 3.5: Osmanlı'nın İngiltere'den Yaptığı Toplam İthalat Miktarları

Yıllar	Sterlin
1800	199.774
1806	136.153
1808	57.357
1812	243.895
1818	369,052
1820	417,158
1825	1,207,035
1830	1,205,942
1835	1,575,939
1838	1,999,539

Kaynak: Zeytinli, E. (2015). The British Mercantile Interest in the Ottoman Trade Market: A Historical Analysis of the Levant Company, Proceedings of the Symposium on Business and Economic History. P.1- 24; Kurmuş, O. (2007) Emperyalizmin Türkiye'ye Girişi, İstanbul, Yordam Kitap.

19. yüzyılın başlarından itibaren Osmanlı'nın İngiltere'ye ithalatında önemli artış gözlemlenmiştir. Tablodan da görüldüğü üzere, bazı duraklama ve gerileme oranları iç ve dış sorunlarla ilgili olmuştur. Örneğin, 1807-1809 yılları arasında İngiltere-Osmanlı Savaşı yıllarında hem ithalat, hem de ihracat değerleri düşmüştür. 1808'de Osmanlı'nın İngiltere'den yaptığı ithalat 2,5 defa azalmıştır. 1806'de ithalat değerleri 136.153 sterlin olmuşken, 1808'de ithalat 57,357 Sterline kadar gerilemiştir (Zeytinli, 2015: 14, Kurmuş, 2007: 95).

19. yüzyılda artan askeri harcamalar dış ticaret ilişkilerini de etkilemiştir. Pahalı savaşlar ekonomiyi ve iç üretimi yavaşlatmış ve Avrupa mallarına olan talebin artmasına neden olmuştur. Ayrıca sanayileşmiş İngiltere'den yapılan ithalat fiyat istikrarını etkilemiş ve bu dönem enflasyon çok yükselmiştir. Bu sebeple Osmanlılar, daha ucuz ürünleri ithal etmek için Avusturya ve Rusya gibi yeni ticaret ortaklarına yöneldiler.

3.2.2. İhracat Göstergeleri

19. yüzyılın başlarında Osmanlı'nın dış ticaret hacmi ülke içindeki toplam üretimin sadece %2'sini kapsamıştır. 19. yüzyılın başlarından 20. yüzyılın başlarına kadar olan zamanda Osmanlı'nın dış ticaret hacmi hızlı şekilde artmıştır (Gürsakal, 2007: 376).

19. yüzyıla kadar Osmanlı yetkilileri iç talebi karşılamak için ihracata yüksek vergiler koymuş ve ithalatı teşvik etmişlerdir. Ancak 19. yüzyılda Osmanlı Devleti, yeni reformlarla ihracatı teşvik etmeye başlamıştır. Yerli fabrikaları ve sanayileri korumak için ithalat vergileri yükseltilmiştir. Reformların geleneksellikten kaçmak ve daha iyi bir ekonomik ortam yaratmak gibi avantajları olsa da, Osmanlılar ticarete sanayileşmiş Avrupa ülkeleriyle rekabet edememiştir (Anbar, 2009: 20-21).

Osmanlı'dan ithal edilen mallar genelde ya İngiltere'ye (Londra'ya) veya İngiltere'nin dış limanlarına, sömürgelerine gönderilmiştir (Yazar 2014: 53-54). Osmanlı Devleti İngiltere için mükemmel bir pazardı, çünkü bazı Avrupa devletlerinin İngiltere ile şiddetli rekabetin üstesinden gelmek için zaten başka alternatifleri vardı. Bu nedenle İngiltere, Osmanlı pazarı üzerindeki etkisini artırmıştır. Osmanlı İmparatorluğu, Batı'nın ihtiyaç duyduğu çeşitli malları, pamuk, yün ve diğer endüstriyel hammaddeleri üretmiştir.

18. yüzyılın sonlarına itibaren Osmanlı limanları İngiliz ticareti için yeniden önem kazanmış ve güvenli ipek, pamuk ve gıda ihracatı merkezine dönüşmüştür. Osmanlı tekstil ürünlerinden Selanik yapımı pamuk ve yünlü kumaşlar, Ankara yapımı tiftik ipliği, Diyarbakır yapımı pamuklu bezler Avrupa Pazarlarında yüksek ilgi görmüştür (Quataert, 1993, p. 92-93).

İstanbul, Ege adaları, Halep, İskenderiye, Selanik, İzmir, Trabzon, Adana, Diyarbakır, Erzurum, Musul ve Tokat gibi şehirler, İngiliz ticaretinin yapıldığı başlıca Osmanlı merkezleri olmuşlar. Bu merkezlerin her birinde İngiliz temsilcileri bulunmuştur.

Tablo 3.6: Osmanlı'nın İngiltere'ye İhracatı (İngiliz Sterlini)

Yıllar	Sterlin
1810	284.006
1815	207.654
1820	333.207
1825	1.199.889
1830	726.065
1835	879.089
1839	1.196.430

Kaynak: The National Archives (TNA). Ledgers of Imports Under Countries. Ledgers of imports under countries. 1810 (CUST 4/6), 1815 (CUST 4/10), 1820 (CUST 4/15), 1825 (CUST 4/20), 1830 (CUST 4/25), 1835 (CUST 4/30), 1839 (CUST 4/34).

İngilizlerin Doğu Akdeniz ihracatının menşe ve ürün çeşitlerine göre dört farklı grup belirlenebilir:

- Anadolu'dan getirilen malları (tarım ürünleri, yun, pamuk, halı vb.)
- İran'dan getirilen malları (ham ipek, çeşitli halılar),
- Yunan adalarından getirilen ürünler (kuş üzümü, kuru yemiş, şarap, zeytinyağı)
- Hindistan ve Endonezya'dan getirilen ürünler (baharatlar, ilaçlar, boyalar) (Skilliter, 1977: 21-22).

İngiltere - Osmanlı ticaretinde Levant şirketi ihracatın temel hareket verici gücü olmuştur. İpek ve ham ipek İran'dan Akdeniz limanlarındaki şirket depolarına getirilmiş, buradan Birleşik Krallığın sanayi bölgelerine gönderilmiştir. Ankara'dan gelen tiftikli yün ipliği ihracatta önem kazanmaktaydı. Aynı zamanda, şirket ihracatının en önemli yeri tekstil ürünlerinden oluşmaktadır. Mineraller, metaller ve belirli gıda maddeleri ve baharatlar da Akdeniz üzerinden Avrupa'ya ihraç edilmiştir (Wood, 2013).

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren hep askeri seferlerin düzenlenmesi sebebiyle devletin dış ticaretinin öncelikli alanları arasında savunma ve savaş malzemelerinin üretimi ve ithalatı her zaman önemli yer tutmuştur. Bu sebepten, Osmanlı Devleti'nde askeri teçhizat, barut, silah, ordu ve saray için gerekli her tür stratejik ürünün ihracatı yasaklanmıştır (İnalçık, 2006: 842-844). Askeri alan haricindeki işletmeler de genellikle dokumacılık, boya, porselen, cam, kağıt imalatı ve ihracatı yasal olmuştur. Osmanlı pamuğun yanı sıra yün, küçük hayvan derisi, kürk, büyük hayvan derisi, zeytin ve tütün ihraç etmiştir.

Osmanlı üretimi halılar hem kalite, hem de işçilik bakımından Avrupa'da özel ilgi görmüştür. 19. yüzyılın başından itibaren halıcılık Osmanlı'nın İngiltere, Fransa, Almanya, İtaliya, Avusturya, Amerika'ya ihraç ettiği önemli ürün gruplarından biri olmuştur (Önsoy, 1989: 9).

19. yüzyılın başlarından Osmanlı yetkilileri ülkenin iç ve dış ticaretini korumak, ithalat ve ihracatı devletin yararına yönlendirmek amacıyla belirli faaliyetlerde bulunmuşlar. 1826-1838 yılları arasında devletin mevcudiyetini korumak, yeni kurulan düzenli orduya gerekli kaynakları sağlamak, ülke dahili ticari üstünlüğü Avrupalılara kaptırmamak ve hammadelerin Batının sanayi merkezlerine akmasının karşısının almak amacıyla mühim ehemiyet taşıyan belirli sektörlerde “yed-i vahid” isimli ticari teknelci uygulamalarla kontrol ve gözetim getirilmiştir. Bu uygulamayla belirli malların alım ve satımı sadece devletin belirlediği kişiler tarafından yapılmaktaydı. Yed-i vahid uygulamasının bir diğer önemli tarafı, Avrupa'ya ihracatı zorlaştırılan hammadelerin ülkenin sanayi sektörünün ihtiyaçlarını karşılamak ve sanayileşmeyi teşvik etmek olmuştur. Daha çok yün, ipek, pamuk, zeytinyağı, haşhaş ve hububat ürünlerine tekel uygulanmıştır (Genç, 2013: 378). Bunun sonucunda, tekel uygulanmış ürünler Avrupa'ya daha pahalıya ulaşmıştır. Ancak ticaretin bu şekilde teknelci uygulamalarla devlet tarafından kontrol edilmesi Batılı tüccarları, özellikle İngilizleri memnun etmemiştir. İngilizler ticaretin bu şekilde kontrol edilmesini ortadan kaldırılması amacıyla Osmanlı'nın düştüğü zor politik durumdan yaralanmışlar. İngiliz hükmeti, Mısır valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın başlattığı isyanın bastırılması karşılığında, Osmanlı'nın İngiltere'ye büyük ayrıcalıklar verdiği Balta Limanı Ticaret Sözleşmesi'ni imzalanmaya zorlamıştır. Bütün bu

olayların sonucunda, 16 Ağustos 1838'de Birleşik Krallık'ın Osmanlı'daki elçisi Jhon Ponsonby ile Osmanlı Hariciye Nazırı Mustafa Reşit Paşa Balta Limanı Ticaret Antlaşması'nı imzalamışlar (Özdemir, 2010:6-7).

3.3. 1838 Baltalimanı Ticaret Antlaşması

19. yüzyıl Osmanlılar çeşitli ticari, ekonomik, askeri ve politik gerilemelerle karşılaşmaya başlamıştır. Osmanlılar, ekonomik durgunluğu önlemek için Avrupalı güçlerle bütçe açığını azaltmak ve ekonomiyi canlandırmak için serbest ticaret anlaşmaları imzalamıştır. 1838'de İngiltere ile imzalanan Balta Limanı Antlaşması daha sonra Fransa, Norveç, Belçika vb. devletler ile benzer anlaşmaların imzalanmasına yol açmıştır. Bu anlaşmalar Osmanlı Devleti'nde fiyatları düşürmek için ithal mallara uygulanan gümrük vergilerinin düşürülmesini amaçlıyordu (Muradov, 2018: 123).

1838 Balta Limanı Antlaşmasından önce İngiltere ile imzalanan “Ticaret-i Dahiliye” (1801) ve “Kale-i Sultaniyye” (1809) anlaşmaları zaten Osmanlı topraklarında ticaret yapan İngilizlere yeterli teminat ve öncelikler sağlamıştır (Kütükoğlu, 1976: 5). Ancak daha iyi şartlarla ticaret yapmak isteyen İngilizler, Osmanlı'nın 1838 yılındaki siyasi durumundan yararlanmışlardır. Antlaşmanın maddelerinin gözden geçirilmesi ve değerlendirilmesi, İngiliz tüccarlarına sağlanan önceliklerin anlaşılması ve Osmanlı'nın iç ve dış ticareti üzerindeki olumsuz etkilerin incelenmesi bakımından gereklidir.

Antlaşmanın birinci maddesi, İngiltere Devleti uyuğunda olanlara ve İngiltere gemilerine ait, ilgili bütün hukuki (haklar) ve ayrıcalıkların sonsuza kadar geçerli olacağı, Osmanlı hükümetinin o anda ya da daha sonra başka herhangi bir devlete bağışladığı ya da bağışlayacağı bütün hakların eşit şekilde İngiltere Devleti uyuğunda olanlara ve İngiliz gemilerine de verileceğini hükme bağlamaktadır. İkinci madde İngiltere kraliçesi ve Padişah'ın uyuğunda olanların Osmanlı ülkesinin her tarafında (istisnasız olarak) Osmanlı Devleti mahsulü ve tarımsal ürünler, kaynak olarak (maden ocağı) her cins ve çeşit satılacak ticari mal ve eşyayı satın alma hakkına sahip olduklarını, tarımsal ürünler ve diğer mallar üzerine konan yed-i vahid (tekel) usulü ihraç yasaklarının kaldırılmasını, satın alınan ticari malların bir yerden başka bir yere

nakledilmesi için şehirdeki zabıta kuvveti ve yetkililerden tezkire isteme usulünün terk edildiğini, buna aykırı bir uygulamanın yapılması halinde ise tezkire isteyen görevlinin konumuna bakılmaksızın şiddetle cezalandırılmasını, İngiliz tüccarının zarara uğraması halinde ise zararının tazmin edileceğini karara bağlamıştı. Üçüncü madde ile İngiltere tüccarından veya adamlarından birinin Osmanlı devletinde yetişen bir mahsulü satın alması ve Osmanlı Devleti toprakları içerisinde satması halinde, alım ve satıma ilişkin vergileri, Müslüman veya reayadan, bu açıdan en çok imtiyaza sahip olanın verdiği miktarda vereceğini hükme bağlıyordu. Böylelikle, İngiliz tüccarı Osmanlı tebaasından “en çok müsaadeye mazhar” tüccarla aynı statüye sahip olmakla kalmıyor, aynı zamanda “en çok müsaadeye mazhar yerli tüccar” sıfatını da kazanıyordu. Dördüncü madde, ihraç ve ithal resimlerinin eskiden olduğu gibi %3 oranında kalmasını sağlıyor, ayrıca eski dâhili resimler yerine ihraç ürünleri üzerinden %9 oranında bir vergi alınması kabul ediliyordu. Buna göre söz konusu verginin, malı iskeleye yerli veya yabancı hangi tüccar getirirse ondan alınması öngörülüyordu. Böylece ihraç mallarında ödenecek gümrük $\%9 + \%3 = \%12$ oranında belirlenmiş oluyordu. Beşinci madde İngiliz tüccarının Boğazlardan geçiş iznini düzenlemekte idi: “İngiltere deniz tüccarının Akdeniz ve Karadeniz Boğazlarından geçişleri için verilecek gemi geçiş izni, yüksek emirlerinizden çıkıp verilmesi şöyle güzel bir hükme bağlanmalı ki, bahsi geçen gemiler mümkün olduğu kadar tehlikeden korunmuş olalar”. Altıncı madde antlaşmanın “Osmanlı Devletinin bütün bölgelerinde, yani Avrupa ve Asya kıtalarında, Mısır’da Afrika’da bulunan diğer Osmanlı topraklarında” uygulanacağını hükme bağlıyordu. Yedinci madde yapılacak gümrük tarifelerini kapsamakta ve yedi sene yürürlükte kalmasını öngörmektedir. Antlaşmanın üç maddelik ikinci kısmı ise İngiliz tüccarının diğer memleketlerden getirilen malların serbestçe ticaretini yapma hakkını elde edeceğini, % 3 gümrük ve % 2 oranında munzam vergi ödediği takdirde, başkaca bir resim ödemediği takdirde satabileceğini karara bağlamakta idi (Eşiyok, 2010: 81-82).

1838 Ağustos'unda, Osmanlı Devleti ile İngiltere arasında Balta Liman Antlaşması olarak bilinen bu antlaşma birçok tartışmaya konu olmuştur. Antlaşma şartlarına göre Osmanlı Devleti, tüm tekelleri kaldırılmış ve İngiliz tüccarların tüm Osmanlı pazarlarına tam erişimini sağlanmıştır. Birçok bilim adamı, bu antlaşmanın

Devlet'teki ekonomik zayıflığın bir göstergesi olduğunu iddia ediyordu (Yamak vd., 2016: 232). İngiliz-Osmanlı Ticaret Sözleşmesi, 1839 Mart'ında yürürlüğe girmiştir. Osmanlı İmparatorluğu sonraki üç yıl içinde diğer birçok Avrupa ülkesiyle benzer anlaşmalar imzaladığından, İngiliz-Osmanlı sözleşmesi nihayetinde Osmanlı'daki neredeyse tüm dış ticaretin temeli haline gelmiştir. Bu Sözleşme, padişahın 1826'da korumacılığın en güçlü savunucuları olan askeri maaş bordrosundaki şehir loncası olan Yeniçeri birliğini ortadan kaldırmasının ardından İmparatorluğun ekonomik liberalizme geçişinde bir sonraki adım olarak görülmüştür (Pamuk ve Williamson, 2009: 5). (Ek-3)

Balta Liman Antlaşması ile geleneksel Osmanlı ekonomi politikaları değişim göstermiştir. Dış ticarete antlaşma tekelleri yaygın hale gelmeden önce ve idare makamı, tedariklerinde bir kıtlık varsa, belirli malların ve hammaddelerin ihracatını yasaklayabilirdi. Savaş yıllarında dış ticaretten olağanüstü vergiler alınabiliyordu. Balta Liman Antlaşması ile tekeller kaldırılmış ve gümrük vergileri ihracat ve ithalata uygulanan gümrük vergilerinin % 3'ü yerine ihracat için % 12, ithalat için % 5'i alacak şekilde yeniden düzenlenmiştir (Özgür ve Genc, 2011: 329).

3.3.1. Antlaşmanın Diplomatik ve Ekonomik Etkileri

19. yüzyılın 30'lu - 40'lu yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'nun dış ticaretinde en büyük önemi İngiltere kazanmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun Batı Avrupa ülkeleriyle ticaretinde yeni bir aşama, 1838'de ilk olarak İngiltere'nin, ardından Fransa'nın, Bab-i Ali'ye eşit olmayan ticaret anlaşmaları dayatmasıyla başlamıştır. Diğer Avrupa ülkeleri de kısa süre sonra aynı şeyi yapmış, İngilizlerin yararlandıkları ayrıcalıklara sahip olmuşlardır. Bu ticaret anlaşmaları, Osmanlı'nın Avrupa devletleri ile dış ticaretinde yeni bir aşamanın başlangıcı olmuştur. Balta Limanı Antlaşması, Avrupa ülkelerinin Osmanlı İmparatorluğu ile ticaretini önemli ölçüde artırmalarına izin vermiş, tüm ekonomini büyük ölçüde etkilemiş, feodal kalıntıların tekel gibi ortadan kaldırılmasına katkıda bulunmuş, başta tarımsal hammaddeler olmak üzere Osmanlı mallarının uluslararası ticarete daha geniş katılımını sağlamış, ticaret uygulamalarını Avrupa tarzında değiştirmiş, Osmanlı Devleti'nin Batı ile bağlarını güçlendirmiştir (Kütükoğlu, 1992: 38-40).

19. yüzyılın başlarında başta ülkenin batı bölgeleri olmak üzere ülkenin iç kıyı pazarını fethetmeye başlayan yabancı sermaye, yüzyılın ortalarından itibaren yavaş yavaş iç bölgelere doğru ilerlemiştir. Bu süreçte yabancı mallar çok düşük ithalat vergilerine tabi olmuş, tamamen dahili vergilerden muaf olmuştur. Tarihsel olarak devamlı kapitülasyon rejimi bu süreci kolaylaştırılmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun İngilizlerle imzaladığı ticaret antlaşması, yabancıların kapitülasyon haklarını ve devlet tekeli dışındaki malları ithalat ve ihracatını kolaylaştırmıştır. Doğal olarak, bu tür ticaret hadleri anlaşmaları yerel endüstriyel üretimi yabancı rekabete karşı savunmasız hale getirmiştir.

Balta Limanı Antlaşması ile Osmanlıda hüküm süren iç ve dış ticaret üzerindeki kısıtlamalar kaldırılmıştır. Bu durum yabancı malların ülkeye kolayca ithal edilmesini sağlamıştır. Yabancılar yerli malları artık daha kolaylıkla ihraç etmekteydiler. Bu nedenle Osmanlı İmparatorluğu'nun bağımsız bir ticaret politikası izleyebilme yeteneği de ortadan kalkmıştı. Balta Limanı Antlaşması yabancı tüccarlara vergi teşvikleri sağlarken, yerel tüccarlar vergi ödemeye devam etmiştir. Böylelikle anlaşmanın etkisiyle Osmanlı pazarları büyük ölçüde yabancılar tarafından kontrol edilmiştir. Aynı zamanda Osmanlı tüccarları Avrupa'lı sermayeli ticari rekabet karşısında faaliyetlerini durdurmaya zorlanmıştır (Özdemir, 2010: 8-9).

Antlaşmanın olumlu yanlarından biri, İngilizlerin etkisiyle Osmanlı'da sanayileşme atılımları güçlü bir şekilde başlamıştır. Osmanlı'nın devlet yetkilileri Birleşik Krallık'ın sanayileşme tecrübesini denemeye çalışmışlardır. Bu fikri gerçekleştirmek için Yedikule'den Küçükçekmece'ye kadar İstanbul'un kıyı şeridinde büyük sanayi bölgesinin oluşturulmasını istenmiştir. Bu işletmelerde genelde İngiliz sanayi tecrübesinden yararlanılmıştır. İşletmelerde üretilen ürünler, İngiltere sanayi işletmelerinin mal kompozisyonuna çok benzemiştir. Bu tesislerde metal ürünleri ve ipek, yün ve pamuklu kumaş üretimi yapılmıştır (Erdem, 2016: 22).

Devlet, mali kaynakları artırmak için alternatif yöntemler üretmedi ve Osmanlılar, daha fazla borca yol açan batı kredileriyle bütçe açığını azaltmak istedi. Finansal sorunları çözmek için Avrupa finans piyasası en kolay seçenektir. Devletin sanayileşmiş yabancı rakiplerden daha fazla nakde ve krediye ihtiyacı vardı. Kısacası,

uzun vadeli krediler hükümet için ekonomik sorunları çözmeye ve harcamaları karşılama açısından daha çekici olmuştur (Muradov, 2018: 125-126).

Balta Limanı Antlaşması'nda Osmanlı sınırlarında ticarete gümrük vergilerinin mümkün en düşük seviyesinin tespit edilmesi ve buna ek olarak ilave vergilerin belirlenmemesi Osmanlı Devletinin gümrük vergilerinden kazandığı gelirlerinde önemli kayıplara uğramasına neden olmuştur (Çeştepe ve Güven, 2016). Bunun sonucunda, 1853-1856 yıllardaki Kırım Savaşı'nın ekonomik yükünü kaldıramayan Osmanlı devleti dış borçlanmaya başvurmak zorunda kalmıştır. Kırım Savaşı yıllarından başlayarak Avrupalı güçlerle imzalanan antlaşmalar, uygulanan reformlar, Avrupalılara sağlanan vergi indirimleri Osmanlı ekonomisinde büyük tahribatlara yol açmıştır (Dikmen, 2005: 139-140).

İngiltere ile imzalanan 1838 serbest ticaret anlaşması ve izleyen diğer anlaşmalar sonucu Osmanlı İmparatorluğu'nun dış ticari ilişkilerde dezavantajlı konuma düştüğü açıktır. Sanayi devrimini tamamlamış güçlü ülkeler için Osmanlı İmparatorluğu'nun açık pazara dönüşme süreci, geleneksel zanaat üretimini son derece olumsuz etkilemiş, kapitalist dünya ekonomisiyle eklemlenmenin yoğun yaşandığı liman şehirlerinde (İstanbul, İzmir, İskenderun vs.) azınlık-komprador (işbirlikçi) bir ticaret burjuvazisi de oluşmaya başlamıştı (Eşiyok, 2010: 68).

Osmanlılar, anlaşmanın ekonomiyi canlandıracağını ve dış pazarda ülkenin rekabet gücünün artıracığını planlamıştır. Sonuç olumsuz olmuş ve kamu borcu periyodik olarak artmıştır. Hükümetin, o dönemde yaygın olan yasadışı ticareti kontrol etmesi bekleniyordu. Yine bu Osmanlı lehine çalışmamıştır. Bunun ana nedenlerinden biri, devletin kendisini dış ekonomik ve siyasi müdahaleye karşı koruyacak herhangi bir politika ve güç üretmemesiydi. Osmanlı İmparatorluğu'nun sanayileşmiş Avrupa'ya bağımlılığı, devletin ekonomik ve siyasi zayıflamasını hızlandırmıştır.

SONUÇ

19. yüzyılın başlarında Osmanlı İmparatorluğu'nun iktisadi durumu ağırlaşmaya başlamıştı. Osmanlı ülkesine Avrupalı Devletlerin tüccar ve sermayeleri girmeye başlamıştı. Batı sermayesinin nüfuz etme dönemi bu şekilde başlamış ve Osmanlı hükümeti mali krizle yüzleşmişti. Bunun temel nedeni Balkanlar'da devam eden savaşlar ve etnik kurtuluş hareketleri (1806-1812 ve 1828-1829 yılları arasında Rus-Osmanlı savaşı, 1821-1829 arasında Yunan-Osmanlı savaşı, Kavalalı Mehmet Ali Paşa ile 1831-1833 ve 1839-1841'de yapılan savaşlar) olmuştur. Ekonominin bu hızlı zarar görmesinden en çok ülke sanayisi, çiftçiliği ve tarımı yara almıştır. Bu dönemde yabancı mal ithalatı Osmanlı dış ticaret alanının en önemli unsuru haline gelmiştir. Hükümetin ticari politikadaki kararları ve siyasi baskı sonucu oluşan ortam dönemin genel özelliği haline gelmişti. Aynı zamanda, yabancı tüccarlar kapitülasyon, ticaretin düzenlenmesi ve diğer anlaşmalar kapsamında birçok ayrıcalığı sahip olmuş, özellikle mallar düşük ithalat vergilerine tabi tutulmuştur.

18. yüzyılda İngiltere'de sanayi devrimiyle birlikte kapitalizmin doğuşu, teknolojik ilerlemelerin yaşanması ve yeni keşiflerin yapılması ülkenin sömürgecilik siyasetinin gelişmesinde etkili olmuştur. İngiltere'nin sömürge politikası ve ülkenin sanayileşmesi İngiliz ekonomisinin genişlemesine sebep olmuştur. 19. yüzyılın başlarında, Büyük Britanya'nın kontrolü Kanada'dan Avustralya'ya kadar tüm Dünya'ya yayılmıştır. Ticaret veya askeri görevlerle İngiliz bayrağını taşıyan gemiler Dünya'nın her yerinde ortaya çıkmıştır. Bu durum ticaret ve askeri alanlarda ülkenin güçlü konuma gelmesinin kanıtı olarak değerlendirilebilir. Üstün kalitesiyle en iyisi olarak kabul edilen İngiliz malları ve özellikle İngiliz kumaşı yavaş yavaş Dünya pazarlarını domine etmeye başlamıştır.

Avrupa'da, Osmanlı kapitülasyonlarına karşı tutum, üç yüzyıl boyunca önemli ölçüde değişmiştir. 16. yüzyılın 30'lu-80'li yıllarından, önce Fransa, ardından İngiltere ve diğer ülkelerdeki tüccarlar Osmanlı'dan ticaret için ilk ayrıcalıkları elde etmişler. 19. yüzyılın başlarından Avrupalı devletler Osmanlı İmparatorluğu ile kapitalist serbest ticaret ilkelerine dayanan bir dizi ticaret anlaşmasında imzalamışlar. Osmanlı'nın Avrupa devletleriyle imzaladığı ticaret anlaşmaları Batılı devletlere

önemli ticari, ekonomik ve mali kazançlar sağlamıştır. Bu dönem Osmanlıların Batı'nın sanayi ülkeleri için hammadde ihracatçısı konumuna geldiği ve mamül madde ithalatçısına dönüştüğü gözlemlenmiştir. Uygulanan kapitülasyonlar, ithalatı kolaylaştırmış, İngiliz tüccarlar için teşvik edici ticari ortam ve koşullar sağlamıştır.

Osmanlı'da ekonomik ve ticari üstünlüğün kazanılmasının temel yolunun dış siyasi ilişkilerin geliştirilmesinden geçtiği İngiltere tarafından iyi bilinmekteydi. 19. yüzyılda İngilizler Osmanlı'daki siyasi üstünlüklerini başarılı şekilde ticari alana yansıtmayı başarmışlardır. 19. yüzyılda Osmanlı-İngiltere arasındaki ticaretin tüm alan ve aşamalarını kontrol eden ve düzenleyen belirli İngiliz şirketleri, büyükelçiler, konsolosluklar, bakanlıklar, tüccarlar vb. Osmanlı topraklarında İngiliz çıkarlarını korumuşlar. İki ülke arasındaki temel aktörler İngiltere'nin siyasi ve ekonomik politikasının işlemesine yardımcı olmuşlar.

Osmanlı İmparatorluğu topraklarında İngilizlerin ticari çıkarları büyük ölçüde Levant Kumpanyası'nın faaliyetlerine bağlı olmuştur. Kumpanya, Osmanlı limanlarında ve bütün ülke genelinde ticaret yapan İngiliz tüccarlardan vergi ve gümrük tahsil etme hakkına sahip olmuştur. Ancak bunun karşılığında toplanan gelirlerden büyükelçiyi desteklemek için kullanmak zorunda kalmıştır.

19. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Birleşik Krallık için çalışan elçiler, konsoloslar siyasi aktörler olmakla birlikte, önemli ticari aktörler de sayılmışlardır. İngiliz Büyükelçiliğinin amacı her şeyden önce bölgede İngiliz etkisini güçlendirmek, daha sonra Osmanlı İmparatorluğu'ndaki İngiliz ticaretini teşvik etmek ve korumak olmuştur. Büyükelçiliğin yönetimiyle oluşturulan benzersiz finansman sistemi kurulmuştur. Osmanlı ile ticaretin genişlendirilmesi büyükelçiliğin de gelirlerini arttırmıştır. 19. yüzyılın başlarından itibaren İngiliz-Osmanlı ilişkilerinin tarihi, ticaret ve diplomasi için iç içe geçmiş bir tarihidir. Büyük ölçüde ticari ajanlar olarak hareket eden İngiliz büyükelçileri, Akdeniz'de dış politika tarafından yönlendirilen belirgin politik figürler haline gelmişler.

Osmanlı - İngiltere ticari ilişkilerinde önem arz eden bir diğer mühim aktör grubunu İngiliz tüccarları ve kaptanlar oluşturmuştur. Bankacılar, mahzenciler, nakliyeciler, simsarlar, sarraflar vb. Osmanlı ve İngiltere arasındaki ticarete aracı işlevleri görmüşlerdir.

Osmanlılar, 19. yüzyılda İngiltere için kârlı bir serbest pazar, zengin bir hammadde kaynağına çevrilmiş ve İngiltere ile sömürgeleri arasında elverişli ulaşım noktası işlevi görmüştür. İngiltere, Osmanlılarla yaptıkları ticarete çoğunlukla hammadde ihraç etmiş ve ihraç edilen hammaddelerden üretilen malları ise tekrar Osmanlı ve Doğu pazarlarına ihraç etmiştir. Osmanlı'dan ithal edilen mallar genelde ya İngiltere'ye (Londra'ya) veya İngiltere'nin dış limanlarına, sömürgelerine gönderilmiştir. İstanbul, Ege adaları, Halep, İskenderiye, Selanik, İzmir, Trabzon, Adana, Diyarbakır, Erzurum, Musul ve Tokat gibi şehirler, İngiliz ticaretinin görüldüğü başlıca Osmanlı merkezleri olmuşlar.

Osmanlı'dan İngiltere'ye ihraç edilen malların arasında gıda, tekstil, tarım, ağaç ve orman ve kimya ürünlerinin üstünlük sağladığı arşiv kayıtlarından görülmüştür. 1810-1839 arasında Osmanlı'dan İngiltere'ye ihraç edilen ürünlerin sektörel olarak çok genişlemediği-farklılaşmadığı ancak ürün çeşitliliğinin ise epey yüksek bir hızla arttığı gözlenmektedir. 19. yüzyılın başlarından yüzyılın 40'lı yıllarına kadar gıda ve tarım sektöründe bir düşüş görülürken, tekstil sektöründe ciddi bir canlanma yaşanmıştır. Tekstil sektöründeki bu canlanmanın temel sebebi, İngiliz sanayi devriminin gereksinimlerini karşılamak ve İngiltere'de yer alan fabrikaların ihtiyaç duyduğu hammaddelerin ithalatı olmuştur.

Bahsi geçen bu dönemde İngiltere ve Osmanlı İmparatorluğu arasındaki dış ticarete ithalat ve ihracat oranları belirli savaş ve siyasi anlaşmazlık yılları istisna olmakla beraber, istikrarlı şekilde artış göstermiştir. İngilizler önceleri kendi ürünlerini kendileri satmışlar, sonradan ise Gayrimüslim yerli tüccarlarla (Yahudi, Rum ve Ermeni) bağlantılar kurarak ürünlerini sattırmışlar. İngiltere'den ithal edilen ürünler arasında çeşitli yünlü ve pamuklu ürünleri, kadife kumaşlar, keten bezler, kürkler, maden filizi ve metal ürünler, çeşitli mücevherat ve altın eşyalar, kağıt, cam ve porselen ürünler ve İngiliz sömürgelerinden getirilen farklı mallar olmuştur.

Osmanlı'ya ithal olunan malların önemli bir kısmı öncelikle kıyı şehirlerine ve merkez şehirlerin pazarlarına gönderilmiş, daha sonra bahsi geçen bu pazarlardan İmparatorluğun iç kısımlarına doğru dağıtılmıştır.

19. yüzyılın başlarında Osmanlı devlet adamları ülkenin iç ve dış ticaretini korumak, ithalat ve ihracatı devletin yararına yönlendirmek amacıyla belirli faaliyetlerde bulunmuşlar. Bu amaçla 1826-1838 yılları arasında mühim ehemniyet taşıyan belirli sektörlerde “yed-i vahid” isimli ticari tekeli uygulamalarla kontrol ve gözetim getirilmiştir. Bu uygulamayla birlikte, belirli malların alım ve satımı sadece devletin belirlediği kişiler tarafından yapılmaktaydı. Bunun sonucunda, tekel uygulanmış ürünler Avrupa'ya daha pahalıya mal olmuştur. Ancak ticaretin bu şekilde tekeli uygulamalarla devlet tarafından kontrol edilmesi, Batılı tüccarları, özellikle İngilizleri memnun etmemiştir. İngilizler ticaretin bu şekilde kontrol edilmesini ortadan kaldırılması amacıyla Osmanlı'nın düştüğü zor politik durumdan yararlanmışlar.

İngiliz hükmeti, Mısır valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın başlattığı isyanın bastırılması karşılığında, Osmanlı'nın İngiltere'ye büyük ayrıcalıklar verdiği Balta Limanı Ticaret Sözleşmesi'ni imzalanmaya zorlamıştır. Balta Liman Antlaşması ile tekeller kaldırılmış ve gümrük vergileri ihracat ve ithalata uygulanan gümrük vergilerinin % 3'ü yerine ihracat için % 12, ithalat için % 5'i olacak şekilde yeniden düzenlenmiştir. Baltalimanı Antlaşması ile Osmanlılar, tedavülde olan iç ve dış ticaret üzerindeki kısıtlamaları kaldırılmıştır. Bu durum yabancı malların ülkeye girmesini, yani ithal edilmesini kolaylaştırmıştır. Baltalimanı Antlaşması daha sonra Fransa, Norveç, Belçika gibi devletler ile benzer anlaşmaların imzalanmasına yol açmıştır.

19. yüzyılın başlarında başta ülkenin batı bölgeleri olmak üzere ülkenin iç kıyı pazarını domine etmeye başlayan İngiliz sermayesi, yüzyılın ortalarından itibaren yavaş yavaş coğrafyanın iç kesimlerine doğru ilerlemiştir. Bu süreçte İngiliz malları çok düşük ithalat vergilerine tabi olmuş, dâhili vergilerden ise bütünüyle muaf tutulmuştur. Tarihsel olarak devamlı kapitülasyon rejimi bu süreci kolaylaştırmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun İngilizlerle imzaladığı ticaret anlaşması, yabancıların kapitülasyon haklarını ve devlet tekeli dışındaki malları ithalat ve ihracatını

kolaylaştırmıştır. Doğal olarak, bu tür ticaret hadleri anlaşmaları yerel endüstriyel üretimi yabancı rekabete karşı savunmasız hale getirmiştir.

KAYNAKÇA

- Acartürk, E., Kılıç, R. (2011). **Osmanli devletinde kapitülasyonların iktisadi ve siyasi perspektiften analizi**. Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 29(2), s. 1-21.
- Akalın, D., Cemil Ç. (2012). “**XIX. Yüzyılda Doğu Akdeniz’de İngiliz-Fransız Rekabeti ve Osmanlı Devleti**”. Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 7/3, p. 21-45.
- Akkuş, Y., Menteş, S.A. (2018). “**Osmanlı İmparatorluğu'nda Girişimcilik: Klasik Dönem Üzerine Bir Çalışma**”, İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 5 (2), s. 169-186.
- Anbar, A. (2009). **Osmanli imparatorluğu’nun avrupa’yla finansal entegrasyonu: 1800-1914**. Maliye ve Finans Yazıları, 1(84), s. 17-37.
- Ardatov, S.E. (2015), **19. yuzyılda Birleşik Krallık'ın Sömürge siyaseti** (Ардатов С.Е. (2015). “Колониальная политика Великобритании в XIX веке”. Дипломная работа. Алтайская Государственная Академия Образования Имени В.М.Шукшина, Бийск).
- Arıkan, Z. (2005). **1536 Kapitülasyonları ve Cumhuriyet İdeolojisi**. Tarih Araştırmaları Dergisi, 24(37), s. 11-28.
- Armaoğlu, F. (2017). **19.Yüzyıl Siyasi Tarihi**. İstanbul, Timaş Yayınları.

- Baldwin, R. E., Martin, P. (1999). **“Two Waves of Globalisation: Superficial Similarities, Fundamental Differences”**. National Bureau of Economic Research Paper 6904, Cambridge.
- Baskıcı, M. (2009). **Osmanlı Piyasasında Ticaret: Yabancı Tüccarların Dikkat Etmesi Gereken Hususlar (1870-1920)**. Ankara Üniversitesi, SBF Dergisi, 64 (1), s.39-57.
- Baysoy, E. (2011). **“Modernleşme Ve Jeopolitik Ekseninde Doğu Sorunu”**. Güvenlik Stratejileri Dergisi, 7 (13), s.43-72.
- Berkes, N. (1973), **Niyazi, Türkiye'de Çağdaşlaşma**. Ankara, Bilgi Yayınevi.
- Bilgili, E. (1998). **Dış Ticaret, Ekonomik Kalkınma ve Sanayi Devrimi**. Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, (13), s. 35-50.
- Bostan, İ. (1997). **XV ve XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Devleti'nin Deniz Politikası**. S.A. Tüz, İ.Kurt, ve A.Özcan içinde, XV ve XVI. Asırları Türk Asrı Yapan Değerler. İstanbul, Ensar Neşriyat.
- Böröcz, J., Mahua S. (2012). **“Colonialism”**. **Encyclopedia of Global Studies**. (Ed. Helmut K. Anheier, Mark Juergensmeyer, and Victor Faessel. Thousand Oaks). SAGE Reference Online, p.229-34.
- Bulut, M. (2012). **Osmanlı Ekonomi Politikası'na Yeniden Bir Bakış**. Bilgi, 62. S.63-96.

- Crafts, N. (1998). **“Forging Ahead and Falling Behind: The Rise and Relative Decline of the First Industrial Nation”**. Journal of Economic Perspectives, Volume 12, Number 2, p.193-210.
- Çakır, C. (2000). **Tanzimat’tan Önce Osmanlı Devleti’nde Ticaretin Organizasyonu ve Tüccarlar**. Çerçeve Dergisi, 8 (25), s.40-52.
- Çeştepe, H., Güven, T. (2016). Osmanlı İmparatorluğu’nda Dahili Gümrük Vergisi İstisnaları. Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 16(2), s. 1-20.
- Daudin, G., Kevin H. O., Leandro P.E (2008). **Trade and Empire, 1700-1870. Centre de recherche en Économie (OFCE)**. Sciences économiques, № 2008-24.
- Damlıbağ, F. (2012). **Batı Anadolu’da İhracat İçin Pamuk Üretimi (1860-1870)**. Journal of Social Policy Conferences, 60, s. 433-471
- Davis, R. (1970). **English Imports from the Middle East. 1580-1780**. London, Studies in the Economic History of the Middle East.
- Demir, E. (2018). **Osmanlı’da Gayrimüslim Nüfusu ve Yerleşim: 19. Yüzyılda Ayıntab Örneği**. Nüfusbilim Dergisi, 40, s. 105-125.
- Dikmen, N. (2005). **Osmanlı Dış Borçlarının Ekonomik ve Siyasi Sonuçları**. Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 19(2), s. 137-159.
- Disraeli, B. (1847). **Tancred: The New Crusade**. London.

- Doğru, C. (2008). **Osmanlı Toplumunda Kapital-Giriřimci Sınıfın ve insan Tipinin Oluşumunu Engellenen Faktörler**. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 11(1), s.75-91.
- Dumrul, Y., Dumrul, C. (2014). **Osmanlı İmparatorluğu'nun Kapitalist PATERNDE Sanayeleřmesini Önündeki Engeller Üzerine Bir İnceleme**. Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi - Sayı:23, s.146-171.
- Elsaadani A. (2017) **18. yüzyılda Mısır, Suriye ve Osmanlı İmparatorluğu'nun diğer vilayetleri arasındaki ticaret: tekstil üretimi ve satışının özellikleri**. Modern Bilim Dergisi, 9, s. 38-42. (Эльсаадани А. (2017) Торговля между Египтом, Сирией и другими провинциями Османской империи в XVIII в.: особенности производства и сбыта текстиля. Журнал “Современная наука,9, с. 38-42.).
- Emecen, F. (2012). **Fetih ve Kıyamet, 1453**. İstanbul, Timaş Yayınları.
- Erdem, E. (2016). **Sanayi Devriminin Ardından Osmanlı Sanayileşme Hamleleri: Sanayi Politikalarının Dinamikleri ve Zafiyetleri**. Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, (48), s. 17-45.
- Erbaş, F. (2016). **“19. Yüzyıl Doğu Akdeniz Donanma Mücadelesinde Öne Çıkan Devletler ve Faktörler”**. Fatih Sultan Mehmet İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi, Sayı 8, s.133-158.

- Eşiyok, B.A. (2010). **“Osmanlı İmparatorluğu’nun Dünya Ekonomisine Eklemlenmesinde Bir Dönüm Noktası: 1838 Serbest Ticaret Anlaşması”**. Mülkiye Dergisi, Cilt: XXXIV, Sayı: 266, s.67-108.
- Əfəndiyev O. (2007). **Azərbaycan Səfəvilər dövləti**. Bakı, Şərq-Qərb Nəşriyyatı.
- Gekas, S. (2012). **“Colonial Migrants and the Making of a British Mediterranean”**. European Review of History, 19(1), p.75-92.
- Genç, M. (2007). **Osmanlı imparatorluğunda devlet ve ekonomi**, 5. Baskı, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Genç, M. (2013). **Yed-i Vâhid**. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. Cilt 43 Ankara, s.378-383.
- Grenville H. (1965). **Observations sur l'etat actuel de l'Empire Ottoman**. Ann Arbor University of Michigan Press.
- Gölçek, A.G., Köktaş, A.M. (2016). **Endüstri Devrimi ve Osmanlı İmparatorluğu: Askeri Fabrikalaşma Örneği**. Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 9(4), s. 95-105.
- Gündüz, A. (2016). **“Sömürgecilik Kavramı ve Sömürgeci Devletlerin Uyguladıkları Taktikler: Ortadoğu Örneği”**. Tarih Okulu Dergisi (TOD), Yıl 9, Sayı XXV, s.763-784.
- Güneş, H. (2019). **XVI ve XVII. Asırlarda Akdeniz'in İktisadi Yapısı ve Osmanlı Devleti**. İçtimaiyat, 3 (1), s. 47-52.

- Gürsakar, G . (2007). **Osmanlı Bursasında İthalat ve Tüketim Kalıplarında Değişim (XIX. yy. İkinci Yarısı) .** Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi , 8 (13) ,s. 375-388.
- Harley, C.K. (2013). **“Slavery, The British Atlantic Economy and The Industrial Revolution”**. University of Oxford, Discussion Papers in Economic and Social History, Number 113.
- Hartwell, R.M. (2005). **“İngiltere`de Sanayi Devriminin Nedenleri”**. Çev. Ahmet Uzun. Piyasa Dergisi, Sayı: 15-16, s.1-16.
- İlseven, S., Gürel Hıdırer,
Ahmet Tümer (2014). **Kıbrıs Coğrafyası**. Ankara: Başak Matbaacılık ve Tan. Hiz. LTD. ŞTİ.
- İnalcık, H. (2000). **Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi**. Cilt 1. (1300-1600). İstanbul, Eren Yayıncılık.
- İnalcık, H. (2004). **Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi**, C.2, İstanbul, Eren Yayıncılık.
- İnalcık, Halil. **Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi** 1500-1914. Cilt2. İstanbul, Eren Yayınları.
- İşık, Z. (2011). **“19. Yüzyıl Osmanlı Dış Politikası Üzerinde İngiliz Tesiri”**. Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 4, Sayı 2, s.45-61.

- Kapetanakis, P. (2012). **“Shipping and Trade in a British semi-colony: the Case of the United States of the Ionian Islands (1815-1864)”**. Pour une histoire des médias en Méditerranée (XIXe - XXIe siècle), № 85, p.269-284.
- Karal, E.Z. (1990). **Büyük Osmanlı Tarihi**, C.2, Ankara, TTK Yayınları.
- Kasaba, R. (1988). **The Ottoman Empire and The World Economy**. The Nineteen Century. State University of New York Press.
- Kasaba, R. (1993). **Osmanlı İmparatorluğu ve Dünya Ekonomisi**, Çev. Kudret Emiroğlu, İstanbul.
- Keskintaş, O. (2018). **Serbest Piyasa Politikasının 19. Yüzyıl İngiliz Emperyalizmine Katkısı**. Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7(3), s.233-246.
- Kiselyov, A.A. (2012). **İmparatorluğun doğuşu. 17-18. Yü. Britanya Hükümeti ve Sömürgecilik. Monografi**. (Киселев, А. А. (2012). Рождение Империи. Британское Государство и Колониализм в XVII-XVIII вв. Монография. Волгоградский Государственный Университет, Волгоград).
- Kocabaşoğlu, U. (2004). **Majestelerinin konsolosları: İngiliz belgeleriyle Osmanlı İmparatorluğu'ndaki İngiliz konsoloslukları (1580-1900)**. İstanbul, İletişim.

- Konan, B. (2006). **Osmanlı Devletinde Yabancıların Kapitülasyonlar Kapsamında Hukuki Durumu**. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, doktora tezi.
- Kurmuş, O. (1982). **Emperyalizmin Türkiye'ye Girişi**, Ankara, Savaş Yayınları.
- Kurmuş, O. (2007). **Emperyalizmin Türkiye'ye Girişi**, İstanbul, Yordam Kitap.
- Kurtaran, U. (2016). **XVII. Yüzyılda Osmanlık Devleti İle Avusturya Arasındaki Ticaret Antlaşmaları ve Yaşanan Değişimler (1718-1791)**. Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 9(2), s. 743-769.
- Kurtaran, U. (2016). **Karlofça Antlaşması'nda Venedik, Lehistan ve Rusya'ya Verilen Ahidnamelerin genel özellikleri ve diplomatik açıdan değerlendirilmesi**. TAD, 35 (60), s. 97-139.
- Kuyucuklu, N. (1995). **İktisadi Olaylar Tarihi**. İstanbul, Filiz Kitabevi.
- Küçükcalay, A.M., Elibol, N. (2003). **Osmanlı İmparatorluğu'na Avrupa'dan Karayolu İle Yapılan İhracatın Değerlendirilmesi: 1795-1804**. Sosyal Bilimler Dergisi 2003/2, s.151-177.
- Küçükcalay, A.M. (2013). **Farklılıkları Bağlamında Osmanlı İstanbulu'nda İthalat: İzmir ile Bir Karşılaştırma (1793-1803)**. Osmanlı Araştırmaları, 41,s. 321-359.

- Lemerl, P., Kiçikis, D. (2006). **Bizans Tarihi. Osmanlı İmparatorluğu.** Moskova, Ves Mir. (Поль Лемерль. История Византии / Димитрис Кицикис. Османская империя) (2006). М.: «Весь Мир»).
- Lloyd, A. J. (2007). **“The British Empire”.** British Library Newspapers. Detroit, Gale.
- Maillet, J. (1983). **“18. Yüzyıldan Bugüne İktisadi Olayların Evrimi”.** Çev. Ertuğrul Tokdemir. İstanbul, Remzi Kitabevi.
- Mehmetov.İ. (2009). **Türk Kafkasında siyasi ve etnik yapı Eski çağlardan günümüze Azerbaycan tarihi.** İstanbul, Ötüken.
- Memiş, N. (2008). **19. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'nda Ekonomik Yapı ve Dış Ticaret,** Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Erzurum.
- Muradov, A. (2018). **Ottoman Trade Relations in the 19th Century.** Academic Review of Humanities and Social Sciences, 1 (3), p.120-129
- Müslime, S., Talat M. (2019). **“Endüstri 4.0`ın İtici Güçlerinin Türkiye ve Çin Üzerindeki Etkileri”.** International Journal of Social Inquiry, 12(1), s. 287-315.
- O`Brien, P.K. (2011). **“The Contributions of Warfare with Revolutionary and Napoleonic France to the Consolidation and Progress of the British Industrial Revolution”.** Working Papers No. 150/11, London School of Economics.

- Önsoy, R. (1989). **Tanzimat Dönemi Osmanlı Sanayii ve Sanayileşme Politikası**. Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınlar.
- Ortabağ, E. (2018). **Osmanlı İmparatorluğu'nda Bankacılığın Gelişimi ve Regülasyon**. İstanbul, Türkiye Bankalar Birliği.
- Ortaylı, İ. (2017). **Türklerin Altın Çağı**, İstanbul, Kronik Kitap.
- O'Rourke, K. H. (2000). "British Trade Policy in the 19th Century: A Review Article". *European Journal of Political Economy*, Vol. 16, p.829-842.
- Özdemir, B. (2010). **Osmanlı Devleti Dış Borçları 1854-1954 Döneminde Yüzyıl Süren Boyunduruk**. Ankara, Maliye Bakanlığı Yayını.
- Ozgur, E., Hamdi G. (2011). "An Ottoman Classical Political Economist: Sarantis Archigenes and His "Tasarrufat-ı Mülkiye". *Middle Eastern Studies*, Vol. 47, No. 2, p.329-342.
- Özveren, E.Y. (1994). **Doğu Akdeniz'de Liman Kentleri**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Özyüksel, M. (2000). **Osmanlı Demiryollarının Finansmanı**. İ.Ü. İktisat Fakültesi Yayını, 2000, s.399-419.
- Pamuk, Ş. (1984), **Osmanlı Ekonomisi ve Dünya Kapitalizmi**. Ankara: Yurt Yayınevi.
- Pamuk, Ş. (1995), **19. Yüzyılda Osmanlı Dış Ticareti**, Ankara, TÜİK Yayınları.
- Pamuk, Ş. (2008), **Osmanlı'dan Cumhuriyete Küreselleşme, İktisat Politikaları ve Büyüme**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

- Pamuk, Ş., Jeffrey G.W. (2009). **“Ottoman De-Industrialization 1800-1913: Assessing the Shock, Its Impact and the Response”**. National Bureau of Economic Research, Working Paper 14763.
- Paschalidi, M. (2009). **“Constructing Ionian Identities: The Ionian Islands in British Official Discourses; 1815-1864”**. Doctor of Philosophy Thesis. University College London.
- Quataert, D. (2006). **Tanzimat Döneminde Ekonominin Temel Problemleri**. İstanbul, Tanzimat Yayınları.
- Sağlam, Z. (2014). **İngiltere'nin Ortadoğu Politikası**. İHH İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi (İNSAMER), İstanbul, s.1-12
- Sakin, S., Can D. (2011). **“Ortadoğu Kavramı ve Sınırları Üzerine Bir Değerlendirme”** (“An Analysis on the Term “Middle East” and its Boundaries”). History Studies International Journal of History, Cilt 3, Özel Sayı, s.281-293.
- Sarı, M., Turan, T. (2019). **Osmanlı-Rus Ticarî İlişkileri ve Türkiye'deki Rus Markaları**. Journal of International Eastern European Studies, 1(2),s. 367-386.
- Savrul, B.K., Özel, H.A. ve Kılıç, C. (2013). **Osmanlı'nın son döneminden günümüze Türkiye'de dış ticaretin gelişimi**. Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi 8 (1), s. 56-80.

- Savrun, E. (2016). **Karşılaştırmalı Olarak Birleşik Avrupalılık Fikirleri ve Türkler de Avrupa Algısının Kökenleri**. Uluslararası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi, 2(2), 25-49.
- Susam, E. (2010). **Osmanlı Sanayileşme Hareketleri ve Teşviki-i Sanayi Kanunu**. Süleyman Demirel Üniversitesi, Tarih Bölümü, Yüksek Lisans Tezi. Isparta.
- Sükan, B. (2014). **İmparatorluk'tan Cumhuriyet'e Türkiye'de Yabancı Sermaye Anlayışı**. Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi S 54, Bahar 2014, s. 195-222.
- Şahin, H. (2009), **Doğu Sorunu Çerçevesinde Osmanlı-Fransız İlişkileri. Başlangıçtan Paris Barışına (1856)**. Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, 16(40), s. 277-315.
- Şahin, İ. (2015). **“Utrecht`ten Tilsit`e İngiltere`nin Akdeniz Politikası”**. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, Cilt: 4, Sayı: 4, s.838-859.
- Şahin, İ. (2016). **“İngiltere`in Akdeniz Siyasetinde Kıbrıs (1580-1878)”**. Asia Minor Studies International Journal of Social Sciences. Cilt: 4 Sayı: 7 Ocak 2016, s.149-176.
- Şahin, R. (2019). **Sanayi Devrimi Osmanlı İmparatorluğu'nda Neden Başlamadı?** Business Economics and Management Research Journal, 2(1), s. 1-16.

- Şenel, Ş. (2016). **“19. Yüzyılda İngiltere’nin Basra Bölgesindeki Faaliyetleri”**. Gazi Akademik Bakış 9 (18), s.187-207.
- Sharp, P. (2009). **“Malta and the Nineteenth Century Grain Trade: British free trade in a microcosm of Empire?”**. Discussion Papers, University of Copenhagen, No.10-03.
- Talbot, M. (2018). **“British-Ottoman Relations, 1713-1779: Commerce, Diplomacy, and Violence.”** State Papers Online, Eighteenth Century 1714-1782 (Part IV), Cengage Learning (EMEA) Ltd.
- Tanilli, S. (2006), **Uygarlık Tarihi** İstanbul, Alkım Yayınları.
- Tetik, N., Kanat, E. (2019). **Osmanlı Devleti’nde Menkul Kıymet İşlemleri. Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi**, (17), s.142-151.
- Tokgöz, E. (2000). **19. Yüzyılda Osmanlı Ekonomisi**. Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 18(2), s. 365-376.
- Tuğrul, A. (2016). **Osmanlı-İngiliz Ekonomik İlişkilerinin Başlangıcının Arka Planı ve 1675 senesine kadarki seyri**. Öneri, 12(45), s.137-152.
- Turan, Ö. (2002). **Tarihin Başladığı Nokta Orta Doğu**. İstanbul: Step Ajans Yayınları
- Turnbull, S. (2003). **The Ottoman Empire 1326—1699**, Essential histories, vol. 62, London, Osprey Publishing.

- Türkhan, M.S. (2015). **Doğu Akdeniz’de İngiliz Ticareti: İskenderun-Londra Hattında İngiliz Ticaret Filosu (1704-1706)**. Avrasya İncelemeleri Dergisi (AVİD), 4/1, s. 27-60.
- Türkmen, Z. (1995), **Osmanlı Devletinde Kapitülasyonların Uygulanışına Toplu Bir Bakış**. Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, 6, s. 326-332.
- Uluyol, O. (2019). **19. Yüzyılda Osmanlı Devleti’nde Bankacılığın Gelişimi**. Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi, 16, ss.19 - 40.
- Ünver, M. (2010). **“Sömürgecilik Tarihi”**. Ders Notu. İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi, Tarih Lisans Programı.
- Uzun, M.C., Afşar, B. (2019), **Osmanlı Ekonomisinin Temel Unsurlarının Ekonomik Yaklaşımlar Çerçevesinde Değerlendirilmesi**. Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi, (3), s. 54-93.
- Uzunçarşılı, İ.H. (2015), **Osmanlı Tarihi I. Cilt**, Ankara, TTK Yayınları.
- Vitol, A. (1987). **Osmanlı İmparatorluğu (18. yüzyılın başları)**. Moskova, “Bilim”. (Витол, А. (1987). Османская империя (начало XVIII в.). М.: “Наука”).
- Wood, A.C. (Ekim 2013). **Levant Kumpanyası Tarihi**. Çev. Çiğdem Erkal İpek, Ankara, Doğu Batı Yayınları.

- Xitçel, F. (2006). **Osmanlı İmparatorluğu. Moskova, Veçe** Yaınevi. (Хитцель Ф. Османская империя. (2006). М.: ООО Издательский дом «Вече».).
- Yamak, R., Nebiye Y., Sinem K. (2016). **Osmanli Devleti'nde İhracat Ve İthalat Arasındaki Uzun Dönem İlişkisi: 1840-1913.** Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl: 6, Sayı: 11, s.231-237.
- Yazar, H. (2014). **2 Numaralı Mora Ahkam Defterlerine Göre; Osmanlı İmparatorluğu'nda İngilizler (1717-1750).** Yıldırım Beyazıt Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yüksek lisans tezi.
- Yenidünya, S. (2009). **Kale-i Sultaniye Anlaşması'nın Gizli Görüşmeleri.** Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 11(1), 309-325.
- Yeşimçi, C. (2009). **1618-28 Arası Osmanlı-Venedik İlişkileri.** Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı. Konya.
- Yıldız, A. (2007). **Osmanlı İmparatorluğu'nun Borçlanmasında Yabancı Sermayenin Etkisi.** I.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, No:37, s.113-126.
- Yılmaz, (2016). **Türk Deniz Ticaretinin Kaynağı Olarak Konsolos Raporları.** VIII. Türk Deniz Ticareti Tarihi Sempozyumu. Tebliğler Kitabı, s. 311-340.

Zeytinli, E.

(2015). **The British Mercantile Interest in the Ottoman Trade Market: A Historical Analysis of the Levant Company**, Proceedings of the Symposium on Business and Economic History. P.1-24.

Elektronik Arşiv Belgeleri

The National Archives.

Ledgers of Imports Under Countries. Ledgers of imports under countries.([http://discovery.nationalarchives.gov.uk/results/r?dss=range&_sd=1809&_ed=1840&_hb=tna&_q="+Ledgers+of+Imports+Under+Countries.+Ledgers+of+imports+under+countries.++](http://discovery.nationalarchives.gov.uk/results/r?dss=range&_sd=1809&_ed=1840&_hb=tna&_q=)) .

1809 (CUST 4/5), 1810 (CUST 4/6); 1811 (CUST 4/7), 1812 (CUST 4/8), 1813 (CUST 4/9), 1814 (Cust 4/9), 1815 (CUST 4/10), 1816 (CUST 4/11), 1817 (CUST 4/12) 1818 (CUST 4/13), 1819 (CUST 4/14), 1820 (CUST 4/15); 1821 (CUST 4/16), 1822 (CUST 4/17), 1823 (CUST 4/18), 1824 (CUST 4/19), 1825 (CUST 4/20), 1826 (CUST421), 1827 (CUST 4/22), 1828 (CUST 4/23), 1829 (CUST 4/24), 1830 (CUST 4/25); 1831 (CUST 4/26), 1832 (CUST 4/27), 1833 (CUST 4/28), 1834 (CUST 4/29), 1835 (CUST 4/30), 1836 (CUST 4/31), 1837 (CUST 4/32), 1838 (CUST4/33), 1839 (CUST 4/34) numaralı belgeler.

İnternet Kaynaklar

- British Empire. Arms of the Levant Company
<https://www.britishempire.co.uk/maproom/armsoflevantcompany.htm> Erişim Tarihi: 14.12.2020
- Bostan, İ. (2016). İzn-i Sefine. Osmanlı Devleti'nde bir geminin seyrüseferi için verilen izin.
<https://islamansiklopedisi.org.tr/izn-i-sefine>
Erişim Tarihi 16.12.2020.
- “How Important was Trade in the 19th?”
<https://www.britishempire.me.uk/trade.html>,
Erişim Tarihi: 19.11.2020.
- Kazım, U. (2020). **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Dış Ticaretin Gelişimi.**
https://www.researchgate.net/publication/340539047_OSMANLI'DAN_CUMHURİYET'E_DIS_TICARETIN_GELISIMI Erişim Tarihi 20.11.2020.
- Kütükoğlu, M. (1992). **“Baltalimanı Muahedesi”**. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. Cilt 5, 38-40.
<https://islamansiklopedisi.org.tr/baltalimani-muahedesi> Erişim Tarihi : 14.12.2020.
- Meydan, S. (2018). **Borç Batağındaki Osmanlı'nın Sarıldığı Düyunu Umumiye.**
<https://www.sozcu.com.tr/2018/yazarlar/sinan-meydan/borc-batagindaki-osmanlinin-sarildigi-duyunu-umumiye-2667310/> Erişim Tarihi : 28.10.2020.

- Pamir, A. (2008). **Kapitülasyon Kavramı ve Osmanlı Devletine Etkileri.**
https://scholar.googleusercontent.com/scholar?q=cache:sODf2mttoisJ:scholar.google.com/&hl=tr&as_sdt=0,5 Erişim Tarihi : 21.11.2020
- Trzeciak M. (2017). **Becoming British Malta.**
<https://www.detroitmaltese.com/single-post/2017/01/29/Becoming-British-Malta>, Erişim Tarihi: 22.11.2020.
- The British Empire.
<http://www.victorianschool.co.uk/empire.html>
Erişim Tarihi: 12.11.2020.
- Total Economic Output in England Since 1270 / Our World Data.**
<https://ourworldindata.org/grapher/total-gdp-in-the-uk-since-1270>, Erişim Tarihi: 23.11.2020.

EKLER

Ek 1: Gazzetta Ufficiale Degli Stati Uniti Delle Isole Jonie'nin gösterge niteliğindeki ön sayfası (Gazzetta, No. 655, Cumartesi 5 - 17 Temmuz 1830)

Num.° 655.

**GAZZETTA
DELLE ISOLE**

**CORFU, Sabato 5/17 Luglio
1830.**

**DEGLI STATI UNITI
JONIE.**

PREZZO	Un Mese... 5 4 Tre Mesi... 4 8 Sei Mesi... 8 2 Un Anno... 15 2	Il Periodo di tutte le Associazioni anticipate termina al 31 Marzo. Le associazioni si rinnovano in Corfù, nell'Ufficio della Stamperia del Governo, e nelle altre Isole, presso i rispettivi Deputati Mestri di Posta.
---------------	---	---

Tutti gli Atti Pubblici inseriti in questa Gazzetta, e firmati dalle Autorità competenti, saranno considerati Ufficiali, e si presterà quindi ai medesimi la dovuta obbedienza.

PER ORDINE DEL SENATO
ED. S. BAYNES,
Segr. del SENATO pel Dip. Gen.

CORFU.

NOTIFICAZIONE.

*Ufficio del LORD ALTO COMMISSIONARIO,
Palazzo, Corfù, 12 Luglio 1830.*

L'Onorevolissimo LORD SIDNEY GONOLPHIN OSBORNE, essendosi allontanato da questi Stati, i doveri del Tesoriere Generale degli Stati Uniti Jonj verranno esercitati da WILLIAM CRICHTON Sculiere.

Per Ordine di S. E. il LORD ALTO COMMISSIONARIO,
W. E. GILPIN,
Int.º Segr.º del LORD ALTO COMMISSIONARIO.

STATI UNITI DELLE ISOLE JONIE.

Corfù, li 10 Luglio 1830.

IN SENATO — RISOLUZIONE.

Viste le varie domande di alcuni individui, trasmesse con appositi uffizj dai rispettivi Governi Locali, colle quali implorano d'essere ammessi ad esercitare come Intervenienti la professione Forense:

Visti li documenti con dette petizioni, accompagnati, e rilasciati ai medesimi dai Collegj Forensi in ordine alla Legge, comprovanti la loro abilità in tal Professione:

È risoluto:

Art. 1.º Li qui sotto segnati Individui sieno e s'intendano d'ora innanzi abilitati ad agire come Intervenienti Forensi nelle Corti Giudiziarie di questi Stati, cioè da

Corfù,
*Sig. Nicolò di Lorenzo Brocchini,
Sig. Antonio Therianò qm Costantino.*

STATI UNITI DELLE ISOLE JONIE.

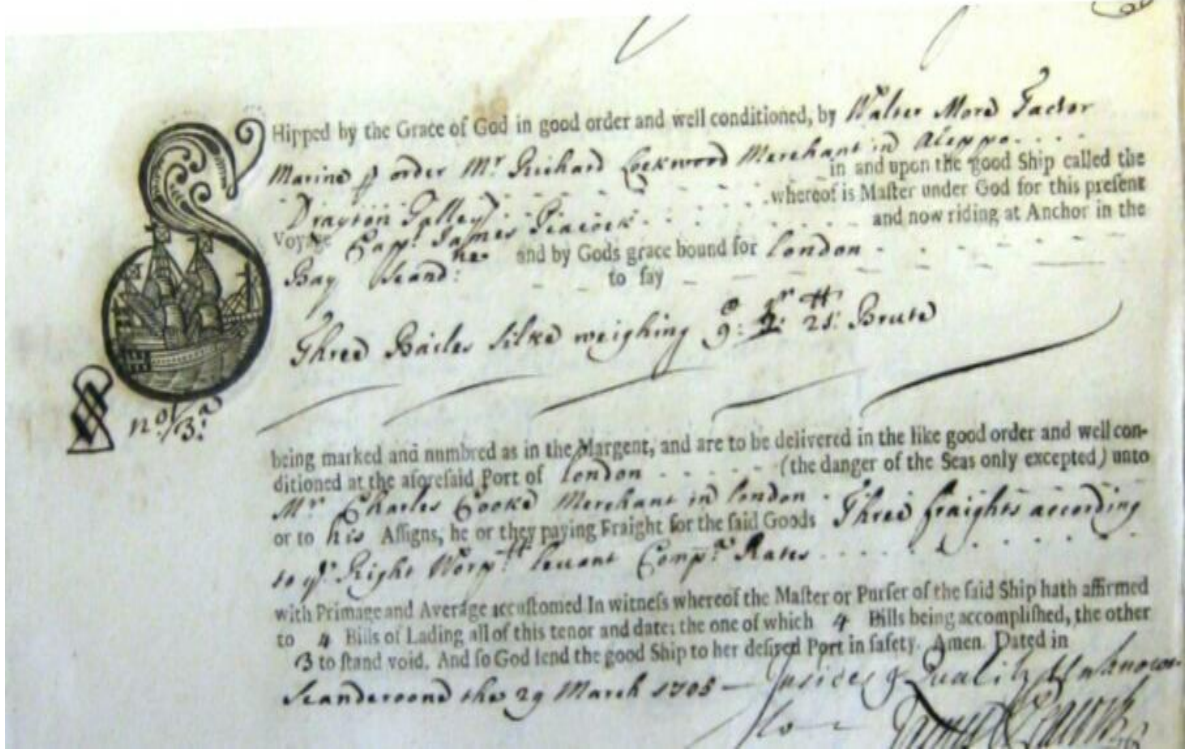
Corfù, li 6º Luglio 1830.

IN SENATO — RISOLUZIONE.

Visto il rapporto del Collettore delle Pubbliche Rendite di Corfù, con cui assoggetta alcune difficoltà insortegli nel mettere in pratica la Risoluzione del SENATO 30 Maggio 1830, che fissa le basi da seguirsi

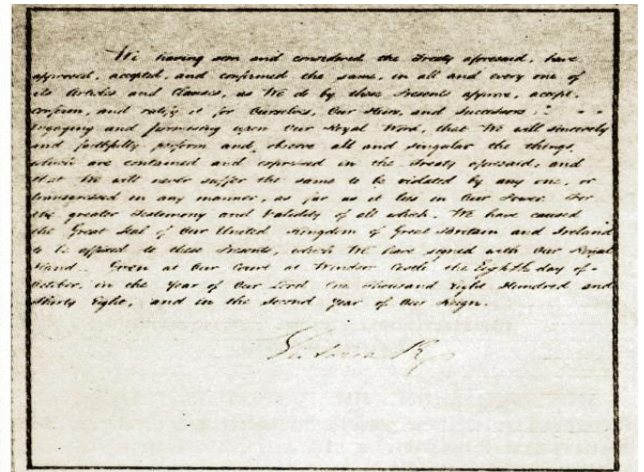
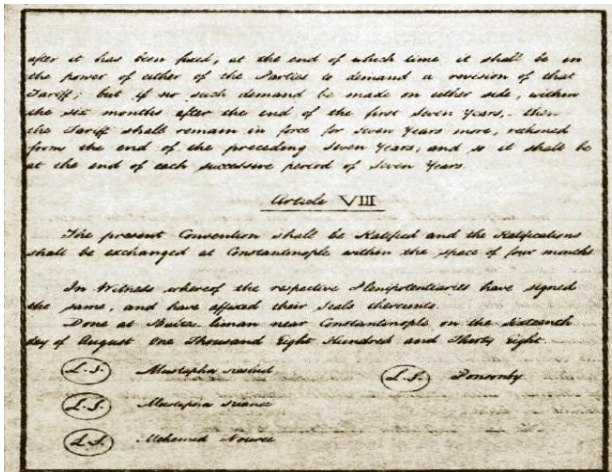
Kaynak: Kapetanakis, 2012: 273.

Ek 2: İskenderun Limanı'nda Düzenlenen Bir Taşıma Belgesi Örneği

Kaynak: (Türkhan, 2015: 35).

Ek 3: Balta Limanı Antlaşması'nın Kraliçe Victoria tarafından imzalanan nüshası

Kaynak: <https://islamansiklopedisi.org.tr/baltalimani-muahedesi> Erişim Tarihi:

14.12.2020.

1810 TÜRKİYE													
Mal Türleri	Londra'ya İthal Olunan Mal Miktarı ve Değeri					İngiltere'nin Dış Limanlarına İthal Olunan Mal Miktarı ve değeri							
	Britanya Sınırlarında	Yabancı Sınırlarda	Toplam	Değer			Britanya Sınırlarında	Yabancı Sınırlarda	Toplam	Değer			
Badem					1								
Aloe	681			9	8	8							
Yosun sodası	29,,1,,21			16	3	0	200,,0,,0				110	„	„
Meyve ,ardıç _____ Sarı _____	64,,1,,15			193	3	„		106,,1,,20			319	5	9
Ciltli kitaplar	1,,2,,22			13	1	5							
Botargo balık yumurtası	97			4	7	„							
Mum	10			„	5	„							
Halılar	Türkiye	84	221	442	„	„		2			4	„	„
	_____Depo	176		352	„	„							
	4 ila 6 metre kare	388	94	482	1687	„	„	65			227	1	„
	_____Depo	303		1060	1	„						0	
	6 metre kareyi aşan	42	7	49	171	0	„	9			31	1	„
_____Depo	28		98	„	„						0		
Halat takımı	61,,1,,16	43,,3,,9	105,,0,,25	92	1	5							
İncir	68,,3,,25	1,,2,,20	70,,2,,17	44	3	2	38,,0,,26	954,,3,,8	993,,0,,6		620	1	2
_____Depo_____	524,,3,,21	155,,2,,13	680,,2,,6	425	6	1						3	
_____					1								
Keten	853,,0,,27	306,,0,,10	1159,,1,,9	2028	6	7							

Çiçek kökleri,ağaç,bitki	6,0,0			6	„	„							
Ur	949,3,10	80,1,0	1030,0,10	1802	3	2	88,1,11	36,1,16	124,2,27	218	5	1	1
Bardak,küçük şişe	0,80,0			„	8	„							
Sakız					1								
Amonyak	6341			158	0	6						1	
Arap	340,2,10	31,3,23	372,2,5	791	3	2	14,3,20	104,0,7	118,3,27	252	7	1	
Depo					1								
Çavşır	180,0,3			382	1	2							
sandrake	33			8	5	„							
Kitre	10.444	280	10.724	536	4	„	422	1145	1567	78	7	„	9
Keçi tüyü	110.017			2062	1							1	
Kenevir					6	4						0	2
							160,0,0					136	„
Bal	0,3,0			„	1	6							
Keten					3	3							
Almanya		2,2,18		11	5	3							
Rusya		34,2,0		138	„	„							
36 ila 45 arası		7,0,0		42	„	„							
Yelken bezi		6,0,0		30	„	„							
Depo		25,0,0		125	„	„							
	12746,0,1		19767,3,2		1					3			
Boya kökü	9	7021,3,3	2	19372	7	6	40,0,0	3882,1,11	3922.1 11	8439	„	3	
Damla sakızı	392			29	8	„							
					1								
Sedef kabuğu	3824			71	4	„							
					1							1	
Mür	4534	263	4797	419	4	9	247	518	765	66	8	9	

Keçi derisi									66,,11		66	1	8	4
_____Tavşan_____					1							1	1	
-	140,000	5000	145,000	1812	0	„			7000		87	0	0	„
Sünger	7023	7099	14,122	706	2	„								
Zımpara taşı	6714,,1,,23	1589,,3,,13	8304,,1,,8	3321	4	7	631,,0,,4	864,,3,,26	1496,,0,,2	598	8	2	1	2
_____Bileylenmiş_____					1									
-	6577	2979	9556	76	8	1		12		„	1	1	1	
Buhur		54		56	4	„								
Tütün	8217			77	„	8								
Palamut	207,,3,,13	3836,,2,,8	4044,,1,,21	1011	2	2	7821,,0,,10	17796,,3,,8	25617,,3,,1	8	6404	9	1	7
İşlenmemiş arı balmumu		20,,1,,1		96	4	7	2,,0,,0	56,,2,,3	58,,2,,23	278	7	7	„	
_____Depo_____					1									
	56,,3,,0			269	1	3								
Odu Tahta	0,,1,,4			15	„	„								
		15,,11,,1,,2	29,,13,,2,,1											
Şimşir tahtası	14,,2,,0,,20	7	9	237	9	4		34,,3,,0,,1		273	4	4	1	
Oranlanmamış	32,,0,,0			32	„	„								
Yün,pamuk							3000	44,965	47,965	1398	1	9	7	
_____Depo_____					1	1								
	161,788	115,158	276,946	8077	1	0								
İplik Pamuk		2201		82	0	9		14030		526	2	2	6	
_____Depo_____					1									
-	36575			1371	1	3								

Tiftik				83	1	2	7193		989	9
-	608				2	„			„	
Depo				728	1	5				
-	5300			1	„	„				
Çeşitli makaleler	1,,0,,0									
İngiliz nakliye			12=2368					3=659		
Yabancı nakliye			6=1806					5=1081		
Toplam				28400	8	3			5873	1
				6					3	6
										2

Ek 4. Devamı

TÜRKİYE																							
İngiltere'ye Toplam İthal Olunan Mal							İskoçya'ya Toplam İthal Olunan Mal						Büyük Britanya'ya Toplam İthal Olunan Mal										
Miktar		Değer			Vergi		Miktar		Değer			Vergi		Miktar		Değer			Vergi				
							0,,3,,13	2	3	4	3	9	3										
681	9	1	8	8	34	1	„																
229,,1,,21	126	3	0	0	130	„	„																
170,,3,,7	512	8	9	9	204	1	5																
1,,2,,22	13	1	5	5	9	5	5																
97	4	7	„	„	4	„	9																
10	„	5	„	„	1	„	„																
223	446	„	„	„	223	„	„	7	56	„	„	7	„	,	230	502	„	,	230	„	„		
176	352	„	„	„	137	„	„																
547	1914	1	0	„	2188	„	„	4	32	„	„	16	„	,	551	1945	1	,	2204	„	„		
303	1060	1	0	„	844	„	„																
58	203	„	„	„	386	3	4																
28	98	„	„	„	153	6	8																

105,,0,,25	92	1	5	94	1	1														
1063,,2,,23	664	1	4	1021	3	0	76,,3,,0	67	3	1	69	1	6	1140,,1,,23	731	1	5	1090	2	0
680,,2,,6	425	6	1	657	1	6														
1159,,1,,9	2028	1	7	21	1	6														
	6	„	„	1	2	„														
1154,,3,,9	2020	1	1	338	1	3	173,,1,,4	1455	1	2	„	80	1	1328,,0,,13	3476	1	1	619	1	7
	„	8	„	„	7	8														
6341	158	0	6	317	1	„														
491,,2,,4	1044	1	3	245	1	3	25,,3,,18	145	2	„	12	1	9	517,,1,,22	1189	1	3	258	1	4
180,,0,,3	382	1	2	62	1	1														
33	8	5	„	4	1	„														
18,,2,,23	26	3	9	14	1	4														
12291	614	1	„	530	1	7	356	17	1	6	„	14	1	12.647	632	7	,	545	8	3
123.164	2309	6	6	2072	1	4	2265	169	1	7	6	37	1	125.429	2479	4	,	2110	1	4
160,,0,,0	136	„	„	61	6	8														
0,,3,,0	„	1	3	6	9	5														
2,,2,,18	11	5	3	6	1	2														
34,,2,,0	138	„	„	17	1	4														

7,,0,,0	42	„	„	41	6	„													
6,,0,,0	30	„	„	23	1	„													
25,,0,,0	125	„	„		2	„													
23690,,1. 5	232164	7	9	4818	9	7	517,,2,,8	1552	1	10	1		24207,,3,,13	233 717	1	,		1	1
					1				4	3	3	0			2	,	4921	9	1
392	29	8	„	19	2	„													
		1																	
3824	71	4	„	127	9	4													
		1			1														
5562	486	3	6	370	6	„	444	66	1	„	29	1	6006	553	5	6	400	8	„
15703	785	3	„	523	8	8			2			2							
		1			1	1													
80,,1,,7	2247	5	7	1122	8	0													
		1																	
3461	475	7	9	1269	„	8													
24934	3428	8	6	1132	5	4													
86	86	„	„	43	„	„													
		1				1													
781,,3,,15	566	7	4	856	3	0	3,,3,,0	2	1	3	3	1	785,,2,,15	569	1				
					1				6			8			3	7	860	2	7
14332,,2,,26	10391	4	8	12870	5	4													
							2,,1,,4	1	1	1	4	1							
					1														
377,,0,,5	2815	5	4	142	9	3	20,,1,,0	113	8	„	7	8	397,,1,,5	2928	1				
															3	4	150	7	9
251	138	1	„	75	6	„													
182	100	2	„	„	„	„													
		1																	
710	35	0	„	71	„	„													
		1																	
2918	656	1	„	778	2	8	94	75	4	„	25	1	3012	731	1	,	803	4	„
															5	,			

0,4	„	15	„	„	74														
1779	133	81	6	88	9	„													
7852	588	81	„	387	8	„													
66924	37923	21	„	18412	63														
10441	5916	14		4162	34														
100	10	„1	„	16	34														
66,,11	66	84		7	67														
152,000	1900	„	„	334	34														
14,122	706	2	„	1176	68		1200	300	„	„	100	,	15322	1006	2	,	1276	16	8
9800,,1,,10	3920	21	9	816	28		193,,0,,0	77	4	„	16	18	9993,,1,,10	3997	69		832	44	
9568	76	00		35	14														
54	56	14	„	18	8	„													
8217	77	„1	8	284	22														
29662,,1,,11	7415	19		2966	54		533,,2,,22	720	99		53	73	30196,,0,,5	8136	16		3019	12	7
78,,3,,24	375	17		221	11														
56,,3,,0	269	13		158	8	„													
0,,1,,4	15	„1	„	4	„1	„1													
63,,16,2,20	510	35		425	01														

	32	„	„	8	1	8														
47,965	1398	1	9	598	0	7														
276,946	8077	1	1	758	3	5														
16231	608	1	3	541	1	8	7392	1293	1	24	8	,	23623	1902	5	3	787	8	8	
36575	1371	1	3	775	1	4														
7801	1072	2	9	520	1	4	2222	444	8	14	2	8	10023	1517	„	9	668	4	„	
5300	728	5	„	306	1	4														
	1	„	„	„	1	„														
15=3027	„	„	„	302	1	0	1,,114			11	9	4					314	4	2	
11=2887	„	„	„	288	1	8														
	342740	4	5	67912	1	4		6594	2	1	99	0	2		349334	6	6	68903	1	6

Ek 5.

1820 TÜRKİYE																
Mal Türleri	Çeşit	Londra'ya İthal Olunan Mal							Dış Limanlara İthal Olunan Mal							
		Miktar			Resmi Değer		Gerçek veya Beyan Edilmiş Değer	Miktar			Resmi Değer		Gerçek veya Beyan Edilmiş Değer			
		Britanya Sınırlarında	Yabancı Sınırlarda	Toplam				Britanya Sınırlarında	Yabancı Sınırlarda	Toplam						
Badem Ürdün		0,,0,,12			..	4	1	0								
____ Acı değil		0,,1,,23			1	..	6			15,,1,,16			34	1	2	8
Kehribar boncuklar										9,,0			2	..	6	
____ Başka şekilde tanımlanmadı		0,,18,,0			..	1	8	..								
Amber		34			33	1	7	7								
Asfalt		173			4	6	1	6								
Meyve		19,,3,,17			59	4	1									
Ciltli kitaplar		0,,2,,1			4	1	5									
____ Ciltsiz		0,,0,,12			..	1	7	2		0,,0,,3			..	4	3	
Pirinç		0,,3,,0			..	3	..									
Mum,balmumu		2			..	3	..									
Türkiye halıları 4 metre kareden az		421			842									
____ 4 ila 6 arası		1036			3626									
____ 6 üstü		176			616			2		7		
Büstler		1,,0,,0			1									
Peynir																

Ebu cehil karpuzu	2135	427															
Bakır	0,,1,,9	1	6	6															
_____İmal edilmiş	1,,10,,0	1	0	..															
Kuş üzümü	24.899,,3,,2	1	1	8	8	15.404,,0,,2	16,17	4	8	8									
Hurma	55,,2,,11	91	4	9															
Boya ağacı						4,,16,,1,,25	43	8	3										
Çanak çömlek	11,,12,,6	11	1	6															
Zımpara taşı	5.217,,3,,8	2087	2	7		2.572,,0,,23	1,028	7	8										
Yatak için kuş tüyü						0,,2,,20	2	3	5										
İncir	14.865,,3,,2	4	9,291	4	6	2.917,,1,,21	1,823	8	..										
Balık,hamsi	14	..	3	1															
_____Botargo balık yumurtası	157	7	1	..															
_____Havyar	1,,1,,7	4	2	..															
_____Başka şekilde tanımlanmadı	0,,3,,0	..	3	..															
Resim çerçeveleri	0,,8,,0	..	8	..															
Meyve,sebze	1,,10,,0	1	1	..															
Kasrı otu sakızı																
Ur	187,,3,,20	328	1	6															
Kristal	0,,1,,13	3	1	3	3														
_____İmal edilmiş	16,,17,,6	16	1	6															
Amyonak sakızı	9,851	246	1	6															
_____Arap	927,,2,,2	1,970	1	6		58,,3,,6	124	9	2										
_____Lak boya	5 18	19	8	6															
_____Kitre	7,742	387	2	..															

Keçi tüyü	21,466	402	9	9															
Sert ağaç,şimşir	256,,19,,0,,1	2,055	2	1	67,,0,,2,,14			536	5	..									
_____İşlenmemiş	3,,18,,1,,0	215	3	9															
Bal	1,,1,,0	1	4	2															
Çivit	2	..	5	6															
Demir,çelik	1,,0,,0	1															
Deri	2,,2,,0	2	2	..															
Limon,portakal	450	..	5	0	3,510			1	5	7									
Keten yelkenler	3,,0,,0	3															
İmal edilmemiş kök boya	8.786,,1,,17	86,106	4	9	3.527,,2,,13			34,57	1	9									
Haritalar,grafikler	15	..	2	6															
Marmelat	49	3	3	6															
Damlasakızı	3,260	244	0	..															
Hasır	0,,10,,0	..	0	..															
Mineraller,fosiller	80	2	3			..	1	6									
Fındık,fıstık	51	2	1	..															
_____Küçük	13,362	155	8	6															
Kimyasal,gül yağları	187,,9	3001															
_____Zeytin	0,,0,,2	..	5	7															
Afyon	36,900	5,073	5	..															
Nar kabukları	0,,0,,14	..	5	1															
Baskılar,çizimler	12	..	2	..															
Kuru üzüm	45.110,,0,,2															
_____Başka şekilde tanımlanmadı	7	31,577	3	5	16.720,,3,,2			11,70	1	9									
								4	0										

Pirinç									362,,3,,2 4		272	4	6
Aspir	90,,2,,24			677	6	8							
Safran	267			146	7	..							
Salop	2,879			143	9	..							
Mahmude otu	6,031			1,356	9	6							
Fasulye tohumları	6							
____Keten tohumu	2,782	16,239	19,021	2,139	7	3		5,198		584	1	5	6
____Orman	1,,0,,0			1							
____Bahçe	10			..	7	6		3		..	2	3	
____Başka şekilde tanımlanmadı								2,,0,,0		2	
Sena	41,040			3,078							
İtalyan ham ipeği	214,962			121,81	1	6	..	889		503	1	5	4
İpekböceği bağırsağı	289,,0,,0			289							
Sert sabun	0,,0,,8			..	3	..							
Alkollü içkiler,likör	3			..	7	1							
Sünger	22,388			1,119	8	..							
Heykeller,büstler	22,,3,,3			127	1	..							
____Başka şekilde tanımlanmadı	1,,10,,0			1	1	..							
Baston	0,,10,,0			..	1	..							
Mermer taşlar	8,,6			..	8	6							
____Bilelenmiş	5,830			46	1	1							
____Başka şekilde tanımlanmadı	0,,4,,0			..	4	..							
Buhur	446			66	8	..							
Donyağı	600,,0,,0			630							

Terra Umbra	1.594,,2,,3		1,594	1	0	6			202,,2,,20		202	1	3	7			
Kereste,yakacak odun	5		2	1	0	..											
_____İşlenmemiş	11,,12,,6		11	1	2	6			14,,0,,6		14	..	6				
Tütün	12,372		115	1	9	9			1,932		18	2	3				
Dil	78		..	1	3	..											
Venedik terebentini	473		20	1	3	0											
Palamut	9.432,,2,,7		2,358	1	2	0			17.322,,1,,2 4		4,350	1	2	4			
Mineral ve doğal su	1		7											
İtalyan ve Türk şarabı	2,,1,,55		54	1	7	1											
Ahşap üretimi	3,,15,,0		3	1	5	..											
Yün pamuk	213000		6,878	2	2	6			30,530		985	1	7	3	117	9	1
_____Koyun,kuzu	122,558		3,063	1	9	..			67,026		1,675	1	3	..	3		
Deve ipliği veya tiftik	46,590		6,406	1	2	6											
_____Pamuk	57,352		2,150	1	4	..											
Boyacılar için sarı meyveler	1.263,,2,,18		3,790	1	9	8			384,,3,,19		1,154	1	5	2			
Çeşitli makaleler	27,,8,,0		27	1	8	..			4,,9,,0		4	9	..				
_____Üretilmemiş	5,,2,,6		5	1	2	6			2,,10,,0		2	1	0	..			
İngiliz nakliye		57=8.96 8								26=3.69 2							
_____Yabancı		1=763															
_____Liman vergisi																	
_____Karantina vergisi																	
Toplam			333,20 7	1	5	1					75856	8	1	0			

Ek 5. Devamı

TÜRKİYE																									
İğiltere'ye İthal Olunan Mal									İskoçya'ya İthal Olunan Mal									Büyük Britanya'ya İthal Olunan Mal							
Miktar	Resmi Değer			Gerçek veya Beyan Edilmiş Değer	Vergi			Miktar	Resmi Değer			Gerçek veya Beyan Edilmiş Değer	Vergi			Miktar	Resmi Değer			Gerçek veya Beyan Edilmiş Değer	Vergi				
0,,0,,12	..	4	10	..	10	2																			
15,,3,,11	35	13	2	..	15	3	0,,0,,6	..	2	8				..	11	10	15,,3,,17	35	15	10			1	7	1
9,,0	2	..	6	5	8	..																			
	..	18	10	10																			
34	33	17	7	8	13	9																			
173	4	6	6	7	4	2																			
19,,3,,17	59	14	1	23	12	8																			
0,,2,,1	4	1	5	3	6	3																			
0,,0,,15	1	1	5	..	13	1																			
	..	3	1	6	..	6	3				..	3	1		..	9	3			..	4	7	
2	..	3	5	..																			
421	842	498																			
1,036	3,626	3,712	10	..																			
178	623	971	5	..																			
1,,0,,0	1	2	6																			
							0,,0,,10	..	3	10				11									
2,135	427	84	16	8																			
0,,1,,9	1	6	6	..	17	10																			
	1	10	15	..																			

1830 TÜRKİYE ve Orta Yunanistan									
Mal Türleri	İthalat			İthalatın Resmi Değeri			Brüt Gümrük Vergisi		
	İngiliz Gemilerde	Yabancı Gemilerde	Toplam						
Sığırdili kökü	629			31	9	6	„	1	3
Badem	0,,0,,7			„	2	10	„	2	11
Arsenik beyaz olmayan	9,,3,,21			8	11	„	9	5	6
Çadruşağı otu	1,472			147	4	„	„	„	„
Tespih	1,,15,,0			1	15	„	„	10	6
1801'e kadar basılan kitaplar	0,,2,,15			5	1	5	„	12	8
_____ 1801'den sonra basılan	0,,1,,0			2	„	„	1	4	9
Çizme,ayakkabı	1			„	3	9	„	1	6
_____ Sınırlı	16			4	„	„	1	12	„
_____ Ayakkabı	1			„	3	4	„	1	4
Kutular	1,,10,,0			1	10	„	„	6	„
Pirinç	2,,3,,0			2	3	„	„	12	10
Yağ							26	3	9
Peynir	0,,2,,7			„	15	6	„	5	10
Çin porseleni,porselen,toprak işi									
Çin porseleni,porselen	1,,19,,0			1	19	„	„	11	9
Toprak işi	7,,6,,0			7	6	„	1	2	„
Cocculus indicus	439			54	17	6	„	„	„

Bakır tabaklar ve madeni para	0,,0,,2			„	1	10	„	„	7
_____ İşlenmemiş tuğlalar	6,,0,,7			24	5	„	„	17	„
Mısır buğdayı	0,,0			„	2	1	„	1	4
İşlenmemiş pamuk	1,,5,,0			1	5	„	„	2	6
_____ Yapılan	1,,0,,0			1	„	„	„	4	„
Kuş üzümü	2.996,,0,,8			3,145	17	6	3,414	8	7
Hurma	0,,0,,0			„	„	1	„	„	3
İlaç	0,,10,,0			„	10	„	„	2	„
Renkli ahşap,şimsir	237,,18,,0,,5			1,903	4	5	1,379	9	„
Dikiş nakış işi	22,,9,,6			22	9	6	6	14	10
Zımpara taşı	11.511,,1,,25			4,604	11	10	964	7	5
Esas,başka tanımlama yok	1,,0			„	6	8	„	4	6
İncir	18.801,,2,,12			11,776	6	10	19,538	3	1
Balık hamsi	73			„	15	11	„	12	2
_____ Botargo balık yumurtası	69			3	9	„	3	9	„
_____ Havyar	0,,2,,27			2	6	5	„	8	8
_____ Mersin balığı	1			„	7	9	„	9	„
Resim çerçeveleri	0,,10,,0			„	10	„	„	2	„
Tavşan kürkü	112			1	8	„	6	18	3
_____ Deri	14,,10,,0			14	10	„	10	17	6
Kasın otu sakızı	2,140			66	17	6	„	„	„
Ur	258,,1,,3			451	19	9	194	1	3
Cam şişeler yeşil veya sade	91			1	16	3	1	8	6
_____ Başka şekilde tanımlanmadı	75,,16,,6			75	16	6	38	8	5
_____ sadece ağırlık	0,,0,,23			„	4	1	„	„	„
_____ Taç veya pencere	0,,0,,6			„	5	4	„	8	11
_____ üretilmiş	2,,1,,0			2	1	„	„	14	5

_____ sadece ağırlık	0,,2,,3			„	10	6	„	„	„
Amonyak sakızı	104			2	12	„	31	18	9
_____ Arap	65,,1,,15			138	18	10	23	19	7
_____ Çavşır	132			33	1	3	„	„	11
_____ sagapenum	92			6	18	„	3	16	8
_____ Tacamahac	462			115	11	3	„	„	6
_____ Kitre	21,200			1,060	„	„	1,398	5	„
Keçi tüyü	305,864			5,734	19	„	1,372	5	„
_____ veya keçi yünü	53,,10,,0			53	10	„	„	3	„
Deri tabaklanmamış,kuru	34,,1,,11			103	„	11	8	„	4
_____ Islak	2.215,,3,,1			6,647	5	6	256	5	5
Bal	3,,1,,2			2	18	11	2	8	7
Hindistan kauçuku	0			„	„	1	„	„	1
Çivit	3			„	8	3	„	1	„
Eski demir	4,,5,,0,,8			10	12	8	„	„	„
_____ Üretilmiş çelik	1,,0,,0			1	„	„	„	4	„
Üretilmiş deri	4,,4,,0			4	4	„	1	5	1
Gürz				„	„	9	„	„	4
Boya kökü							23	12	„
_____ Kök	27.183,,2,,10			255,023	14	11	1,933	12	2
Mahna Graecia eşyası	4,,10,,0			4	10	„	„	4	6
El yazması	120			9	„	„	1	„	„
Harita ve qrafikler	17			„	2	6	„	8	6
Marmelat	56			4	4	„	3	10	„
Damla sakızı	12,101			907	11	6	809	„	„
Hasır	7,,8,,6			7	8	6	1	9	8
Müzik aletleri	1,,10,,0			1	10	„	„	6	„

Mür	78		6	16	6	6	10	„
Fındık,fıstık			„	„	6	„	„	5
_____Küçük	3,896		470	15	4	748	17	„
Kimyasal yağ	0,,4		„	1	3	„	1	„
Kimyasal yağ,Osmanlı gülleri	661,,15		10,591	5	„	616	18	„
_____Sandal ağacı	0,,4		„	1	1	„	10	„
_____Zeytin yağı	21,467		2,862	6	8	423	5	8
Zeytin	22		3	„	„	2	5	„
Soğan	1		„	2	6	„	4	6
Afyon	192,136		26,418	14	„	3,982	10	„
Portakal çiçeği suyu	1		„	6	„	„	3	9
Orpiment	0,,0,,1		„	„	5	„	„	5
İnciler	125,,0,,0		125	„	„	2	15	„
Isırgan	2,727		34	1	9	9	5	„
Turşu			„	1	6	„	3	„
Resimler	38		91	4	„	„	„	„
Nar	400		„	16	„	„	12	„
Baskılar,çizimler sade	20		„	10	„	„	1	8
_____renkli	8		„	8	„	„	1	4
Kağıt yapımı için malzemeler	0,,10,,0,,0		1	10	„	„	2	6
Kuru üzüm	46.198,,1,,7		31,589	16	2	52,246	7	6
Salop	6,654		332	14	„	72	10	7
Kardeş kanı	1		„	1	6	„	1	8
Mahmude otu	7,684		1,728	18	„	2,350	18	8
Bahçe tohumları	18		„	13	6	„	9	„
_____Yonca	0,,0,,14		„	1	11	„	2	6
_____başka tanımlama yok	0,,5,,0		„	5	„	„	1	6

Sena	14,387		1,079	„	6	290	18	9
Ham ipek	463,307		262,540	12	8	2,050	5	1
____Kabuğu,atık	91		9	2	„	„	„	10
____Üretilmiş								
____İpek veya saten	14,,5		34	3	5	10	14	8
____Tuhafiye	1		1	17	6	„	15	„
____Numaralanmamış	71,,14,,0		71	14	„	21	10	3
Buzađı derisi,ođlak	474,,0,,5		1,493	4	10	55	6	1
____Keçi	243		20	5	„	4	13	3
Alkollü içki,rom	4		„	6	8	1	14	„
Sünger	30,265		1,513	5	6	2,549	14	„
Kurutulmamış adasoğanı	97,,2,,0		136	10	„	12	4	5
Mermer taşlar	12,,0,,26		68	10	„	1	16	9
____Heykel,mozaik	8,,2,,6		47	18	„	1	1	5
____Bilenme	3,262		26	1	11	11	10	1
Değerli taşlar	30,,0,,0		30	„	„	3	„	„
Sosis veya puding	4		„	4	„	„	5	„
Storax calamita						22	12	„
Şekerlenmiş meyve	20		1	6	8	3	3	4
Donyağı						456	13	1
Terra Umbra	1.664,,0,,6		1,664	1	1	22	18	5
Üretilmemiş tütün	5,392		50	11	„	3,164	15	6
____Üretilmiş	16,,1		„	3	„	7	4	7
Tütün piposu	25,,15,,0		25	15	„	7	14	6
Dil	234		1	19	„	2	18	6
Venedik terebentini	131		5	14	7	„	„	„
Palamut	114.862,,2,,7		43,005	„	5	8,714	2	2

Madeira şarabı							21	15	„
_____ başka tanımlama yok	691			69	6	„	106	8	8
Yün pamuk	353,077			11,401	8	11	565	12	11
Koyun,kuzu							62	19	11
Üretilmiş yün	12,,897,,7,,0			12,897	7	„	1,920	8	6
_____ Yapılan	130,,0,,0			130	„	„	26	„	„
Deve ipliği veya tiftik	75,946			10,442	11	6	235	2	„
_____ ve bükme pamuk	111,884			4,195	13	„	402	13	„
Boyacılar için sarı meyveler	2.873,,1,,13			8,491	5	2	1,519	16	6
Çeşitli makaleler	91,,19,,0			91	19	„	18	7	10
Üretilmemiş	3,,0,,0			3	„	„	„	6	„
Toplam				726,065	11	8	114,239	4	6

1839 TÜRKİYE ve Orta Yunanistan									
Mal Türleri	İthalat			İthalatın Resmi Değeri					
	İngiliz Gemilerde	Yabancı Gemilerde	Toplam						
Akik taşı	1,0,0	„	1,0,0	1	0	0	„	2	„
Badem	0,3,12	„	0,3,12	1	18	7	8	2	10
Şap	„	„	„	„	„	„	„	10	6
Kurutulmuş elmalar	„	0	0	„	2	4	„	1	6
Ararot	18	„	18	2	5	„	„	3	„
Tespah	0,11,6	„	0,11,6	„	11	6	„	3	5
Tuzlanmış dana eti	„	0,0,8	0,0,8	„	1	4	„	„	10
Sarı meyveler	3.912,0,20	„	3.912,0,20	11,281	19	11	389	14	1
_____Numaralanmamış	59,0,1	„	59,0,1	177	„	7	5	18	„
Hayvan,balık kemikleri	2000,0,0	„	2000,0,0	2000	„	„	20	„	„
1801'den basılan kitaplar	1,2,0	„	1,2,0	12	„	„	2	„	1
Bot,ayakkabı	„	„	„	„	„	„	„	„	„
_____Erkek ayakkabıları	5	„	5	1	5	„	„	6	„
Üretilmiş pirinç	1,0,0	„	1,0,0	1	„	„	„	6	„
Sert kükürt	72,3,26	„	72,3,26	41	19	4	1	16	6
Altın,gümüş brokar	6,0,0	„	6,0,0	6	„	„	1	16	„
Kapari	21	„	21	„	5	3	„	10	6
Boş fiçiler	3,0,0	„	3,0,0	3	„	„	1	10	„

Çin porseleni,çanak çömlek										
____Süslü çin porseleni	0,,8,,0	..	0,,8,,0	..	8	2	4	
____Çanak çömlek	2,,5,,0	..	2,,5,,0	2	5	6	9	
Kahve	76	..	76	4	15	..	4	15	..	
____Aslen İngiltere'den ithal	127	11	6	
Ebu Cehil Karpuzu	11	4	..	
Eski bakır	21,,2,,3	..	21,,2,,3	80	14	6	16	2	11	
Halat takımı,kablolar dahil	..	10,,0,,10	10,,0,,10	8	16	7	5	8	6	
Mısır buğdayı	42.131,,2	1.608,,6	43.740,,0	72,171	2	7	8,610	5	..	
____Arpa	1.772,,0	..	1.772,,0	1,550	10	..	295	6	8	
____Buğday unu veya un	60,,0,,0	..	60,,0,,0	26	5	..	1	..	8	
Üretilmiş pamuk	128,,5,,0	..	128,,5,,0	128	5	6	6	
____Yapılan	3,,5,,0	..	3,,5,,0	3	5	13	..	
Kuş üzümü	109,,1,,27	..	109,,1,,27	114	19	4	121	2	..	
Boya ve ahşap,şimşir tahtası	414,,6,,2,,15	..	414,,6,,2,,15	3,348	13	1	286	..	2	
____Fustic	5,,17,,1,,27	..	5,,17,,1,,27	52	17	5	1	6	5	
Dikiş nakış işi	173,,14,,6	..	173,,14,,6	173	14	6	52	2	5	
Zımpara taşı	1.406,,16,,1,,5	..	1.406,,16,,1,,5	11,254	10	4	71	..	11	
İncir	14.824,,2,,13	..	14.824,,2,,13	9,327	11	5	8,824	..	11	
Hamsi balığı	62	..	62	..	13	7	..	10	4	
____Havyar	1,,2,,15	..	1,,2,,15	5	2	2	..	19	8	
Resim çerçeveleri	1,,10,,0	..	1,,10,,0	1	10	6	..	
Tavşan kürkü	233,925	..	233,925	2,924	1	3	38	10	8	
Kürk,deri	9,,10,,0	..	9,,10,,0	9	10	..	2	17	..	
Kürk	1,,0,,0	..	1,,0,,0	1	15	..	
Ur	2.254,,2,,3	..	2.254,,2,,3	3,945	8	5	124	13	2	
Zencefil	29	..	29	1	4	2	..	14	6	

Cam şişeler,yeşil veya sade,dolu	68	..	68	1	11	2	1	8	8
____Başka şekilde tanımlanmadı	115,,18,,9	..	115,,18,,9	115	18	9	68	5	10
____Ağırlık dahil	1,,0,,24	..	1,,0,,24	1	4	4
Cam Alman levha	0,,0,,8	..	0,,0,,8	..	7	2	..	14	3
____Tabaklar	0	..	0	10	..	2	6
____Üretilmiş	2,,15,,0	..	2,,15,,0	2	15	..	1	14	2
Sakız Arap	412,,3,,21	..	412,,3,,21	877	9	10	19	12	10
____Amonyak	8	4
____Kitre	147,,3,,19	..	147,,3,,19	828	7	..	44	7	1
____Numaralanmamış	8,,3,,9	..	8,,3,,9	13	4	11	2	13	..
Keçi tüyü	943,588	..	943,588	17,692	5	6	2,758	11	..
____veya keçi yünü	12,,0,,0	..	12,,0,,0	12	3	12	..
Kenevir	30,,0,,0	..	30,,0,,0	25	10	2	10
Tabaklanmamış kuru deri	2	3	2
Bal	15,,3,,12	..	15,,3,,12	14	5	5	11	17	8
Boynuz,boynuz parçaları	40,,1,,11	..	40,,1,,11	12	2	1	..	3	8
At	2	..	2	30	2
Salop	969	..	969	121	2	6
Çivit	6	12	4
Üretilmiş demir,çelik	5,,0,,0	..	5,,0,,0	5	1
Lake veya Japon eşyası	0,,5,,0	..	0,,5,,0	..	5	1	..
Külçe kurşun	9,,7,,1,,21	..	9,,7,,1,,21	140	11	7
Deri botlar,ayakkabılar	9,,0,,6	..	9,,0,,6	9	..	6	2	14	2
Keten	20,,15,,0	..	20,,15,,0	20	15	..	8	6	..
Kök boya	47.587,,0,,16	..	47.587,,0,,16	441,707	10	5	1,213	9	6
Magna Graecia eşyası	0,,15,,0	..	0,,15,,0	..	15	9
Harita veya grafikler sade	12	..	12	..	2	1	..

_____Renkli	81	„	81	„	13	6	„	„	2
Damla sakızı	9,,3,,16	„	9,,3,,16	83	2	„	6	12	„
Hasır	61,,4,,7	„	61,,4,,7	61	4	7	12	4	11
Yatak	0,,17,,6	„	0,,17,,6	„	17	6	„	3	6
Misk	„	„	„	„	„	„	„	2	6
Mür	„	„	„	„	„	„	„	8	2
Fındık,küçük	401	„	401	48	9	6	42	12	8
_____Başka şekilde tanımlanmadı	17,,6,,6	„	17,,6,,6	17	6	6	3	9	4
Zeytin yağı	40,303	„	40,303	5,650	11	8	826	„	„
_____Tohum	0,,0,,1	„	0,,0,,1	„	2	6	„	5	10
_____Kimyasal,Osmanlı gülleri	1.614,,8	„	1.614,,8	25,832	„	„	53	„	7
_____Başka şekilde tanımlanmadı	0,,8	„	0,,8	„	2	3	„	„	8
Zeytin	65	„	65	8	14	8	6	11	„
Afyon	177,651	„	177,651	24,479	16	7	1,781	1	6
İnci	15,,0,,0	„	15,,0,,0	15	„	„	„	15	„
Turşu	„	„	„	„	1	6	„	„	9
Resimler	3	„	3	7	4	„	„	10	9
Erik	0,,2,,6	„	0,,2,,6	„	9	2	„	11	1
_____Kurutulmuş veya korunmuş	0,,0,,3	„	0,,0,,3	„	1	6	„	„	9
Değerli taşlar set değil	20,,0,,0	„	20,,0,,0	20	„	„	2	„	„
Baskılar,çizimler,renkli	3	„	3	„	3	„	„	„	6
Kağıt yapımı için malzeme	„	8,,4,,0,,22	8,,4,,0,,22	24	12	7	4	11	1
Kuru üzüm	22.050,,1,,27	„	22,,050,,1,,27	15,047	17	7	13,809	„	1
Salop	38,,0,,0	„	38,,0,,0	212	16	„	2	6	8
Güherçile	7.967,,3,,4	„	7.967,,3,,4	4,780	13	5	33	7	8
Mahmude otu	12,901	„	12,901	2,995	11	5	1,053	2	6
Kimyon tohumu	15,,1,,0	„	15,,1,,0	24	15	8	„	9	10

_____Keten tohumu	48,970	„	48,970	5,713	3	4	264	2	„
_____Bahçe	2	„	2	„	1	6	„	1	„
_____Kursak	2,,1,,17	„	2,,1,,17	6	14	6	„	„	„
_____Acı zambak	0,,0,,16	„	0,,0,,16	„	12	„	„	„	7
_____Dara	„	„	„	„	„	3	„	„	2
_____Başka şekilde tanımlanmadı	2,,10,,0	„	2,,10,,0	2	10	„	„	15	„
_____Yağ çıkarmak için	5,295	„	5,295	772	4	2	33	2	„
Sena	2,627	„	2,627	197	„	6	45	2	„
Bozulmuş gemi ve malzemeleri	„	1,,19,,11	1,,19,,11	1	19	11	„	8	„
Sumak	4,,16,,0,,15	„	4,,16,,0,,15	31	4	10	„	4	10
Ham ipek	731,121	„	731,121	414,301	18	„	2,056	13	11
_____Atık,kabuk	784	„	784	78	8	„	„	7	„
_____Boyalı atılmış	0,,12	„	0,,12	2	14	„	„	3	10
İpek üretimi Doğu Hindistanda değil	„	„	„	„	„	„	„	„	„
_____İpek	1,,5	„	1,,5	5	18	1	1	12	10
_____İpek numaralanmamış	143,,5,,0	„	143,,5,,0	143	5	„	42	19	7
Keçi derisi	14,785	„	14,785	1,232	1	8	10	18	11
_____Tabaklanmış	22	„	22	„	12	10	1	„	„
_____Kuzu	129,765	„	129,765	540	13	9	21	6	1
_____Koyun	200	„	200	3	6	8	„	„	„
Alkollü içkiler	7	„	7	„	8	5	8	8	1
Alkollü içkiler hafif veya güçlü	„	„	„	„	2	3	2	10	8
Sünger	70,944	„	70,944	3,547	4	„	1,387	12	6
Mermer taş	8,,2,,25	„	8,,2,,25	48	17	„	1	6	2
_____Heykeller,mozaik çalışması	1,,0,,7	„	1,,0,,7	5	19	„	„	2	8
_____Bileylenmiş	2,155	„	2,155	17	4	10	9	10	6
_____Başka şekilde tanımlanmadı	4,,0,,0	„	4,,0,,0	4	„	„	„	16	„

Şekerlenmiş meyve	133	7	140	9	6	8	3	10	„
Donyağı	3.758,0,,18	„	3.758,0,,18	3,946	1	4	595	„	10
Her çeşit çay	9	„	9	„	19	„	„	19	10
Terra Umbra	289,,3,,24	„	289,,3,,24	289	19	4	81	1	6
Kereste	„	„	„	„	„	„	„	„	„
____ Tahta parçası 16 metre ye kadar	0,,1,,14	„	0,,1,,14	„	7	4	„	„	„
____ Tahta parçası 6 metre ye kadar	0,,1,,0	„	0,,1,,0	„	1	8	„	„	„
____ 6 ila 16 arası	6,,3,,26	„	6,,3,,26	9	11	7	„	„	„
____ 6 metre altı	1,,1,,3	„	1,,1,,3	„	11	7	„	„	„
3 m gecmemek	0,,1,,10	„	0,,1,,10	„	3	1	„	„	„
Yakacak odun	3,,17	„	3,,17	1	13	„	3	2	10
Kök nar 5 ila 25 metre arası	1,,0,,19	„	1,,0,,19	1	3	2	„	„	„
Direkler	110,,7	„	110,,7	1,321	13	8	„	„	„
Porteler 36 inç i geçmeyen	„	„	„	„	„	„	2	17	11
____ 36 ila 50 inç arası	„	„	„	„	„	„	2	19	6
____ 50 ila 60 inç arası	„	„	„	„	„	„	13	15	6
____ 60 ila 72 inç arası	43,,1,,16	„	43,,1,,16	36	17	10	188	9	6
Kök nar 8 m kare	1,,23	„	1,,23	1	1	11	4	„	4
Lambri 8 m kare	117,,34	„	117,,34	147	2	„	193	19	8
Tütün üretilmemiş	„	„	„	„	„	„	1,295	11	„
____ Üretilmiş	13,,8	„	13,,8	„	2	6	6	1	6
Kil tütün boruları	0,,5,,0	„	0,,5,,0	„	5	„	„	1	6
Dil	1,833	„	1,833	15	5	6	14	3	9
Palamut	127.007,,2,,8	„	127.007,,2,,8	49,275	5	10	6,122	2	4
Erişte,makarna	93	„	93	2	6	6	„	15	6
Kolonya	11	„	11	„	11	„	„	11	„
Madeira şarabı	„	„	„	„	„	„	1	12	1

_____İspanyol	40	„	40	4	15	4	12	13	„
_____Başka şekilde tanımlanmadı	264	„	264	26	9	10	54	3	1
Derecelendirilmemiş ahşap	1,,7,,0	„	1,,7,,0	1	7	0	„	5	5
Yün pamuk	102,433	„	102,433	3,307	14	8	424	4	7
_____Koyun,kuzu	1,183,532	„	1,183,532	29,588	6	„	1,906	9	„
Yün	17.172,,0,,0	„	17.172,,0,,0	17,172	„	„	2,569	1	„
_____Yapılan	376,,17,,0	„	376,,17,,0	376	17	„	11	15	4
Deve ipliği veya tiftik	4,916	„	4,916	675	19	„	4	14	2
_____Pamuk	100,620	„	100,620	3,773	5	„	551	17	11
Numarandırılmamış makaleler	172,,17,,6	„	172,,17,,6	172	17	6	34	11	6
Üretilmemiş	0,,6,,6	„	0,,6,,6	„	6	6	„	„	4
Toplam				1,196,430	14	1	58,810	10	3